

Az Igazságügyi Minisztérium
Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

1985 1

Belső használatra

MÓDSZERTANI FÜZETEK

AZ
IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Kézirat gyanánt

Szerkeszti:
a szerkesztő bizottság

Elnök:
Nagy Tibor bv. vezérőrnagy

Tagjai:
Fejes Imre bv. őrnagy,
dr. Illovsky Vladimír bv. ezredes,
Kudor Zoltánné bv. őrnagy,
Palotás Miklós bv. ezredes,
Vincze Tamás bv. ezredes.

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Bócsi Sándor, Haeffler András,
Zimmermann Béla

85—0568 Szikra Lapnyomda,
Budapest

Felelős vezető:
Csöndes Zoltán vezérigazgató

TARTALOM

-
- 1 FEJES IMRE—CSORDÁS SÁN-
DOR: **Gondolatok a büntetés-
végrehajtás biztonsági rend-
szeréről**
-
- 11 FÓRUM
-
- 11 VINCZE TAMÁS: **A nevelésfej-
lesztési koncepció megvalósí-
tása Tökölön**
-
- 21 TAPASZTALATCSERE
-
- 21 SZENDE PÉTER: **Adalókok a fog-
vatartottak élelmezéséhez**
-
- 27 DR. ESTÓK JÓZSEF: **A cigány
bűnelkövetők sajátosságai
Szabolcs-Szatmár megyében**
-
- 32 KÖZELKÉP
-
- 32 DR. FARKAS TIBOR: **Egy pa-
rancsnok portréja**
-
- 35 ÁCS JENŐ: **Emberség és szak-
tudás**
-
- 38 KITEKINTÉS
-
- 38 DR. NÉMETH GYULA: **Ezt láttuk
Martinban**
-
- 41 **A BV. TÖRTÉNETÉBŐL**
-
- 42 DR. KABÓDI CSABA—DR. MEZEY
BARNA: **Büntetési elméletek**
-
- 56 **KÖNYVEKRŐL**
-
- 56 **Cigányok, honnét jöttek —
merre tartanak?** (Bánki Erika)
-
- 61 **SZEMLE**
-
- 61 **Nemzetközi tapasztalatok**
-

Gondolatok a büntetésvégrehajtás biztonsági rendszeréről

A szabadságvesztés-büntetés tartalmi eleme, elkerülhetetlen velejárója, hogy embereket szándékuk ellenére megbüntetünk, börtönbe zárunk. Az a sajátos életforma, életviszony, ami így létrejön, eleve tartalmaz kényszerelemeket. Kényszeríteni pedig csak úgy lehet, ha erre megfelelő erő, hatalom áll a rendelkezésünkre.

A feltételek megteremtése ehhez kezdetben könnyűnek látszott. A büntetőintézetek kialakulásakor sem elméleti megfontolások, sem gyakorlati gondok nem akadályozták a klasszikus értelemben vett „rabság” feltételeinek megvalósítását. If várában Monte Cristo ideális biztonsági feltételek között töltötte rabságát. Abban, hogy mégis megszökött a tengerrel körülvett várbörtönből, a „személyi állomány ébertelen szolgálatellátása” mellett a véletlennek is jelentős szerepe volt. A rab kivételes személyisége, átlagon felüli képességei a rendszer szempontjából ugyanis véletlennek minősíthetők.

A várbörtön építészeti adottságainak megválasztása, a rabok szigorú elkülönítése egymástól és a külvilágtól, a mozgás korlátozása, az ágyúlövessel történő riadóztatás mind azt a célt szolgálta, hogy kiküszöböljék az ilyen véletlent, hogy megelőzzék a rabok szökését, illetve megszervezzék a szökevények elfogását.

A rabok őrzésén és ellátásának megszervezésén kívül a börtönnek más funkciója nem is volt. Nem kívánták például megjavítani a rabokat. Ha az elítéltekkel kapcsolatos szemlélet nem változott volna, valószínű, hogy a mai műszaki-technikai adottságokkal rendkívül biztonságos büntetőintézeteket tarthatnánk fenn. Időközben azonban alapvetően változott a helyzet. A társadalmi elvárásoknak megfelelően a rab elítélt lett, megőrzésének megszervezése mellett más feladatokat is el kell látni velük kapcsolatban.

Dumas könyvében olvashattunk az ifi büntetésvégrehajtási intézet biztonsági rendszeréről. De biztonsági rendszere nemcsak büntetőintézeteknek van. Minden szervezet, intézmény igyekszik harmonikus, kiegyensúlyozott működését biztosítani, meggátolni a zavaró külső, belső hatásokat; azaz védi biztonságát.

A biztonság általában veszélyektől, bántódástól mentes, zavartalan állapotot jelent. A dolgoknak, életviszonyoknak olyan rendje, amelyben kellemelesen meglepetésektől nem kell tartani. Egy szervezetnek ahhoz, hogy eredményesen működjön, biztonságra van szüksége. Az esetek többségében azonban ez az állapot magától nem teremthetik meg, magának a szervezetnek kell erről gondoskodnia, a biztonsági feladatoknak be kell épülniük a szervezet feladatrendszerébe.

A biztonság szervezetenként mást és mást jelent. Egészen eltérő biztonsági feltételeket kell megteremtteni egy atomreaktor, egy textilüzem, egy bank vagy éppen egy sportrendezvény esetében. Ugyanakkor vannak a biztonságának olyan elemei is, melyekkel mindenütt számolni kell. Így pl. a vagyonvédelem és a tűzvédelem szinte minden szervezet feladatai között szerepel.

A büntetésvégrehajtás biztonsági feladatainak tárgyalásakor le kell szögeznünk, hogy az egyéb intézményeknél jelentkező tennivalók nálunk is megvannak.

A börtön lakóhely, munkahely, közművelődési intézmény is, mindazokkal a veszélyekkel, amelyek ilyen helyeken felmerülhetnek. Sajátos biztonsági feladatok adódnak abból a tényből is, hogy intézeteink fegyveres testület objektumai, a fegyverek és az objektumok megőrzése, a titokvédelem stb. bővíti biztonsági feladatainkat. Elismerve, hogy az általánosan jelentkező biztonsági feladatok nálunk sajátosan értelmezendők, most a biztonságnak egy szűkebb területével kívánunk foglalkozni. De mielőtt erre sort keritenénk, még egy fontos körülményt kell tisztáznunk.

Noha a biztonság megteremtése minden szervezetnek feladata, van egy társadalmi tevékenységi rendszer, amely ennek a feladatnak a megoldását elősegíti, illetve bizonyos mértékben magára vállalja. Nyilvánvaló, hogy a szervezet biztonságos működésének hátterét az adja, hogy biztonságos társadalmi körülmények között dolgozik, s hogy a társadalomban általában rend van. Miután a büntetés-végrehajtás az államhatalom eszköze, a közrend és a közbiztonság munkánknak nemcsak eszköze, hanem célja is.

Az állambiztonság és a közbiztonság meghatározásánál a közrend fogalmából célszerű kiindulni. A *közrend* a Magyar Népköztársaság törvényes rendjét, a szocialista társadalmi együttélés normáinak megfelelő állami és társadalmi viszonyok rendjét jelenti. Olyan helyzetet tehát, amelyben az államhatalom és az államigazgatás szervei, valamint a társadalmi szervezetek rendeltetésüknek megfelelően, zavartalanul működhetnek; az állampolgárok jogai és kötelességei háborítatlanul érvényesülhetnek.

Az *állambiztonság* — első megközelítésre — az állam önvédelmét és az uralkodó politikai erők védelmét jelenti. Konkrétabban az állam biztonsága olyan — külső és belső körülmények által befolyásolt — állapot, amelyben az állam a teljes szuverenitás alapján zavartalanul, maximális hatékonysággal valósíthatja meg céljait. A *közbiztonság* viszont azoknak a szabályozott társadalmi viszonyoknak az összessége, amelyek feltétlen érvényesülését az állam szavatolja. Más megközelítésben a közbiztonság a társadalmi együttélés rendjének jogilag szabályozott helyzete, amelyben az egyes emberek és közösségek élete, működése, javai biztosítottak az illetéktelen támadásoktól. A közbiztonság akkor érvényesül, ha a társadalom ellenőrzése alatt tartja és meg tudja előzni a súlyos társadalomellenes magatartásokat.

A közrendet, az állambiztonságot és a közbiztonságot nagyon sokféleképpen lehet megsérteni és veszélyeztetni. Leglényegesebb elemeit ezért törvények védik, amelyek megsértése: bűncselekmény. A fentiekből levezetve a *büntetés-végrehajtás biztonsága* olyan állapot, amelyben:

— a büntetés-végrehajtás szervei rendeltetésüknek megfelelően, zavartalanul működhetnek;

— a büntetés-végrehajtás szervezetén belül, a büntetés-végrehajtással jogviszonyba kerülő személyek (a fogvatartottak és a személyi állomány tagjai egyaránt) jogszabályokban rögzített jogai és kötelességei háborítatlanul érvényesülnek. Ezen belül a *bv. intézetek biztonsága* azt jelenti, hogy az intézetben tartózkodó személyek életét, testi épségét és az ott található anyagi javakat, továbbá az intézet belső rendjét és a büntetés-végrehajtási feladatok teljesítését semmi sem veszélyezteti.

A bv. céljai és a biztonsági rendszer

A szabadságvesztés-büntetésnek az a célja, hogy joghátrány alkalmazásával és az elítéltek nevelésével elősegítse a fogvatartottak szabadulás utáni beilleszkedését, és azt, hogy ne kövessenek el újabb bűncselekményt.

A joghátrány a fogvatartottak jogainak korlátozása. Bár nem tartjuk kizártnak azt a lehetőséget, hogy az elítélt tudomásul veszi a büntetést és önként aláveti magát az előírásoknak, mégis számítani kell kényszer alkalmazására. A kényszerhez pedig erő és hatalom szükséges. Ezt részben személyi és tárgyi feltételek, részben jogszabályi rendelkezések biztosítják.

A joghátrány alkalmazásának egyik legfontosabb eleme a mozgásszabadság korlátozása. Az elítéltek számára kijelölt büntetésvégrehajtási intézetben az ítéletben meghatározott ideig kell tartózkodnia. Ez a korlátozás a büntetés tartalmi eleme, ugyanakkor eszköze más célok elérésének is. Így a társadalomtól való elszigetelésnek és annak, hogy a sajátos büntetésvégrehajtási nevelés alól az elítélt ne vonhassa ki magát. Mindezek alapján a bv. feladata, hogy a fogvatartottak a bv. intézeteket engedély nélkül ne hagyják el.

A nevelési célok és a biztonsági feladatok kapcsolata több vetületben is megmutatkozik. Mint már említettük, a nevelés eredményességének egyik feltétele, hogy az elítélt ne vonhassa ki magát alóla. Emellett azt is meg kell akadályozni, hogy a nevelés céljaival ellentétes, nem kellően ellenőrzött és irányított kapcsolatok alakuljanak ki a fogvatartottak és a külső környezet között. A biztonsági feladatok egy része ebből következik. Ellenőrzésünk alatt kell tartani a büntetőintézet és a környezet közötti kapcsolatot, mozgást és az információs csatornát. Megjegyezzük, hogy ennek a feladatnak csak egy része speciálisan büntetésvégrehajtási biztonsági probléma. Vagyonvédelmi és más okokból ez a feladat más szerveknél is jelentkezik.

Biztonsági feladat a fegyveres testületek objektumvédelmi feladata is. Az objektumvédelem klasszikus feladata annak megakadályozása, hogy illetéktelenek bejussanak az objektumba és ott kárt, veszteséget okozzanak. Az általános biztonsági feladatok a bv.-nél minden területen, sajátosan jelentkeznek. Nálunk az ellenkező irányú mozgás megghiúsítása legalább ilyen fontos. Ha ezt nem vesszük figyelembe és például a technikai rendszerek kialakításánál a klasszikus objektumvédelmi megoldásokat alkalmazzuk, akkor nem érjük el a kívánt eredményt.

A következő feladatcsoport a belső élet biztonságossá tétele: olyan állapot megszervezése és fenntartása, mely biztosítja a büntetésvégrehajtási szervek rendeltetésszerű működését. Ehhez a feladatkörhöz tartozik a szükséges anyagi javak, technikai eszközök megvédése: beleértve a fegyverzetet, a bv. személyi állományát, illetve az együttműködő szervek munkatársait. A belső élettel kapcsolatos feladatok másik oldala a fogvatartottak védelme (elsősorban egymástól), azaz a társadalom más területeihez hasonló közbiztonsági funkció érvényesítése.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy az eddigiekben leírt biztonsági kérdések nem csupán a büntetésvégrehajtási intézetek biztonsági feladatai, ennél szélesebb körben jelentkeznek. A későbbiekben bemutatott biztonsági rendszernek számos olyan eleme van, amely esetenként társadalmi, többségében összbüntetésvégrehajtási feladat. A biztonsági rendszer egyik ilyen eleme például a rendet veszélyeztető cselekmények elkövetőinek büntetőjogi fenyegetettsége, de a technikai rendszerek kiépítése vagy a szükséges mértékű képzés megszervezése sem intézeti feladat. A biztonsági kérdések általánosabb tárgyalását indokolja az a tény, hogy számos gond az intézetek területén kívül (kórházak, külső munkahelyek, állami kórházi kihelyezés stb.) keletkezik, valamint az, hogy a biztonságot fokozó együttműködés különböző szervek között csak magasabb szinten szervezhető meg. Végezetül a büntetésvégrehajtás biztonsági feladatait csatolni kell más szervek hasonló rendszereihez is.

A büntetésvégrehajtás biztonságának alapvető problémáit áttekintve feltűnő a problémák összetettsége, sokrétűsége. Ha csak a büntetésvégrehajtás alapvető célkitűzéseire kapcsolódó feladatokra koncentrálnunk, akkor is többsikű, az élet

különböző területein egyaránt jelentkező feladatcsoport a rend, a kiegyensúlyozott munkavégzés feltételeinek megteremtése, megőrzése. Ezért nem lehet ezt a feladatot eseti, egymástól elszigetelt intézkedésekkel, lépésekkel megoldani. *A büntetésvégrehajtás biztonságát csak a célokhoz, feladatokhoz és a végrehajtás körülményeihez alkalmazkodva működő biztonsági funkció képes garantálni.*

A biztonsági funkció arra irányul, hogy a bv. intézet biztonságosan működjön. Ez a szükséges feltételek megteremtésén és fenntartásán, valamint a biztonsággal kapcsolatos feladatok ellátásán keresztül valósul meg. Segítségével érhető el, hogy a büntetésvégrehajtás rendjében meghatározott törekvések érvényesüljenek. A büntetésvégrehajtás rendje a szabadságvesztés végrehajtásának módját, azaz a szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó általános, illetve az egyes büntetésvégrehajtási fokozatokra irányuló különös jogszabályok összességét, továbbá a büntetésvégrehajtás feladatait, az elítéltek kötelezettségeit és jogait jelenti. A biztonsági funkció megvalósulása nélkül a bv. intézetek létezése, a meghatározott feladatok teljesítése csak óhaj maradna.

A biztonsági funkciót többen helytelenül értelmezik, sőt nem is biztonsági, hanem őrzési funkcióról beszélnek. Ez azért téves álláspont, mert az őrzés a biztonságnak csak egyik — noha alapvető — eleme. Őrzési funkció nem létezik, az őrzés feladatnak és nem funkciónak tekinthető.

A biztonsági funkció önmagától nem valósul meg, a büntetésvégrehajtásnak ki kell alakítania biztonsági rendszerét, a biztonságot fenyegető veszélyek elhárítására, kizárására alkalmas rendszert. Most egy ilyen rendszer néhány kritikus pontját, illetve létrehozásának egy-két alapelvét kíséreljük meg felvázolni.

Kiindulópontként megemlítjük, hogy a börtönbiztonság szempontjából a fogvatartott az alapvető „veszélyforrás”. Akár egyéni, akár csoportos vagy tömeges akcióról van szó, mindig emberi személyiség, mindig sajátos adottságokkal rendelkező elítéltcsoport, vagy valamilyen hangulat által befolyásolt elítélttömeg zavarja a büntetésvégrehajtás rendjét, veszélyezteti a biztonságot. Még ha külső akcióról van szó, akkor is az intézeten belül van az eseményeket megindító, akciót kiváltó személy. Bár a rendszer egyik követelménye éppen az, hogy minél kisebb szerepet kapjon a személyi állomány egy-egy tagjának személyisége a biztonság garantálásában, esetenként mégis a „veszélyforrások” közé számíthatjuk a személyzet tagjait. Általános tapasztalat ugyanis, hogy a rendkívüli események bekövetkezésében tévedések, mulasztások is szerepet játszanak.

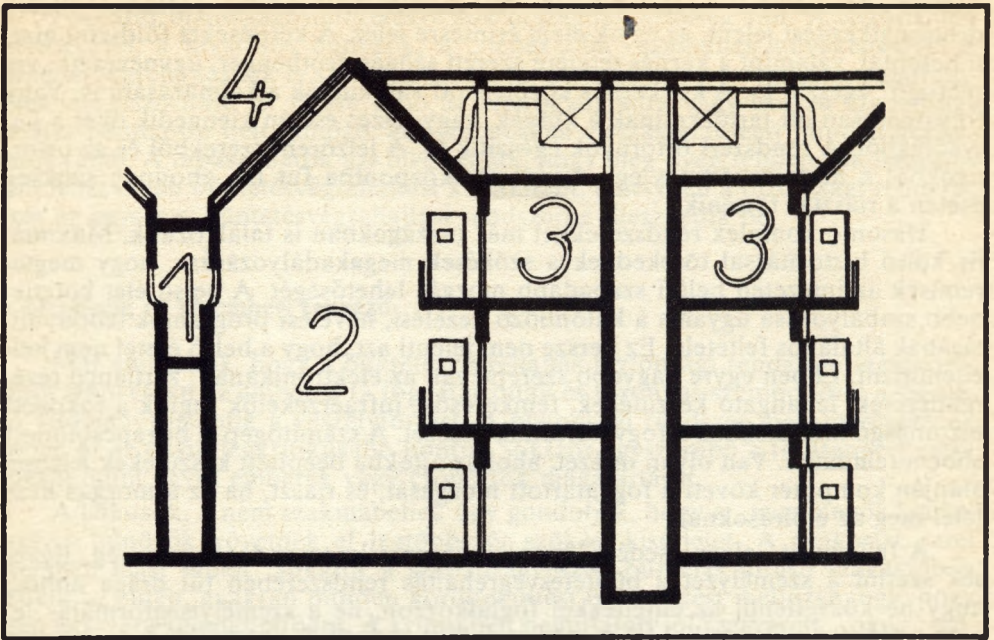
Csoportosítás, elhelyezés

A legtöbb országban a különösen veszélyesnek minősített bűnelkövetők speciális büntetésvégrehajtási körülmények között töltik büntetésüket. A büntetésvégrehajtási rendszerek ebben a vonatkozásban két különböző megoldás között választhatnak: vagy megkísérlik ezeket a veszélyes bűnözőket a többitől jól elszigetelt speciális büntetőintézetbe összegyűjteni, vagy szétválasztják őket és a szokványos intézetek speciális részlegeiben elkülönítik.

Az utóbbi években a szigorú elkülönítéses rendszer nyert teret például Franciaországban (az 1981. évi úgynevezett „biztonság és szabadság”-törvénnyel), de új, „szuperbiztonságú” intézetek épültek például Angliában, Írországban is. E típus modelljét az USA-ban Massachusettsben és Denverben dolgozták ki, a következő elvek alapján:

— A börtönépületet több egymás mellé helyezett kisebb zárkatómbból alakították ki. A zárkatómböket le lehet zárni és el lehet különíteni egymástól.

— A zárkák és a csarnok megvilágítását ferde tetőablakkal oldották meg, a csarnok felé nyitott zárkákban ablak nincs.

A szuperbiztonságú intézetek amerikai modellje.
1. Az őrség folyosója; 2. zárkacsarnok; 3. zárkák; 4. tetőablak.

— Az ellenőrzési pontok a zárkatömb folyosói felett vannak. Innen kitűnően rá lehet látni a folyosókra, illetve a két szomszédos zárkatömbben lévő zárkákra.

— A felügyelet teljes védeltséget élvez az elítéltekkel szemben, maximális ellenőrzés lehetséges minimális személyzet révén.

— A sűrűn elhelyezett zárkák lehetővé teszik a fogvatartottak mozgásának szigorú ellenőrzését; rövid és biztonságos útvonalak alakíthatók ki a munkahelyekhez, illetve a börtön egyéb részeleihez. Bár ebben a szélsőséges formában csak néhány zárkatömb épült fel, az alapelvek és az építészeti megoldás lényege ilyen több börtön fokozott biztonságú részlegében.

Természetesen ennyire tiszta formában ezeket az alapelveket csak új börtönök építésénél lehet megvalósítani. A már meglévő épületek biztonságosabbá tételénél két irányba lehet tovább lépni: meg lehet erősíteni a „külső” őrzést, illetve fokozni lehet a belső élet — a börtönön belüli mozgás — ellenőrzését. Mindkét esetben egyre nagyobb a szerepe a biztonsági berendezéseknek, az utóbbi időben az elektronikának.

A külső őrzésben például a szovjet intézetek következetesen megvalósítják a többszörös biztosítást. Az intézetek zömében a lakóhelyiségek egy- vagy kétszintes barakkokban vannak elhelyezve. Az intézet területét zónákra osztják, a zónák közötti mozgást szigorúan ellenőrzik. A zónák a biztonság szempontjából is különbözőek, egyesekben csak engedéllyel lehet mozogni.

A külső őrzést az intézetek jelentős részénél a Nocs—12 fedőnevű rendszerrel valósítják meg. A rendszer jelző és akadály funkciójú elemekből áll. A jelzőrendszer állhat érintésre jelző elemekből, illetve fotocellával, tévékamerával működő elemekből. Esetenként infravörös tévérendszert is alkalmaznak. A jelzés

szektor-azonosítással együtt érkeznek. Az akadály bástyafalat, palánkot, illetve drótfonatkerítést jelent, az egyik elem érintésre jelez. A kerítéseket földszint alatti betonfal, valamint a kerítés tetejére szerelt szöges dróthenger, úgynevezett „verébfog” egészíti ki. A két kerítés között mód van kutyák alkalmazására is. Vagy folyamatosan ott tartózkodnak a kutyák, vagy jelzés esetén kiengedik őket a kutyáolakból. A rendszert őrtornyok egészítik ki. A jelzőrendszerekből és az őrtornyokból a hírosszekötetés egy diszpécser-központba fut be, ahonnan szükség esetén a riasztás történik.

Hasonló komplex rendszerekkel más országokban is találkozunk. Maximális külső biztosítással törekednek a szökések megakadályozására, hogy megtegyék az intézetben belüli szabadabb mozgás lehetőségét. A belső élet kötetlenebb szabályozása ugyanis a különböző kezelési, nevelési programok lebonyolításának általános feltétele. Ez persze nem jelenti azt, hogy a belső életet nem kell ellenőrizni. Ebben egyre nagyobb szerepe van az elektronikának; zártláncú tévérendszerek, lehallgató készülékek, fémkeresők, infraérzékelők segítik a fokozott biztonságú intézetekben a fogvatartottak őrzését. A számítógép is bekapcsolódott ebbe a feladatba. Van olyan intézet, ahol az ajtókba beépített készülékek jelzései alapján komputer követi a fogvatartott mozgását, és riaszt, ha ez a mozgás nem felel meg az előírásoknak.

A felügyelet „elgépiesedése” meglehetősen ellentmondásos jelenség. Egyesek szerint a személyzet a büntetésvégrehajtás rendszerében túl drága ahhoz, hogy ne közvetlenül az elítéltekkel foglalkozzon, ne a személyiségformálás legyen a feladata. Ezért ahol lehet, a biztonságot technikai eszközökkel igyekeznek szavatolni. Mások viszont úgy vélik, az ilyen elgépiesedett környezet neurotizáló hatással van a fogvatartottakra, nehezíti beilleszkedésüket, ezért ezek az eszközök csak minimális mértékben alkalmazhatók.

Noha világszerte tapasztalható a fokozott biztonságú intézetek kialakítására való törekvés, az ellenkező folyamatra is van példa. Így több országban (például Olaszországban Asinara szigetén, az USA-ban az Alcatrazban) felszámoltak ilyen intézeteket. Az okok közé tartozik a különböző mozgalmak tiltakozása az emberi jogok védelmében, de tény az is, hogy a veszélyes bűnözők így kialakult tömegének belső életét egyszerűen nem tudta ellenőrzése alatt tartani a személyzet. Napirenden voltak a gyilkosságok és egyéb súlyosan erőszakos cselekmények.

Az események ismeretében ma már elmondhatjuk, hogy például Alcatraz egy elhibázott koncepció megvalósítása volt. Az összes zárka egyetlen csarnokban, zárkatömbben volt elhelyezve, a tetővilágítás nem volt megfelelő, a zárkák sötétek voltak mind a három szinten. A zárkatömbben nem lehetett az egyes egységeket elkülöníteni, az épület nagysága és a fogvatartottak nagy létszáma miatt a személyzet nem tudta ellenőrizni, irányítani az elítéltek életét.

A későbbi megoldások, különösen az európai superbörtönök, illetve börtönrészek ezt a gondot úgy számolták fel, hogy kisebb, egymástól elszigetelt egységeket hoztak létre, és ezzel megakadályozták, hogy a fogvatartottak irányíthatatlan, ellenőrizhetetlen tömegé váljanak.

A superbiztonságú börtönök másik problémája pszichológiai eredetű volt. A személyzet a rendszerből adódó sugalmazásnak engedelmessé állandóan gyanakodott. Az intézetet a személyzet oldaláról félelem, a fogvatartott oldaláról pedig tehetetlen düh jellemezte. Így az együttműködés minimális szintje sem alakulhatott ki a két tábor között. E berendezkedés jellegzetes tünete volt a néhány évvel ezelőtt országról országra, sőt kontinensről kontinensre terjedő börtönlázadás. Ezek a lázadások mindkét oldalról értelmetlen és kegyetlen reakciókat váltottak ki.

Fokozott biztonságú intézetekre sok országban szükség van. A terrorizmus terjedésével, a hivatásos bűnözők, a „nehéz fiúk” számának növekedésével a büntetésvégrehajtásnak is számolnia kell. Sajátos helyzetet teremtett a halálbüntetés visszaszorítása is. Egyre több az életfogytiglanra vagy hosszú szabadságvesztés-büntetésre ítélt bűnöző, aki szabadsága visszaszerzéséért minden kockázatot vállal. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy még ilyen tendenciák hatására sem lehet olyan büntetésvégrehajtást kialakítani, amelyben a biztonsági rendszer nem az egységes büntetésvégrehajtási rendszerbe illeszkedik be.

A biztonság és az emberi tényező

Már említettük, hogy a büntetésvégrehajtás biztonsági rendszere szempontjából alapvetően az emberek (a fogvatartottak és bizonyos szempontból a személyi állomány) jelentik a veszélyforrást. A biztonsági rendszer megszervezésének éppen ez az egyik legkritikusabb pontja. Sokszor egyszerűbb a földrengést előre jelezni, mint egyes emberek vagy csoportok magatartását.

A laikusok, a nem szakmabeliek úgy gondolják, hogy a „nagymenők”, a veszélyes bűnözők követnek el legtöbbször szökési kísérletet. A gyakorlat ezzel szemben mást mutat. Sokszor a szabadságvesztés-büntetés utolsó szakaszában szökik az elítélt, gyakran minden körülményt és tervezést mellőzve, úgy, hogy igen egyszerű feladat elfogni. A krimikben bemutatott jól szervezett, „okos” szökés ritkán fordul elő. A veszélyes bűnözők speciális elhelyezése tehát nem oldja meg a büntetésvégrehajtás problémáit.

Igen egyszerű módon is meg lehet szökni a büntetőintézetekből. Például egy kisebb létszámú fogvatartott csoport — az intézettől néhány száz méterre — a bekötőutat, pontosabban ennek az útnak a főútvonalhoz csatlakozó részét javította. A főútvonalon egy országúti kerékpárverseny mezőnye hajtott végig, előttük szirénázó rendőrségi autó igyekezett a versenyzők számára szabaddá tenni az utat. Az egyik versenyző hirtelen hatalmasat esett, úgy, hogy a kerékpár tőle néhány méterrel arrébb landolt. Az egyik fogvatartott felkapva a kerékpárt a mezőny után hajtott, és néhány kilométer után egy mellékúton „felszivódott”. Nagyanyja lakásán már a következő napon elfogták a rendőrök.

A biztonsági rendszer hibásan működött, és ez az emberi tényezőkön múlt. A felügyeletnek, akárcsak a fogvatartottaknak, a kerékpárverseny jelentette a rendkívüli eseményt, és amikor bekövetkezett az igazi rendkívüli esemény, egyszerűen megbénultak, percekig nem tudtak „intézkedni”, és ez a néhány perc döntően befolyásolta a későbbi eseményeket. A szökés maga ugyan nem jelentett különösebb veszélyt a társadalom számára, a szökevény gyorsan megkerült, a szökésért kapott újabb ítélettel csak rontott helyzetén, de az, hogy hasonló helyzetek a büntetésvégrehajtásnál bármikor előfordulhatnak, jelzik a személyi állomány tagjainak, valamint a rendszernek sebezhető pontjait.

A biztonsági funkció oldaláról nézve a személyi állomány tagjaival szemben az az elvárás, hogy szolgálati idejük alatt éberren figyeljék az elítélteket, ellenőrizzenek minden elképzelhető helyszínt és testrészt, hogy meg tudják akadályozni a rendkívüli eseményeket. Mivel ilyen események ritkán fordulnak elő, a napi gyakorlatban ez a feladat értelmetlennek, fárasztónak, visszataszítónak tűnik. Ha mégis valami rendkívüli történik, az emberek az első másodpercekben, esetleg percekben egyszerűen nem hisznek a szemüknek. A terroristák és a terroristaellenes csapatok kiképzésének is egyik lényeges eleme, hogy sokkolni kell valamivel az ellenfelet, és akkor van 10-60 másodperc az akció végrehajtására. Napokon, heteken, hónapokon, esetleg éveken keresztül magas reakciószinten tartani ma-

gunkat — ez nem fér össze az ember pszichés adottságaival, egy biztonsági rendszert csupán erre nem lehet alapozni.

Található persze orvosság erre a gondra: az ember tényleges pszichés teljesítőképességéhez alkalmazkodó szolgálati rendszer kialakítása. A világ számos büntetőintézetében van már erre példa. A személyzet tagjai csak egy-egy órát töltenek a biztonság szempontjából fontos helyeken, munkaidejük többi részében energiájukat, tudásukat más feladat ellátására fordítják. A biztonság szempontjából fontos hely persze nemcsak a fogvatartottak közvetlen környezete, hanem például a jelzőberendezések, a zárláncú tévérendszerek képernyőinek figyelése is. A szuperbiztos intézetek legbiztonságosabb körletrészein folyamatosan működnek ezek a berendezések, és az ügyeltesek szünet nélkül figyelemmel kísérik a fogvatartottak életét. Persze itt is fennállhat a tévedés és a hiba lehetősége, ezért legalább kettős biztosítást alkalmaznak. Ez azt jelenti, hogy legalább két rendszer működik, vagy a párhuzamosan működő rendszereket egymástól függetlenül legalább két ügyeltes figyeli. A „kettős biztosítás” elve azon alapul, hogy rendkívül kicsi annak a valószínűsége, hogy két egymástól függetlenül dolgozó ember ugyanazt a hibát kövesse el. Ugyanezen okból történik két fázisban az adatrögzítés a számítástechnikában is.

A matematikai valószínűséget természetesen az emberi tényező is megzavarhatja. Elképzelhető például, hogy egy rendkívül veszélyes bűnözőkkel betelepített, több ezer dolláros költséggel kiépített körletrészt párhuzamosan működő rendszerrel biztosítanak, amelyet egymástól függetlenül két felügyelő figyel. Annak a valószínűsége, hogy egy adott zárkában úgy történjen gyilkosság, hogy ne vegyék észre ki a tettes, lényegében a nullával egyenlő. Hacsak nem lelkes szurkolója mindkét felügyelő a város rögbicsapatának, hacsak nem lenne éppen a csapat bajnoksága szempontjából döntő mérkőzés a televízióban, hacsak nem értenének mindketten annyira az elektronikához, hogy a tévékészüléket egy kicsit megdolgozva egyszerre néznék a tévén a zárka helyett a mérkőzést.

A büntetésvégrehajtás napi gyakorlatában az ilyen szélsőséges helyzetek nem általánosak. Az viszont általános követelmény, hogy a véletleneknek, az emberi tévedéseknek és hibáknak minél kisebb legyen a lehetősége. A büntetésvégrehajtás biztonsági rendszerének megszervezésekor ezért kell például a többszörös biztosítást, ellenőrzést mint megelőző intézkedéseket beépíteni a folyamatba. A szökéseknek, zendüléseknek, a fogvatartottak között elkövetett erőszakos cselekményeknek, a személyi állomány megtámadásának megelőzését szolgálja a büntetőjogi fenyegetettség is. Ezek minden ország jogrendszerében bűncselekménynek számítanak, és az elkövetőre súlyos büntetés vár. De ugyanígy a megelőzés érdekében a személyzetnek, illetve a büntetésvégrehajtásnak a biztonság szempontjából legfontosabb feladatait is jogszabályok rögzítik.

Nagyon fontos biztonsági funkció a megfelelő információáramlás megszervezése. A börtönlázadásoknak pedig az a tanulsága, hogy oda kell figyelni a börtönön belüli életkörülményekre, a fogvatartottak ellátására, a személyzet bánásmódjára is. Minden olyan tényezőt tehát, amely valamilyen formában befolyásolja a fogvatartottak hangulatát, együttműködési készségét. A biztonsági rendszernek fontos eleme az a kép is, amit az elítélteknek sugall: a fogvatartottaknak érezniük kell, hogy reménytelen minden kísérlet a rendszer kijátszására, hogy a személyzet imponáló erőfölénnyel rendelkezik.

Biztonság és kockázatvállalás

If várában viszonylag egyszerű volt a biztonsági rendszer létrehozása. Elsősorban azért, mert a rabok „elraktározása” és megőrzése mellett más feladatot

nem kellett megoldani. A modern büntetésvégrehajtás egyik legnagyobb gondja az, hogy az őrzés, a biztonság fenntartása a feladatrendszernek csak az egyik eleme.

A több összetevőből álló feladatrendszer nemcsak a büntetésvégrehajtást jellemzi. A mai szervezetszociológiai kutatások egyik fontos területe éppen a célok és feladatok összetettségének, kapcsolatának, ellentmondásosságának az elemzése. Eszerint a célok legalább három osztályba sorolhatók:

— *expresszív cél*: az a helyzet, amelyet a társadalom elérni kíván. Az Egyesült Villamosgépgyárban például ilyen cél, hogy villamosgépeket gyártsanak,

— *instrumentális cél*: eszköz az expresszív cél elérése érdekében, azaz a vég-ső teljesítmény feltételeinek megteremtését jelenti. Az Egyesült Villamosgépgyárban például anyagbeszerzés, értékesítés, műszaki fejlesztés stb.,

— *szervezeti cél*: a szervezet, a rendszer folyamatos fennállására, működésére irányul. Ilyen például a vállalat hírnevének biztosítása, a személyzeti kérdések megoldása, az együttműködés szervezése stb.

A célok nem objektív, lezárt egységek: a szervezet tagjainak felfogásából állnak össze. A különböző csoportok tagjainak nézetük pedig — objektív helyzetük különbözőségéből is adódóan — eltérőek lehetnek a társadalom és a szervezetek feladatairól. A szervezetek céljai között nincs állandósult, rangsor szerinti kapcsolat. Belső tendenciájukból adódik a versengés. Ennélfogva a konfliktus a szervezetek cél- és feladatrendszerének általában szerves része. A belső ellentmondások nem oldhatók fel, csak hatásuk csökkenthető. A vezetés művészete a legjobb kompromisszumok megtalálása.

A büntetésvégrehajtás célrendszerét most nem elemezzük részletesen. Úgy gondoljuk azonban, hogy expresszív célként mindenképpen a nevelési célt, a kívánatos, pozitív irányú személyiségváltozás elérését kell elfogadnunk, olyan személyiségváltozást, amely elősegíti az elítélt harmonikus visszailleszkedését a társadalomba. Ebben a felfogásban a biztonsági rendszer megszervezése instrumentális cél, az expresszív cél elérése érdekében eszköz, feltételeinek biztosítója. Ezzel persze még nem határoztuk meg a biztonsági rendszer helyét a büntetésvégrehajtási rendszeren belül. Említettük, hogy a szervezetek céljai között nincs statikus, hierarchikus kapcsolat. A szervezeti és instrumentális célok nincsenek alárendelve az expresszív céloknak. A különböző osztályokba sorolt célokat egyszerre, együtt, egy időben kell megvalósítani, úgy, hogy ezek nem egyensúlyban, hanem dinamikus feszültségben vannak egymással. Ez a feszültség minden szervezetben eltolódásokat eredményezhet, egy vagy több cél uralkodóvá válhat, és a szervezetet diszfunkcionálissá teheti.

Diszfunkción, vagyis működési zavaron azokat a következményeket értjük, amelyek gyengítik a szervezet teljesítményét, akadályozzák fejlődését. Ha egy vállalatnál például elhanyagolják a szervezeti célokat, nem foglalkoznak megfelelő hatékonysággal a személyzeti kérdésekkel, nem nevelnek ki kádereket, nem ügyelnek a dolgozók hangulatára, érdekeire, hiába törekednek a termelés fokozására, előbb-utóbb kritikus helyzetbe kerülnek. Így a biztonsági rendszer megteremtésére irányuló erőfeszítések sem szorulhatnak háttérbe a büntetésvégrehajtás egyéb feladataival szemben. Az egész rendszer eredményes működése megköveteli a biztonság megőrzését, fejlesztését. A már többször említett belső ellentmondások is a legjobb kompromisszumok keresését igénylik.

A kompromisszumkeresés általános útja a büntetésvégrehajtási rendszerekben: a differenciálás, a megkülönböztetés. Egyszerűbben fogalmazva: a veszélyes bűnelkövetőknél a biztonsági célok hangsúlyozottabban érvényesülnek, más kategóriáknál pedig egyéb szempontok válnak meghatározóvá. Ez a megoldás nyilvánvalóan kockázattal jár. Az elítéltek zöménél lemondunk arról, hogy maximális biztonságú börtönökben, tökéletesen biztonságos körülmények között őrizzük

öket. Ez a kockázatvállalás azonban lehetővé teszi, hogy eredményesebb legyen nevelésük, hogy teljes körű legyen a fogvatartottak foglalkoztatása. Kockázatvállalásra kényszeríti a büntetésvégrehajtást a feltételek szűkös volta is. Sehol a világon nincsenek olyan létszámbeli, anyagi-műszaki feltételek, hogy minden egyes fogvatartottat egyformán lehetne őrizni, mindenki számára egyformán biztonságos körülményeket lehetne teremteni.

Számos kísérlet történt a megfelelő kompromisszumok megtalálására a világon. Az intézeteket nyitott, félig nyitott, félig zárt, zárt, szigorúan őrzött kategóriákba sorolták. Különböző adottságokkal rendelkező intézeteket hoztak létre, fokozatosan átalakítottak egyeseket. A kisebb méretű intézetekben jobbak a lehetőségek, rugalmasabban tudják követni a változásokat, differenciáltabb intézményhálózatot tudnak kialakítani. Az utóbbi évtizedekben igen kevés pénz állt rendelkezésre a különböző programok megvalósítására, így világjelenség, hogy a kívánatosnál lassúbb a fejlődés.

A differenciált intézményhálózat kialakítása mellett fontos feladat még az elítéltek kategorizálása, csoportba sorolása. Ezzel is sok helyen foglalkoznak, egyre több országban hoznak létre központi kivizsgáló, diagnosztizáló intézeteket. A differenciálás megfelelő elméleti, módszertani alapjainak fejlesztése a különböző büntetésvégrehajtási rendszerek legaktuálisabb feladata. Az ezen a területen elért eredmények csökkentik a kockázatvállalás buktatóit, a biztonság megőrzése, fejlesztése mellett pedig elősegítik a rendelkezésre álló eszközök hatékonyabb felhasználását is.)

Cikkünkben a büntetésvégrehajtás biztonsági rendszerének néhány elméleti kérdésével kívántunk foglalkozni. Nem tartunk ott, hogy ezt a biztonsági rendszert minden elemével, összefüggéseivel együtt le tudjuk írni. Szándékosan nem foglalkoztunk a magyar büntetésvégrehajtás helyzetével. *A külföldi tapasztalatok összegyűjtésével és néhány következtetésünkkel elsősorban gondolatokat, vitát, a téma alaposabb feldolgozásához szükséges közös munkát kívántunk elindítani.*

Legfőbb célunk annak bemutatása volt, hogy a *büntetésvégrehajtás biztonsági rendszere rendkívül összetett, soktényezős rendszer.* Számos ponton csatlakozik a büntetésvégrehajtás más feladataihoz. A biztonsági funkció és az egyéb célok elérését szolgáló rendszerek működése ellentmondásos. *Azsal a gyakran tapasztalható nézetel szemben, mely a biztonságot az intézetek őrszolgálatának munkájával azonosítja, a feladat komplexitását kívántuk hangsúlyozni.*

Az már általánosan elfogadott nézet, hogy a büntetésvégrehajtás egész mechanizmusának a nevelést kell szolgálnia. Ennek megfelelően a nevelés funkcionális és egyben szakirányú feladatrendszernek is minősül. Az viszont még nem tudatosult kellőképpen, hogy a biztonság fenntartása — ami az egész rendszer működésének feltétele — is olyan komplex feladatrendszer, amelynek egyaránt vannak funkcionális és szakirányú elemei. Tehát egyfelől minden szervezeti egységnek vannak biztonsági feladatai is, amelyek jórészt a szakmai feladatok ellátásán keresztül valósulnak meg, másfelől van egy olyan szervezeti egység, amely szakirányú feladatként foglalkozik a biztonság fenntartásával.

Fejes Imre—Csordás Sándor

Felhasznált irodalom

Dr. Samu Mihály: A közrend és a közbiztonság védelme — alapvető állami és jogi tevékenység. (Belügyi Szemle, 1979. 9. szám)

Dr. Borbándi János: Az állami biztonságról — az 1974. évi 17. számú tvr. tükrében. (Belügyi Szemle, 1977. 12. szám)

Baraczk Róbertné dr.: A közbiztonság államigazgatási jogi védelméről. (Belügyi Szemle, 1977. 5. szám)

Büntető jog. Különös rész. (BM-Könyvkiadó, 1981)

Dr. Horváth Tibor: Büntetésvégrehajtási jog. (BM-Könyvkiadó, 1983.)

Marc Ance: Nyugat-európai büntetésvégrehajtási rendszerek. (Nyersfordítás.)

Börtönépítéset. Nemzetközi felmérés a zárt intézetekről, és a jelenlegi börtöntervezési irányzatok elemzése. (Nyersfordítás)

A nevelésfejlesztési koncepció megvalósulása Tökölön

A büntetésvégrehajtási nevelés elméleti és gyakorlati tapasztalatainak elemzése, a végrehajtás feltételrendszerének áttekintése nyomán elkészült a nevelés fejlesztésének hosszabb távra szóló koncepciója, s annak középtávú megvalósítási programja. A dokumentum az elítéltek nevelésének minden lényeges eleméről szól, és a benne felvázolt cél- és feladatrendszer a fiatalok számára is érvényes.

Arra azonban nem vállalkozhatott a koncepció, hogy az egyes elítéltsoportok, illetőleg büntetésvégrehajtási intézettípusok jellegzetességeihez mérten részletes helyzetelemzést és feladatmeghatározást adjon. Ezt a munkát az intézetekben kellett elvégezni. Az alábbi írásban a nevelési koncepciónak a fiatalok elítélteknél érvényesíthető sajátosságát elemezzük.

A nevelés feltételrendszere

A jogszabályi előírások a fiatalok elítélteket illetően fokozottan hangsúlyozzák a nevelés szerepét. Már a Btk. is abban jelöli meg a fiatalokkal szemben alkalmazott büntetés vagy intézkedés célját, hogy „a fiatalok helyes irányban fejlődjenek, és a társadalom hasznos tagjává váljenek.”

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásával kapcsolatos külön rendelkezések is ezt erősítik meg. „A szabadságvesztés végrehajtása során különös gondot kell fordítani a fiatalok nevelésére, oktatására, személyiségének fejlesztésére és testi fejlődésére.” (1979. évi 11. sz. tvr. 48 §. [2] bek.) A végrehajtásra vonatkozó előírások megkülönböztetetten foglalkoznak a fiatalok elítéltek körében alkalmazandó eltérésekkel. Korszerű, előremutató jogszabályok alapozzák tehát meg a fiatalok életkori sajátosságaiból adódó speciális követelményeket.

Az elítéltek elhelyezési feltételei a fiatalok esetében sajátosan alakultak. Az intézet létesítések — mintegy 20 évvel ezelőtt — a korábban más célra épített barakkszerű épületeket kellett felújítani és alkalmassá tenni a fiatalok elhelyezésére. Az épületek már abban az időszakban is korszerűtlenek voltak, nélkülözték a kulturált elhelyezéshez szükséges komfortot. A fiatalok elítéltek alacsony létszáma miatt mégis sikerült viszonylag kényelmes, áttekinthető — részben még a szabad idő eltöltését, a munkára nevelést is szolgáló — körleteket kialakítani.

Az 1970-es évek elejére jelentősen megnövekedett az elítéltek létszáma, és az 1966. évi 21. sz. tvr. magasabb követelményeket támasztott a végrehajtás feltételei tekintetében. Ekkor új körletek és iskola épült, mely körülbelül 10 éven át biztosította a fiatalok elítéltek megfelelő elhelyezését.

Az elmúlt 3 évben bekövetkezett létszámnövekedés miatt jelenleg az intézet súlyos elhelyezési gondokkal küzd. A tíz éve épített körleteken az eredeti befoga-

dóképesség másfélszeresét kell elhelyeznünk. A régi épületekben még nagyobb a zsúfoltság. A fiatalok lányok ezért átmenetileg Pálhalmán töltik büntetésüket. Ugyanakkor az intézet működtetésében nélkülözhetetlenül szükséges felnőtt elítéltek elhelyezését is biztosítani kell.

Az elhelyezési feltételek javítása érdekében új, modern, 400 férőhelyes, a nevelési feladatokhoz is jó körülményeket nyújtó körlet építése kezdődött meg központi döntés alapján. Használatba vételének várható ideje 1985 vége. Ekkortól reméljük elhelyezési gondjaink enyhülését. A fiatalok elítéltek száma az előrejelzések szerint tovább nő, ezért a teljes megoldás csak hosszabb távon képzelhető el.

A nevelés személyi feltételei az elmúlt években az erőteljes létszámnövekedés miatt rosszabbodtak, annak ellenére, hogy a büntetésvégrehajtás vezetése törekedett arra, hogy a fiatalok elítéltek hatékonyabb, differenciáltabb nevelése érdekében egy nevelőre kevesebb elítélt jusson, mint a felnőtteknél, s ugyancsak itt jött létre az első pszichológiai laboratórium.

Az elítéltek számának erőteljes növekedése következtében az egy nevelőre jutó elítéltlétszám a korábbinak mintegy kétszeresére (80—100 fogvatartottra) emelkedett. Ezáltal a nevelésben alkalmazott eljárások, módszerek a csoportos formák felé tolódtak el. Egyéni foglalkozásokra alig van mód, az elítéltet alaposan nem lehet megismerni. A nevelők adminisztrációs munkaterhe sajnálatos módon megnőtt.

A belső őrség az elmúlt két évben a nevelési szolgálat szervezetébe került. A követelménytámasztás egységessége javult, de a zsúfoltság miatt nehezebbé vált a rend, a fegyelem fenntartása.

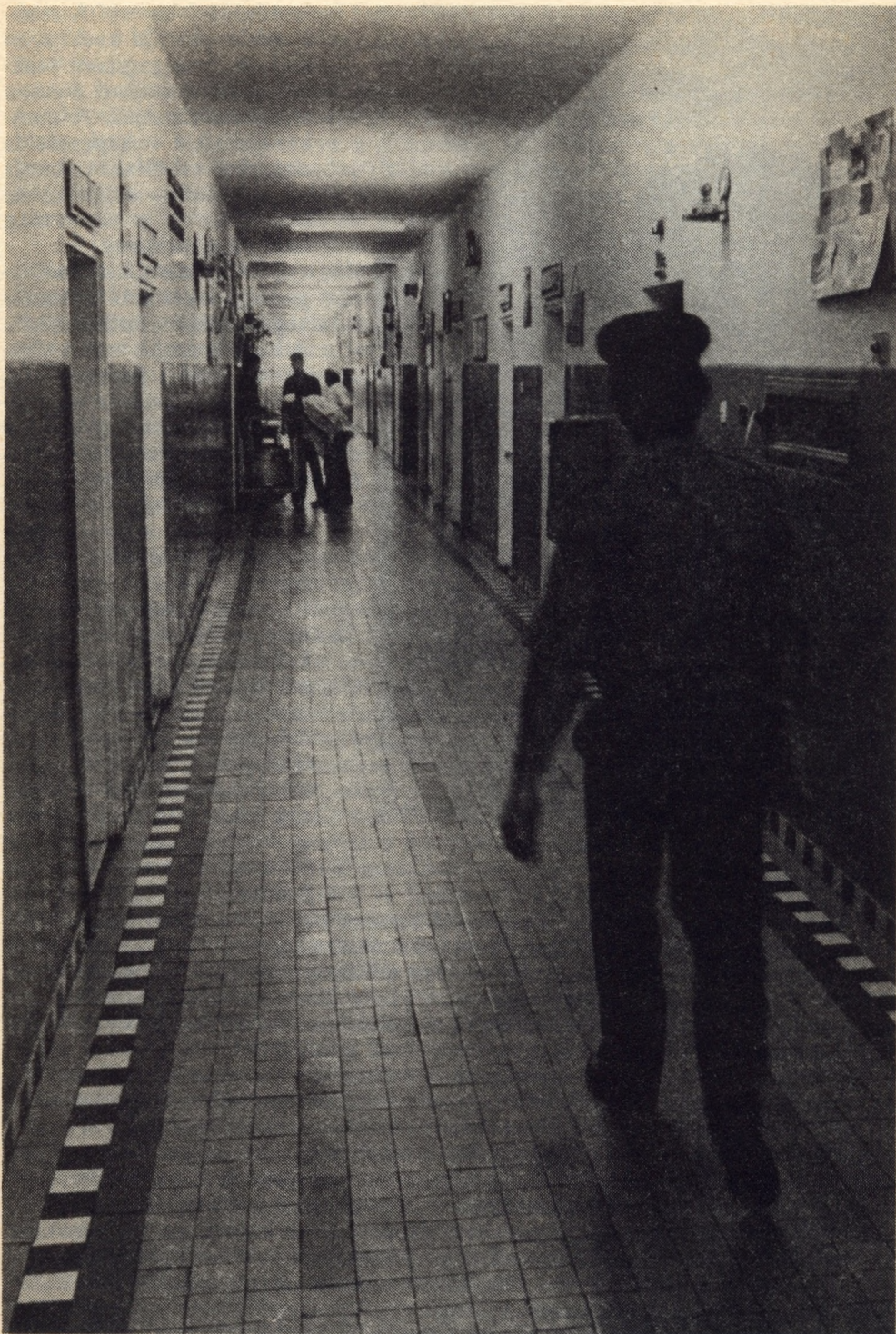
A fiatalokukra vonatkozó jogi szabályozás az őrzéssel szemben sajátos követelményeket támaszt. Az intézet külső őrzését korszerű technikai jelzőrendszer segíti. Ennek a technikának a kiszolgálása az őrzés hagyományos módszereitől eltérő szolgálatellátást feltételez, képzettebb őr állományt igényel.

Sajátos külső őrzési feladatot jelent a Központi Kórházból külső polgári gyógyintézetbe kihelyezett elítéltek őrzése és felügyelete is. A szállítások, előállítások biztosítása, a Központi Kórház védelme, a belső mozgatás, kísérés olyan feladatok, melyeket a külső őrőség tartósan nem képes ellátni, ezért gyakran válik szükségessé a körleteken szolgálatot teljesítő felügyelők, esetenként munkálatók igénybevétele, így viszont a körletek és a munkahelyek belső biztonságára szenved csorbát.

A fiatalok elítéltek foglalkoztatása szempontjából jelentős lökést adott a tíz évvel ezelőtt kialakított vállalati szervezet. Noha a foglalkoztatás dinamikusan fejlődött, a munkahelyek számának gyarapítása elmaradt az elítéltek létszámának növekedése mögött. A megoldás érdekében tett helyi intézkedések, például a műszakszám növelése mellett jelentős központi támogatást kaptunk, s így 1984 végére csaknem teljessé vált a foglalkoztatás. A meglévő és kialakulóban levő munkálatos rendszere, a munkák sokfélesége és műszaki színvonala alkalmas arra, hogy az elítéltek nevelésének nélkülözhetetlen eleme legyen. A csökkent munkaképességű elítéltek foglalkoztatása sajnos még mindig megoldatlan.

Hozzá kell tennünk, hogy a fiatalok elítéltek munkálatása sem mentes azoktól az ellentmondásoktól, amelyek a nevelés szempontjából az elítéltek foglalkoztatását általában jellemzik. Sőt egyes ellentmondások még élesebbek, mint a felnőtt elítélteknél. A fiatalok elítéltek között 90%-os a szakképzetlenek aránya. Többségük nem végzett még folyamatos és rendszeres munkát. Életkori sajátosságaik miatt nehezebben illeszkednek be az üzemek rendjébe, gyakrabban helyezkednek szembe a követelményekkel.

Munkaképességük alacsony szintű, érdeklődési körük szűk, ezért a munkába állítást megelőző orvosi és munkapszichológiai vizsgálatok nálunk nagyobb je-

Ebédosztás a körleten

Hegesztők a csőgyártóüzemben

lentősséggel bírnak. A munkáltatás profilja kedvezően alakult, a megszerzett szakismeretet a szabad életben is hasznosíthatják. A munkavégzéssel kapcsolatos anyagi és erkölcsi ösztönzés — a felnőtt elitéltekéhez hasonlóan — azonban még nem elég hatékony.

Intézetünk szervezeti tagoltsága eltér más büntetés-végrehajtási intézetekétől. A hagyományos szakszolgálatok szerinti felépítés esetenként nehezítette az egységes követelményrendszeren alapuló nevelői hatásrendszer érvényesülését. Ehhez kedvezőbb lehetőséget teremtett a belső őrség bevonása a nevelési szervezetbe.

Két irányban indult meg a fejlődés. A körleteken belül egységesebbé váltak a követelmények, s az intézeti nevelés folyamatának egésze is összehangoltabb lett. A jelzett folyamatok erősítéséhez, a tudatosság fokozásához, a struktúra további korrekciójához szükség van az elitéltek öntevékeny szervezeteire.

Jelenlegi gyakorlatunkban az öntevékeny szervezetekben rejlő nevelési lehetőségeket nem aknáztuk ki eléggé. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy az öntevékeny szervezetek irányítása, működtetése többleterőfeszítést, többletfigyelmet igényel a nevelőtől és egyúttal kockázattal is jár. Másrészt még elméletileg sem dolgoztuk ki az intézeti nevelés egészébe beépülő öntevékeny szervezeti rendszernek a fiatalokú elitéltek körében alkalmazható modelljét.

Az állami és társadalmi szervek közreműködése a fiatalokúak nevelésében gazdagabb, mint a felnőttkorúaknál. Formái, módszerei azonban még nem kiforrottak, hatékonyságuk eltérő. A nevelés hatásrendszerébe szervesen beépül a büntetés-végrehajtási bíró, illetve ügyész tevékenysége. Hivatásos és társadalmi pártfogók széles körével tartunk állandó munkakapcsolatot. Kezd rendszeressé válni a pártfogók szervezet találkozása a büntetésüket töltő fiatalokúakkal és nevelőikkel. Ez a kapcsolat szorosabb a tanácsai, mint a bírósági pártfogókkal. Erősíteni kell az együttműködést mindkét apparátussal, mert az ítéletek kevés információt adnak a neveléshez, a környezettanulmányokat és a szakértői véleményeket is esetlegesen kapjuk meg.

Az elitéltek általános iskolai és szakirányú képzésében érintett intézményekkel is összefogunk annak érdekében, hogy az elitéltek létszámához, összetételéhez

hez jobban igazodó szervezeti formákat találjunk. Célunk, hogy az iskolán kívüli nevelés, a közművelődés terén több intézményt tudjunk bekapcsolni a munkába, mint eddig.

A szabaduló fiatalok munkába állásának segítése érdekében több munkaadóval szerződéses kapcsolatot létesítettünk. Ezeket a kapcsolatokat folyamatosan ápolni kell, biztosítva a kölcsönös tájékoztatást, a változásokhoz való gyors, rugalmas alkalmazkodást. Sajnos nincs szervezett, megbízható visszajelzés az elítéltek szabadulás utáni életéről, beilleszkedésük sikeréről, kudarcáról, a visszaesés mértékéről és okairól.

A büntetésvégrehajtási tevékenységet jellemző ellentmondások a fiatalok elítélteknél ugyanúgy érvényesülnek, mint ahogy azt a koncepció kifejti. A tettel, a bűncselekménnyel arányos büntetés és a személyiségre irányuló végrehajtás, nevelés ellentmondása a fiatalok arányos differenciáltabb bírósági megítélése következtében nem olyan éles, mint a felnőtt elítélteknél.

A negatív hatás tovább mérsékelhető a nevelés tárgyi és személyi feltételeinek javításával, a módszertani felkészültség fejlesztésével, vagyis azzal, ha a belső követelményrendszer közelítjük a társadalmi együttélésnek a szabad életben elfogadott normáihoz. Az intézet totális jellegéből következő hatásokat pedig el- lentsúlyozni lehet a fiatalok életkori sajátosságait is figyelembe vevő úgynevezett kompenzáló pedagógiai és pszichológiai módszerek tudatos alkalmazásával.

A büntetésvégrehajtási nevelés elméleti, módszertani alapjai a fiatalok és a felnőttkorú elítéltek nevelési tapasztalatainak általánosításával egységesen fogalmazhatók meg, azzal az eltéréssel, hogy a fiatalok nevelésére megkülönböztetett figyelmet és energiát kell fordítani.

A nevelés fogalma és tartalma tekintetében a koncepcióban kifejtett ismeretek egyaránt érvényesek a felnőttkorú és a fiatalok nevelésében azzal a kiegészítéssel, hogy a fiataloknál fokozott gondot kell fordítani a még be nem fejeződött szocializációs folyamat helyes irányba terelésére. A fiataloknál a büntetésvégrehajtás bizonyos értelemben átveszi a család funkcióit a büntetés letöltésének időszakában, mivel saját egzisztenciájával nem rendelkező, „társadalmilag éretlen”, nem önálló személyekről van szó.

A nevelés alapelvei azonosak a felnőttkorúakéval, de az egyéniesítés elvének érvényesítése a fiataloknál magában kell hogy foglalja az életkori sajátosságok fokozott figyelembevételét. A fiatalok esetében nehezítő körülmény, hogy halmozottan hátrányos környezetből kerülnek ki, és olyan kritikus, nehéz életrészt kell eltölteniük a bv. intézetben, amely még a stabil, integrált személyiséget is komolyan próbára teszi.

A fiatalok összetétele kevésbé heterogén, mint a felnőtteké, színvonaluk azonban csökkenő tendenciát mutat. A fiatalok nevelésének programja szerényebb, szűkebb, mint az általános pedagógiáé. A fiatalok elítéltek intézeti nevelése sem képes magára vállalni a családi és iskolai nevelés, a szakképzés, a szocializációs folyamat minden funkcióját. A szűkebb program megvalósítása érdekében ugyanakkor többre törekszik, mint a felnőttkorúak intézetei.

A nevelés módszerei között helyt kapnak mindazok, amelyek a felnőtt elítéltek nevelésében is alkalmazhatók. Nagyobb lehetőség nyílik azonban az általános pedagógia módszereinek közvetlen alkalmazására, a nevelőotthoni nevelés módszertanának adaptálására. A cselekvés szabályozása, az egyes tevékenységi formák gyakoroltatása, mások tiltása igen lényeges, de a módszereket, a követelést, a meggyőzést, a gyakorlást, az ellenőrzést, az értékelést, a jutalmazást és a büntetést úgy kell kiválasztani, hogy legalább modellszerűen a valóságos életviszonyokhoz igazodjanak. A módszerek kombinálása mellett az öntevékeny szervezetek és a felnőttkorú elítéltek bevonásának is jelentős szerepe van.

A fiatalok elítéltek személyisége általában gyengén fejlett, neveltségi szintjük alacsony, szocializációs folyamatuk sérült. Az átlagos népességhez képest magas a kóros személyiségzavarban szenvedők aránya. Ezért módszertani repertoárunkban helyet kell kapniuk a gyógypedagógiától átvett korrekciós, kompenzáló módszereknek, a pszichológiai ihletésű terápiás eljárásoknak. A kriminálpedagógia egyes terápiás effektusokat azokban az esetekben is jól felhasználhat, amikor terápiás beavatkozásra még nincs szükség.

A nevelés hatékonyságának mérése a fiatalok esetében sem megoldott. A nevelés hatékonysága ugyanis nem választható el az egész büntető-felelősségrevonási eljárás, valamint a végrehajtást követő utógondozás hatékonyságától. Az eljárás egyes szakaszaiban félerősíthetjük, de le is rombolhatjuk a más szakaszokban elért eredményeket. Mindez még összetettebbé válik, ha a bűnözést mint társadalmi tömegjelenséget, a bűnözés elleni harcot pedig mint társadalmi feladatot szemléljük.

A fiatalok elítéltek nevelését nem jellemezhetjük egzakt hatékonysági mutatóval. A visszaesés mértéke, a végrehajtás alatt kialakuló beilleszkedési szándék csak utal a hatékonyságra. A visszaesési adatok nem pontosak, a beilleszkedési szándék mérése megbízhatatlan. Az elítéltekre ható objektív és szubjektív tényezők, a fogvatartottak viselkedése, munkájuk megfigyelése, a változások regisztrálása egyaránt támpont lehet. Mindez azonban ma még nem képez megbízható jelzőrendszert.

A fiatalok fokozottan függ környezetétől, ezeket a hátrányokat a büntetés-végrehajtás nem tudja kompenzálni. A szabadulást követően egyre nehezebb a munkahely biztosítása. A negatív családi környezet és az érzelmi kapcsolatok hiánya miatt a beilleszkedés sikere sokszor bizonytalan.

A neveltségi szint fogalma, definíciójának kidolgozása, mérési módszereinek kialakítása, a hatékonyság pontosabb és rendszeresebb mérése komoly ösztönző hatással lehet az intézetben folyó nevelőmunkára, a módszerek fejlesztésére.

A fiatalok elítéltek nevelésének feltételrendszerét áttekintve megállapítható, hogy a követelmények és a lehetőségek között, különösen az elhelyezési és személyi feltételek tekintetében nagy az ellentmondás. A jogszabályok maradéktalan teljesítése csak hosszabb időszak intenzív anyagi és tartalmi fejlődésének lehet az eredménye. Ugyanakkor számos területen a lehetőségek célszerűbb kihasználásával, takarékosabb gazdálkodással, jobb szervezéssel és szakserűbb, következetesebb munkával rövid és középtávon eredményeket érhetünk el.

A nevelés fejlesztése

A fejlesztési feladatok pontosabb megfogalmazásához ismernünk kell a bűnözés terjedelmére és tartalmára vonatkozó prognózisokat.

A bűnözés terjedelmében, az ismertté vált bűncselekmények számának alakulásában hosszú távon nem számolunk jelentősebb növekedéssel. Rövid és középtávon azonban a fiatalok elítéltek számának további emelkedése várható. Egyrészt a következő években jelentős demográfiai hullám éri el a büntethetőség életkori határát, másrészt napjainkban erőteljesen növekszik a gyermekkori bűnözés.

A bűnözés összetételében várhatóan folytatódik a ma is megfigyelhető tendencia. Növekszik az erőszakosan elkövetett bűncselekmények száma, megjelenhetnek új bűncselekmények és elkövetési módszerek (a kábítószerrel való visszaélés, a terrorcselekmények, a szervezett, csoportos elkövetés stb.) A vagyon elleni cselekmények számának emelkedésére ugyanacsak számítani lehet.

Az *elitáltak összetétele* is tovább romlik. Emelkedik az analfabéta, a félanal-fabéta, a befejezetlen általános iskolai végzettségű, a szakképzettség nélküli, munkakerülő életmódot folytató elitáltak aránya. Várhatóan tovább fog nőni a már ma is magas arányban szereplő cigány elitáltak száma.

Emelkedik a kóros személyiségzavarban szenvedők aránya, akik speciális gyógyító-nevelésre szorulnak. Várhatóan nem csökken a bűnismétlők száma sem. Továbbra is feladatot jelent majd a rövid — egy év körüli — ítéleti időből adódó magas fluktuáció.

E prognózisok alapján a fiatalkorúak nevelésében továbbra is kitüntetett szerepe lesz az általános iskolai oktatásnak, a betanítottmunkás-képzésnek, a differenciált, illetve a gyógyító nevelés érvényesítésének. Ebből kiindulva, a már bemutatott feltételrendszerre alapozva határozhatjuk meg nevelési feladatainkat.

A nevelési koncepcióban felvázolt differenciált cél- és feladatrendszer a fiatalkorúaknál bizonyos eltérő sajátosságokkal konkretizálható. A törvényes végrehajtást és a nevelést egyaránt szolgálja a *fokok szerinti differenciálás*. A jelenleg épülő új körlet használatbavételével lehetővé válik a börtön- és a fogházfokozat markáns elkülönítése. Ennek nyomán kidolgozható lesz a fokozatok közötti különbségeket jobban érvényesítő bánásmód, napirend.

A büntetésvégrehajtási fokozatokon belül bővíteni kell a speciális biztonsági és nevelési követelményeknek megfelelő csoportosítás lehetőségeit. A fogház fokozaton belül célszerűnek látszik az első büntényesek és a bűnismétlők elkülönítése. Ki kell munkálni az egy éven aluli és a hosszabb ítéleti idejű elitáltaknál is a differenciált cél- és feladatrendszert. A börtönfokozaton belül is indokolt a visszaesők elkülönítése, valamint az ítéleti idő szerinti differenciálás. S főleg itt kell számolni a biztonságra veszélyes elitáltak elkülönített elhelyezésével.

Mindkét fokozatnál ki kell szűrni a gyógyító-nevelésre szorulókat és részükre speciális programot, napirendet és terápiás kezelést kell biztosítani. Továbbra is indokolt a befogadási eljárás, illetve a megfigyelés alatt álló személy elkülönítése. A felsorolt csoportképzési szempontok határozzák meg a nagyobb csoportok kialakításának kritériumait. Ezt finomítja tovább a pedagógiai szempontokat jobban figyelembe vevő személyiség szerinti osztályozás. A személyiségjellemzők közül alapvető besorolási kritérium az intelligencia foka, az agresszivitás és a szocializáltság mértéke. Az így kialakuló alcsoportok révén hatékonyabb nevelési programokat, módszereket lehet kidolgozni.

Ez a fajta differenciálási modell nem jelenti abszolút homogén csoportok kialakítását, hanem csupán homogén alcsoportok elkülönítését pedagógiai szempontból heterogén csoportban. Itt már nagyobb mértékben figyelembe vehető az elitáltak informális csoportképzési folyamata.

Amennyiben az elhelyezési feltételek lehetővé teszik a fiatalkorú lányok visszahelyezését az intézetbe, úgy náluk is törekedni kell a fent vázolt differenciálásra. Alacsonyabb létszámuk miatt a fiúkéhoz hasonló sokszempontú differenciálás technikailag körükben nem valósítható meg. A fokozatok szerinti elkülönítést és a gyógyító-nevelést azért meg kell oldani.

A jövőben is szükség lesz arra, hogy részben a fiatalkorúak nevelésébe bevont, részben a speciális szakfeladatok ellátására visszatartott felnőttkorú elitáltak is töltsék büntetésüket az intézetben. Az előbbieket azonos fokozatú fiatalkorúak között, az utóbbiakat pedig külön körletrészen helyezzük el.

A nevelés fejlesztésének fő irányai

Az elitáltak *műveltségét*, tudásszintjét emelni kell. A fő figyelmet a fiatalkorúaknál az általános iskolai és a szakirányú képzésre fordítjuk. Törekszünk az *általános iskolai oktatásban* az iskolára kötelezettek teljes beiskolázására, a tanul-

mányi munka színvonalának emelésére és az oktató-nevelő munka jobb összehangolására.

Meg fogjuk vizsgálni a középiskolai oktatás újbóli beindításának lehetőségét, elsősorban azok körében, akiket 21. életévük után visszatartottak. Fokozatosan meg kell oldanunk a gyógypedagógiai oktatás személyi, tárgyi, szervezeti feltételeit és az oktatásra szorulóknak képzését. Bővítendőek az elítéltek *közművelődését* szolgáló szervezeti formák. A könyvtári és ismeretterjesztő munkának, a tömegkommunikációs eszközök programjának szervesen be kell épülniük az elítéltekre irányuló tudatos nevelési hatások rendszerébe.

A szabad idő célszerűbb, irányítottabb felhasználása érdekében különös figyelmet kell fordítani a kulturált szórakozás iránti igény felkeltésére, a művelődési szokások kialakítására. Ehhez nagyobb mértékben fel kell használni az ifjúsági kultúra (popzene stb.) egyes progresszív elemeit. Szélesíteni kell az *öntevékeny szervezetek* szerepét az alternatív szabadidő-programok kialakításában. Bővíteni kell a szakköri tevékenységet. Tudatosabbá és programozottá kell tenni az elítéltek világnézeti, politikai, hazafias, internacionalista és honvédelmi nevelését, valamint koncentrálni kell a testi nevelésre, az egészség védelmére.

Az *egyéni nevelés* fejlesztése kiemelt feladat a fiataloknál. Rendszeresen támogatni kell őket problémáik megoldásában. A megismerésüket alaposabbá, sokoldalúbbá kell tenni, hogy realisabb nevelési tervek fogalmazódjanak meg. Ugyanakkor módszereket kell kidolgozni a neveltségi szint meghatározására. A befogadási időszak komplex programjait is felül kell vizsgálni.

Erősíteni kell a *közösségi nevelést*, kimunkálva ennek intézeti programját. Rendszeresebbé kell tenni az aktuális kiscsoportos foglalkozásokat. A gyógyító-nevelésre szoruló fiatalokat illetően ki kell dolgozni a helyi diagnosztizálás módját, és ki kell alakítani a beutalás és elhelyezés szakszerű, törvényes gyakorlatát. A pszicho- és szocioterápiás módszerek differenciált alkalmazásával elő kell segíteni a krízishelyzetek megelőzését és a tervszerű személyiségformálást. A nevelői állományt fel kell készíteni arra, hogy továbbképzésük keretében elsjátítsák az alapvető terápiás módszereket, hogy alkalmazni tudják ezeket saját csoportjuknál.

Ki kell dolgozni és a gyakorlatban is alkalmazni kell a fiatalok nevelési rendszerébe illeszkedő öntevékeny szervezet formáit, amellyel kapcsolatban követelmény, hogy szoros nevelői irányítás, ellenőrzés alatt működjenek.

A *nevelés tárgyi feltételeinek fejlesztésével* kapcsolatban a legfőbb feladat határidőre befejezni az új körlet építését és berendezését. Erre külön anyagi tervet kell készíteni. Ugyancsak meg kell tervezni az új, 400 személyes körlet elhelyezési programját, figyelembe véve a differenciálás szempontjait. Az új körlet használatbavétele után következhet a régi körletek felújítása és átalakítása, valamint az iskolai kapacitás bővítése, a tantermek számának növelése.

Meg kell vizsgálni a tárgyi feltételek fejlesztésére szolgáló költségvetési és vállalati pénzeszközök célszerűbb felhasználásának lehetőségeit. Fejlesztve a nevelés-oktatás technikai segédeszközait, az audiovizuális felszereléseket stb. Az új körleten korszerű házi stúdiót kell létesíteni.

Ami a *személyi feltételeket* illeti, növelni kell a nevelők és felügyelők létszámát a központi keretből és megfelelő képzettségű, rátermett káderekből belső átcsoportosítás útján is. Szakmailag indokolt, hogy egy nevelőre hosszabb távon fogházban 40-50, börtönben, gyógyító-nevelő csoportnál legfeljebb 20-30 fiatal korú jusson.

Az általános iskolai oktatás fejlesztése főhivatásban ezzel foglalkozó 5-6 tanár beállítását igényli. A személyi feltételek fejlesztését pedig rendszeres továbbképzéssel oldjuk meg, azaz emeljük a nevelők, valamint az elítéltekkel közvetlenül foglalkozó állomány pedagógiai ismereteinek színvonalát.

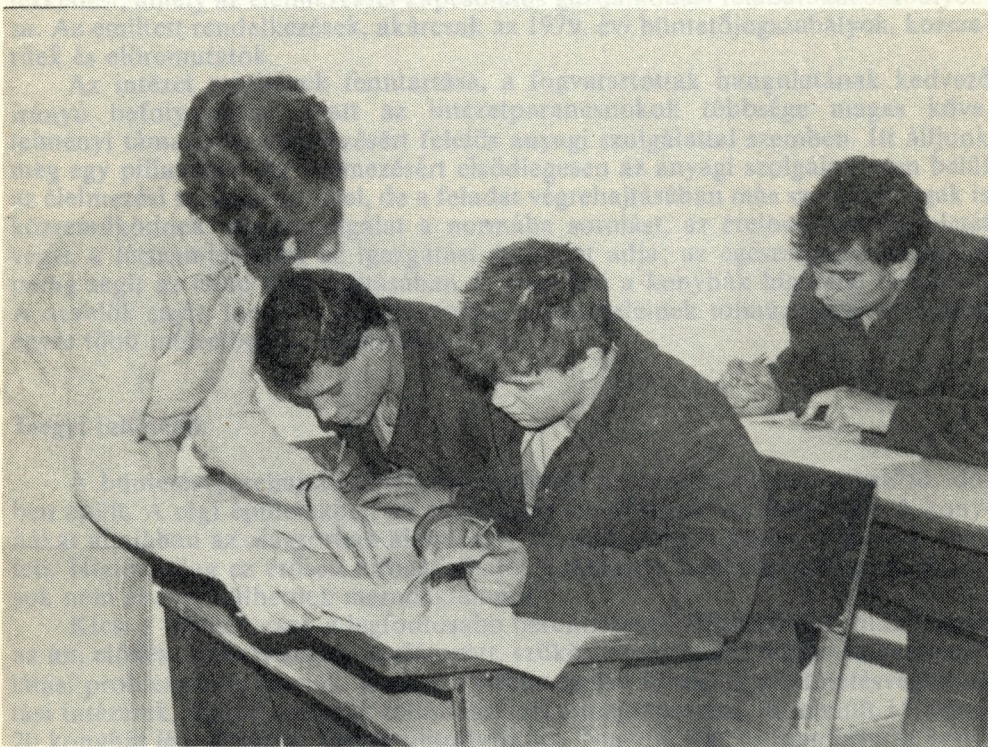
A csoportvezető nevelői rendszer fenntartásával és erősítésével a nevelők önállóságát, kezdeményezőképességét akarjuk növelni. Az intézetben belül szakmai fórumot teremtünk az új elképzelések, tapasztalatok hasznosítására, ugyanakkor ehhez kapcsolódó ösztönzési rendszert dolgozunk ki.

A munkáltatás fejlesztésével kapcsolatban tovább bővítjük a foglalkoztatottak létszámát. Az épülő új üzemcsarnok elkészültével a munkaképes elítéltek csaknem teljes foglalkoztatását megvalósítjuk. Igyekszünk kialakítani és a gyakorlatban is bevezetni az elítéltek teljesítményéhez szorosabban kapcsolódó, nevelésüket jobban szolgáló ösztönzőbb érdekeltégi rendszert.

Az elítéltek összetételéhez mérten a vállalati profilnak megfelelően szélesítjük a betanítottmunkás-képzést. A csökkent munkaképességű elítéltek fizikai és szellemi állapotának megfelelő terápiás foglalkoztatást is előbb-utóbb meg kell oldanunk, úgyszintén a fiatalok munkáltatását is. A foglalkoztatás szerkesztését megfelelőnek tartjuk, nem indokolt lényeges változtatás.

Az új körlet használatbavételével összefüggésben felülvizsgáljuk a nevelés szervezeti rendszerét is. Az intézet egész testületének a nevelés érdekében kell tevékenykednie. Ezt a körlet mint szervezeti alapegység megerősítése, illetve az elítéltekkel közvetlenül nem foglalkozó szakterületek hatékonyabb bevonása útján lehet elérni. A belső élet alakításánál a speciális eltérések megsértése nélkül jobban figyelembe kell venni a társadalomban érvényesülő elveket, életszerűsége kell törekedni.

A társadalmi kapcsolatok fejlesztése érdekében erősítjük együttműködésünket az elítéltek nevelésében érintett állami és társadalmi szervekkel. Igyekszünk

haja minden igényt kielégít

Tanulással a beilleszkedésért

még jobb munkakapcsolatot kialakítani a bírósággal, ügyészséggel, rendőrséggel, valamint a tanácsi és bírósági pártfogókkal. Szándékunkban áll bővíteni összeköttetéseinket a szabadulókat befogadó munkáltatókkal. Az utógondozás előkészítésének intézeti koordinálása érdekében rögzíteni kell az intézeti utógondozó személyét és szerepét.

A nevelés elméletének fejlesztéséhez hozzájárulnak a fiatalkorúak nevelésében szerzett tapasztalatok elméleti általánosítása révén a tudományos kutatások és a pedagógiai kísérletek is. Ezért támogatjuk a külső és belső publikációs tevékenységet. Az elemző munka színvonalának emelése érdekében korszerű, belső információs rendszert hozunk létre.

A fiatalkorú elítéltek nevelése a büntetésvégrehajtási nevelés egészével szoros egységben változik, noha sajátos vonásai miatt relatív önállósággal is bír. A büntetésvégrehajtási nevelés általános tapasztalatait ki kell egészíteni a fiatalkorúak összetételére, életkori sajátosságaira visszavezethető benyomásainkkal, továbbá azokkal az elméleti és módszertani ismeretekkel, amelyeket más fiatalok nevelésével foglalkozó intézményektől átvehetünk.

Természetesen a fiatalkorú elítéltek nevelésének fejlesztésére kialakított koncepció is rugalmas, a változó körülmények és feltételek időnként indokoltta tehetik felülvizsgálatát és korrekcióját. A központilag kidolgozott nevelési koncepcióval együtt azonban hosszabb időre vezérfonalul szolgál.

Vincze Tamás

A fogvatartottak élelmezésének kérdéséhez

A fogvatartottak élelmezéssel kapcsolatos jogait, illetve a büntetésvégrehajtás ezirányú kötelezettségeit magas szintű jogszabály, az 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet 36. és 46. paragrafusa rögzíti. A végrehajtás alapelveit pedig a 101/1981. (IK. 2.)IM számú utasítás foglalja magába. Eszerint naponta háromszor kell a fogvatartottak részére meleg ételt biztosítani. Az ellátást függővé kell tenni az elítélt korától (fiatalkorú vagy felnőtt), foglalkoztatottságától (könnyű vagy nehéz testi munkát végez), illetve egészségügyi állapotától.

A 0207/1983. számú országos parancsnokhelyettesi intézkedés hét élelmezési normát és számos normapótlékot határoz meg. Ehhez kapcsolódnak a külön intézkedésben meghatározott élelmezési pénznormák. A belső rendelkezések közül meg kell még említeni a 0205/1982. számú országos parancsnokhelyettesi intézkedést, amely az élelmezéssel kapcsolatos gazdálkodási feladatokat szabályozza. Az említett rendelkezések, akárcsak az 1979. évi büntetőjogszabályok, korszerűek és előremutatók.

Az intézet rendjének fenntartása, a fogvatartottak hangulatának kedvező irányú befolyásolása miatt az intézetparancsnokok többsége magas követelményt támaszt az élelmezésért felelős anyagi szolgálattal szemben. Itt álljunk meg egy pillanatra! Az élelmezésért elsődlegesen az anyagi szolgálat, ezen belül az élelmezési szakágazat felel, de a feladat végrehajtásában más szolgálati ágak is közreműködnek. Az őrszolgálat a normába sorolást, az ételosztás felügyeletét végzi, a létszámjelentést az igazgatási szolgálat adja; az egészségügyi szolgálat pedig segít az étlap összeállításában és ellenőrzi a konyhák higiéniai helyzetét. A nevelők saját, illetve a fogvatartottak észrevételeinek tolmácsolásával segítik egyre több intézetben az élelmezést.

Tárgyi feltételek

A büntetésvégrehajtási intézetek többsége a századfordulót megelőző időben épült. A régi épületekben az elhelyezési lehetőségek korlátozottak. A konyhákat általában az alagsorban alakították ki, több helyütt sajnos a mosoda mellett. Higiéniailag ez erősen kifogásolható. Ezekben a konyhákban egyes előírások nem érvényesülhetnek maradéktalanul.

Kicsi a főzőtér, csak a legfontosabb berendezések állíthatók be, hiányoznak az ún. előkészítő helyiségek, korlátozott, szűkös a raktározás módja és energiaellátási problémák is vannak. Ezeket a nehézségeket kívánjuk a büntetésvégrehajtási intézetek, illetve konyhák felújítása során megszüntetni. Az elmúlt 15 évben 20 konyhát létesítettünk, illetve újítottunk fel. Nagyfa, Vác és Sándorháza konyhája minden igényt kielégít.

A közelmúltban fejeződött be a Budapesti Fegyház és Börtön, a Szekszárdi Bv. Intézet és az Egri Bv. Intézet konyháinak felújítása. Ezeken a helyeken az intézet építészeti adottsága számos kompromisszumra kényszerítette a konyhák felújítóit, de a végeredmény jelentőségéhez azért nem fér kétség.

A büntetésvégrehajtást általánosan jellemzi a beruházási-felújítási alap hiánya. Ez a mi területünkön abban mutatkozik meg, hogy az intézeti konyháknak kb. egyharmada rekonstrukcióra szorul. Leginkább a Szombathelyi Bv. Intézet konyhája, amelynek felújítása már a negyedik ötéves terv elején felmerült, de végrehajtására mind a mai napig nem került sor.

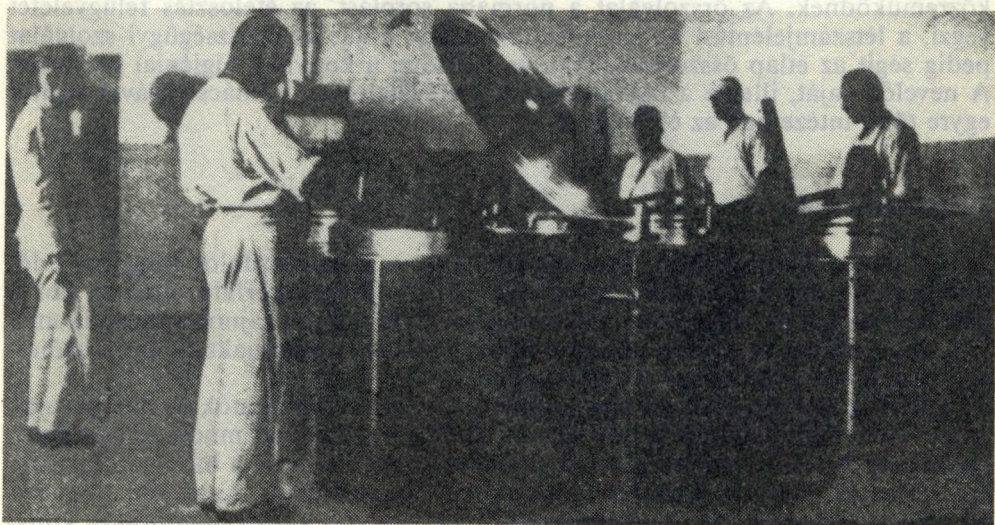
A Miskolci Bv. Intézet konyhája sem alkalmas jelenlegi állapotában 600—700 ember étellemezésére. (Az étellemezési létszámnál figyelembe kell venni a rendőri fogdán elhelyezetteket. Miskolcon és még jó pár helyen az intézeti konyháról történik a fogdán lévők ellátása is.) Nem kielégítő a Sopronkőhidai Fegyház konyhájának műszaki állapota sem, noha ebben az intézetben igen magas az étellemezési létszám.

Az elhasználódott technikai eszközök, berendezések cseréjére, pótlására jelentős összegeket fordít a büntetésvégrehajtás. A gazdálkodás hatékonyságának javítása érdekében a közelmúltban megváltozott a beszerzési rendszer. A konyhai berendezéseket központilag biztosítjuk.

Ez a intézkedés az alábbi előnyökkel járt:

- az erőforrások koncentrációdtak, a tervszerűség nőtt,
- beindulhattak bizonyos tipizálási folyamatok,
- a központi beszerzés volumene lehetővé tette, hogy közvetlenül a gyártó cégtől olcsóbb áron vásároljunk,
- mód nyílt olyan új típusú berendezések (gyors-sütő, fagyasztó) beszerzésére is, amelyeket még nem használtak a büntetésvégrehajtás konyháiban.

Az új típusú berendezések hatása érezhető a fogvatartottak étellemezési színvonalán. Általánosságban azt lehet mondani, hogy fogyasztók a tárgyi feltételek korlátait bizonyos határok között nem veszik észre. Például: ha egy adott konyhának nincs külön húselőkészítő helyisége, ez az elkészült étel mennyiségét és ízét nem befolyásolja, de a sütő hiánya már észlelhető az étrendben.

Archív kép az egykori váci fegyház konyhájáról

A tárgyi feltételeknél kell megemlítenünk, hogy hol és milyen körülmények között fogyasztják el az elítéltek az ételt. Talán különösebb bizonyítás nélkül is elfogadható, hogy a nevelésfejlesztési koncepciónak az éttermi rendszer (asztal, szék, tányér, evőeszköz) jobban megfelel, mint a zárkában, alumínium csajkából történő étkezés. Ma még csak az intézetek egyharmadában van étterem. A megyei intézetnél, ha van ilyen, akkor ott csak a dolgozó elítéltek étkezhetnek. Az éttermi rendszer kiszélesítését gátolják részben a szűkös pénzügyi lehetőségek, részben pedig bizonyos műszaki-építészeti problémák. Az éttermi étkeztetés legkevésbé az előzetesen fogvatartotaknál képzelhető el, hisz ott a büntársak elkülönítésével kapcsolatos kötelezettségnek is eleget kellene tenni.

Pénzügyi normák

A következőkben a folyamatos pénzügyi ráfordítások, illetve a pénznormák oldaláról vizsgáljuk meg a fogvatartottak étkeztetését. Attól függően, hogy a fogvatartott könnyű vagy nehéz testi munkát végez, illetőleg nem dolgozik, hogy fiatalkorú vagy felnőtt, egészséges vagy beteg, étkeztetését más-más norma alapján kell biztosítani. A normák kialakítása a Pénzügyminisztériummal, az Országos Tervhivatallal egyeztetve történik.

Az 1984-es januári árrendezés óta az elítéltállomány étkeztetése 20,50—25,50 Ft-os pénznormán alapul. Lényegesen alacsonyabb az étkeztetésre fordítható összeg nálunk, mint a polgári élet egyéb területén. A gyermek- és ifjúságvédelmi intézetekben 37,50 forint jut fejenként egy napra, míg a fiatalkorú elítéltekre 23—25,50 forint.

A polgári egészségügyi intézményekben 35,50 forinttal gazdálkodhatnak, ugyanakkor a büntetésvégrehajtás Központi Kórházában csupán 24,50 forinttal.

Az elítéltek étkeztetésére vonatkozó rendelkezések megszabják a napi élelem energiatartalmát, a kenyér és a hús mennyiségét. Ez például a nehéz fizikai munkát végző elítélteknél 3500—3900 kalória. Naponta 600 gramm kenyeret és átlagosan napi 90 gramm húst kell részükre biztosítani. Értelemszerűen a nem dolgozók normája ennél alacsonyabb (az előírt hús például csak 40 gramm.)

A Váci Bv. Intézet új, modern konyhája

Egy 1980-ban készült országos parancsnoki intézkedés alapján valamennyi büntetésvégrehajtási intézetre kiterjedően felülvizsgálták a fogvatartottak ételmezését. Ez a vizsgálat 1984 első félévében fejeződött be. Megállapította, hogy a norma előírásait valamennyi intézetben betartják, de az egyes intézetek között elég jelentős a szórás az átlagosan felhasznált hús tekintetében. Az eltérések objektív és szubjektív tényezőkre vezethetők vissza.

Objektív tényezők:

- az ételmezési létszám normák közötti megoszlása,
- a helyi beszerzési lehetőségek,
- az adott intézet ételmezési létszámának alakulása.

Szubjektív tényezők:

- az ételmező rátermettsége, gazdálkodási készsége,
- az étlap összeállításánál a szerkezeti arányok meghatározása.

Ezeknek a tényezőknek a hatását e cikk keretében nincs mód részletesen kifejteni. De feltétlenül megjegyzendő, hogy az intézetek közötti különbségeket nem lehet egy meghatározó tényezőre visszavezetni. A normák szerinti megoszlásnak megfelelő súlyozott átlag csak finomítja az intézeti sorrendet. A beszerzési lehetőségek néhány intézetben igen kedvezőtlenek. Ugyanakkor az intézet alacsony létszáma is szűkítheti a nagykereskedelmi áron történő beszerzés lehetőségeit.

A fogvatartottak ételmezési színvonalának megítélése szempontjából fontos tényező az étrend szerkezete is. Megvizsgáltuk, hogyan alakul intézetenként az egyes ételcsoportok részaránya az ételmezésben. Kiemelten kezeljük a tej, a tejtermék, a tojás, a zöldség és gyümölcs mennyiségét. Akadtak igen kedvezőtlen adatok is. Például: volt olyan büntetésvégrehajtási intézet, ahol 1983-ban egyáltalán nem adtak az elítélteknek friss gyümölcsöt, egy másik intézetben pedig az egy főre jutó tejfogyasztás naponta csupán 0,16 dl volt. Az egyedi esetek felsorolása helyett célszerű a büntetésvégrehajtás egészét jellemző számokat a Tarján — Lindner-féle tápanyagtáblával összehasonlítani.

Az 1—3. táblázat alapján az alábbi megállapításokat tehetjük. A büntetésvégrehajtás a szükséges mennyiségnek csak az 54%-át biztosítja húsból, 45%-át tojásból, 37%-át tejből, illetve tejtermékből, 27%-át gyümölcsből.

Az ételmezés színvonalának alapvető javulását — a magasabb fehérjetartalmat és a szükséges vitaminmennyiséget — csakis a pénznormák megfelelő mértékű emelésétől lehet várni. Bizonyos mértékben kedvezően hat a gazdálkodás elemeinek javítása, kedvező árfekvésű termékek bevonása az ételmezésbe, a hatékonyság növelése. Ennek mértéke azonban a jelzett elmaradást nem egyenlíti ki.

A fehérjehiány enyhítése érdekében az anyagi és technikai osztály munkatársai felvették a kapcsolatot a baromfiipari vállalatokkal, hogy az intézetek részére kedvezőbb árfekvésű húst biztosítsanak. Így indult el a kakasprogram, amelynek keretében 20—22 Ft/kg-os áron veszünk át szabványon kívüli kakast. Még a szervezés stádiumában van a baromfihús-pép beindítása, mert előbb meg kell oldani bizonyos szállítási, tárolási és főzéstechnológiai problémákat. A tojás központi ellátási körbe került, így a kedvező beszerzés előnyei országosan érvényesülhetnek. Ma még csak kísérletek folynak (Pilisszentkereszten, az Igazságügyi Minisztérium Oktatási Központjában) a gombatermesztésre. Az eddigi eredmények kedvezőek, szeretnénk a fogvatartottak ételmezésébe ezt a lehetőséget is bekapcsolni. Gondoljunk a konyhakertészet és az állattartás (sertés, baromfi, nyúl, hal) esetleges bevezetéséről is, ennek érdekében azonban tovább kell vizsgálni lehetőségeinket.

Talán a legkevésbé kitaposott út a szójadara bevonása a nyersanyagok közé. A 37—39%-os fehérjét tartalmazó szója számos (diétás) esetben használható.

Az egészséges ember tápanyag-szükséglete fejenként, naponta

1. táblázat

	Kcal	KJ	Fehérje	Zsír	Szénhidrát	Vitaminok mg-ban					
			g	g	g	A	B ₁	B ₂	Ni	C	D
15—18 éves fiú	3000	12 600	75	100	450	0,75	1,2	1,7	20	30	0,002
15—18 éves lány	2800	11 760	70	100	420	0,75	1,0	1,2	15	30	0,002
Rendszeres fizikai munkát végző felnőtt	3100	13 020	90	90	480	0,75	1,2	1,7	20	30	0,012

Élelmiszer-felhasználási javaslat különböző korú és tevékenységű személyek részére* fejenként, hetente

2. táblázat

	Hús hal stb.	Tej, tejtermék	Tojás	Kenyér, péksütemény	Liszt-örlemény	Cukor	Vaj, margarin	Zsír, étolaj	Burgonya	Zöldség, zöldfőzelék	Száraz hüvelyes	Gyümölcs
	g	g	db	g	g	g	g	g	g	g	g	g
10—18 éves fiú	1300	3800	6	2100	670	490	105	180	1900	2400	105	1250
10—18 éves lány	1150	3200	6	1800	560	490	105	160	1200	2300	70	1250
Rendszeres fizikai munkát végző felnőtt	1300	2800	5	2500	700	420	140	280	2300	1900	175	1300

* A megadott mennyiségek tisztítatlan nyersanyagot jelentenek.

Néhány élelmiszercsoport 1983-as fogyasztási adata fejenként, hetente

3. táblázat

	Hús hal	Tej, tejtermék	Tojás	Cukor	Vaj, margarin	Zsír, étolaj	Burgonya	Zöldség	Gyümölcs
	g	g	db	g	g	g	g	g	g
Magyar átlag	1504	3479	5,8	692	90	525	1109	1500	1479
Fogvatartott átlag	700	1050	2,1	350	105	350	1400	700	350

Ugyanakkor komplett aminosav tartalma mellett jelentős mértékben tartalmaz vitaminokat is. Az ilyen „újdonságokra” azonban fel kell készíteni az élelmezés területén dolgozókat. S ezzel tulajdonképpen eljutottunk a személyi feltételek kérdésköréhez.

Személyi adottságok

A fogvatartottak konyháján elítéltek dolgoznak. A konyhai munkakörök úgy tagolódnak, mint a polgári életben. Tehát van vezetőszakács, főzőszakács, hentes, konyhai kisegítő stb. Az ellátás szempontjából kiemelkedő szerepe van a szakácsok képességének, tudásának, gyakorlatának. Sajnos ezen a területen is kevés a jó szakember, s a szakács hiánya csak részben pótolható pékkel, cukrásszal.

A helyzeten az évente indított szakácsképző tanfolyam enyhít némiképp. A tanfolyam sikeres befejezése után a fogvatartott oklevelet kap. Szakmáját sza-

badulása után is folytathatja. Annak ellenére, hogy a szakácsok hiánya a legtöbb gondot a megyei intézetekben okozza, a szakácstanfolyamokra innen gyakran nem iskoláznak be senkit, mert a tanfolyam kezdetén nincs náluk visszatérhető elitelt.

A jelenlegi gyakorlat szerint sajnos előfordul, hogy ha a befogadás idején a konyhán nincs hely, akkor később a más területen (pl. vállalatnál) foglalkoztatott szakács nem tud visszakerülni a konyhára. E nehézség miatt másik eliteltet kell kiképezni.

Az elitelték konyhavezetője szabad munkavállaló. A konyhavezetők száma intézetenként eltérő. Országos jellegű intézetekben 1–3 fő, megyei intézetekben külön státuszt az állományszervezési tábla erre a feladatra nem biztosít. A házi műhely, a mosoda és a kazánház vezetése mellett végzik ezt a munkát. Ugyanakkor a konyha általában reggel 4-től este 11-ig üzemel és a 101/1981. (IK. 2.)IM számú utasítás előírja a konyhán tartózkodó elitelték állandó felügyeletét. A probléma önmagáért beszél. A munkáltató nem lehet egyidejűleg asztalos, kőműves, csőszerelő és szakács. Ezért a megyei intézetben kevesebb a vendéglátóipari végzettségű konyhavezető. Az osztott munkahely higiéniai problémákat is okoz, mert sem a kazánház, sem a mosoda nem tiszta terület, a konyhára viszont e téren szigorú előírások vonatkoznak.

A fogvatartottak ételmezésével kapcsolatban az ételmezési főelőadó személyével kiemelten kell foglalkozni. Rátermettsége, agilitása az egész ételmezésre rányomja bélyegét, hisz ő irányítja a konyhavezetőket, ő szervezi az elitelték ételmezését, ő gazdálkodik a rendelkezésre álló pénzeszközökkel. Az ételmezési főelőadóknak csak kisebb része rendelkezik felsőfokú szakirányú végzettséggel (pl. ételmisszeripari főiskolával).

Rosszabb a helyzet a megyei intézetekben. Itt ételmezési előadók vannak, tiszthelyettesi státuszban. Ez eleve alacsonyabb iskolai végzettséget feltételez. Előfordul ugyan vendéglátóipari középiskolát végzett ételmező, azonban a többség nem rendelkezik szakirányú végzettséggel. Ráadásul a megyei intézetekben az ételmezési előadónak egyéb területeket is el kell látnia. Szokásos párosítás: ételmezési—ruházati előadó, ételmezési—elhelyezési előadó.

Az anyagi és technikai osztály az eddig szerzett gyakorlat kiegészítése érdekében az ételmezők számára továbbképzést indított. Az oktatás a Belkereskedelmi Továbbképző Központ közreműködésével folyik.

Bemutattuk, hogy a fogvatartottak ételmezése érdekében a büntetésvégrehajtás milyen erőfeszítéseket tesz. Az ételmezés színvonala megfelel a jogszabályi előírásoknak, s a fogvatartottak ellátása a kedvezőtlen feltételek ellenére biztosított. Hangsúlyozni szeretnénk azonban, hogy e színvonal megőrzése az Országos Parancsnokság szakembereitől, az intézetek anyagi szolgálatainak dolgozóitól nemegyszer rendkívüli erőfeszítéseket igényel.

A továbbiakban folyamatosan törekedni kell az ételmezés színvonalának szerény javítására, az ételmezési pénznormák reálértékének megőrzésére és lehetőség szerinti emelésére, valamint a konyhaüzemek felújításának és korszerűsítésének folytatására. De nem mondhatunk le a hatékonyság növeléséről sem. Keresni kell a kedvezőbb beszerzési lehetőségeket és fel kell készíteni az ételmezés-sel foglalkozókat a várhatóan megnövekedő feladatok végrehajtására.

Szende Péter

Felhasznált irodalom:

Tarján—Lindner: Tápanyagtáblázat. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Diétás ételek: Gabona Tröszt, Budapest, 1982.

Nyirjesy: Az egészségügyi intézetek ételmezé-

séne ellenőrzési módszere. Egészségügyi Gazdasági Szemle 1983/3.

Statisztikai évkönyv 1983. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1984.

A cigány bűnelkövetők sajátosságai Szabolcs-Szatmár megyében

Magyarország Európa egyik legnépesebb cigány lakosságú országai közé tartozik. A hazánkban élő cigányok létszáma a nemhivatalos becslések szerint 360 000—370 000. A jelenlegi születési arányszámot figyelembe véve 1990-ig számuk eléri, sőt meghaladja a négyszázezetet.

Szabolcs-Szatmár megyében 50 000—55 000 cigány él. Ez a megye lakosságának 7—8%-a. Érdekes képet mutat megyén belül az életkor szerinti megoszlásuk is: 52%-uk 18 éven aluli, 42%-uk 18—60 év közötti, 6%-uk pedig 60 éven felüli. Az elmúlt két és fél évtizedben a cigány lakosság szociális helyzetének javítására, a munkaviszony és a rendszeres megélhetés biztosítására, az alacsony műveltség és a még mindig jelentős analfabétizmus felszámolására, társadalmi beilleszkedésük elősegítésére számos párt- és kormányhatározat született.

Szabolcs megyében a központi és helyi intézkedések hatására a cigány lakosság életkörülményei jelentősen javultak. Kedvezőbbé váltak élet- és lakáskörülményeik, valamint a munkához való viszonyuk. A lakásépítő akció kezdete óta a megyében a cigánytelepek szanálása a városokban gyakorlatilag befejeződött, a kisebb településeken az anyagi lehetőségeknek megfelelően jelenleg is folyamatban van. Ma még kb. 8 000—10 000 cigány él igen mostoha életkörülmények között.

Kedvezőtlenül alakult viszont a cigány lakosság körében a bűnözés, számos magas szintű jogszabály által bevezetett intézkedés ellenére, sőt a korábbi évekhez viszonyítva újabb területekre (pl. üzérkedés, deviza- és vámszabályok megsértése stb.) is kiterjedt. Ha a bűnözési gyakoriságot vizsgáljuk, akkor arra az eredményre jutunk, amire dr. Tauber István jutott a Belügyi Szemlében: míg a nem cigány elkövető a nem cigány lakosoknak 0,73%-a, addig a cigány elkövető a cigány lakosoknak 1,5%-a, vagyis a cigány elkövetők gyakorisága kétszerese a nem cigány elkövetőknek.

Egy 1982-ben készült felmérés néhány tapasztalatát és az Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Statisztika 1978—1983. évi Szabolcs-Szatmár megyére vonatkozó adatait vázolom. Úgy érzem — a jelenlegi helyzetet figyelembe véve —, hogy a büntetvégrehajtásnak is számolnia kell ezzel a bonyolult, nemkívánatos társadalmi jelenséggel.

A cigány származású elítéltek kriminológiai sajátosságai

Több helyütt olvasható a szakirodalomban, hogy a cigány lakosság körében az átlagosnál jóval nagyobb a bűnözés intenzitása. Minden hatodik fiatalos bűnelkövető cigány, így a bűnözési utánpótlás szinte automatikusan biztosítva van. A vizsgálat időpontjában 586 elítélt töltötte jogerős büntetését intézetünkben, akik közül 237 cigány származású volt, vagyis az összlétszám 40,4%-a. Me-

gyénkben az összbűncselekményt elkövetők közül 1978-ban 10,87%, 1983-ban pedig 11,86% volt cigány származású.

Életkor szerinti megoszlásukat tekintve 46,4%-uk 18—25 éves, 27,7%-uk 26—30 éves, 11,8%-uk 31—35 éves, 16,1%-uk pedig a 36—55 éves korosztályhoz tartozik. Ha tehát a 18 és 30 év közöttiek arányát vizsgáljuk, megállapítható, hogy az intézetben büntetésüket töltő elítéltek 72,1%-a ebbe a kategóriába sorolható. Egyértelműen kitűnik, hogy a fiatal felnőttek aránya a legmagasabb.

A szabadságvesztésüket töltő cigány elítéltek bűncselekmény szerinti megoszlása:

Bűncselekmény	fő	%
Lopás	99	41,8
Garázdaság	49	20,7
Testi sértés	29	12,2
Rablás	13	5,5
Hivatalos személy elleni erőszak	9	3,8
Erőszakos közöszlés	5	2,1
Közveszélyes munkakerülés	6	2,5
Egyéb	27	11,4

Rendkívül magas a cigány elkövetők részvételi aránya — 41,8% — a vagyon elleni bűncselekményekben. Jelentős az erőszakos bűncselekményt elkövetők száma is, a garázdaság esetében 20,7%, a testi sértés esetében pedig 12,2%. A vagyon elleni bűncselekmények elkövetése terén a megyében is hasonló helyzet alakult ki.

Helyi viszonylatban kiemelendő, hogy tartósan magas a rablásokban való részvételi arány, 1983-ban e bűncselekmény-kategóriában az összelkö-

vetők 39,4%-a volt cigány származású. Még kedvezőtlenebb az a tény, hogy a rablásokat és a kifosztásokat megközelítően fele-fele arányban fiatalkorúak követik el. Az alkoholfogyasztás szerepét a bűncselekmények elkövetésében csak azoknál az elítélteknél tudtuk felmérni, akiknél az ítéletkiadmány utalt erre. A munkával szerzett kereset jelentős részét kulturálatlan módon, a munkában nem álló környezet részvételével még a fizetési napon elherdálják. Alkoholos állapotban pedig erőszakos, garázda jellegű bűncselekményeket követnek el. A felmérésben szereplők közül pl. 49-en (20,6%) garázdaságért, 29-en pedig (12,2%) testi sértést voltak elítélve, és szinte valamennyiüknél fennállott a bűncselekmény elkövetésekor az alkoholos befolyásoltság.

Nem jellemző a cigány elkövetőkre az ún. intellektuális bűncselekmény. (A felmérésben szereplők közül csupán 1 követett el sikkasztást.)

A bűncselekmény elkövetési körülményeit elemezve kiderült, hogy 109 tettes egyedül követte el a bűncselekményt, ami valamivel kevesebb, mint a társas elkövetés fele. A fennmaradó 128 elítélt esetében a társas elkövetési forma volt a jellemző, a büntársak legtöbbször a családi, baráti körből kerültek ki. A fiatalkorúaknál egyre gyakrabban fordul elő, hogy csoportba verődve követik el a bűncselekményeket, és az esetek döntő többségében az alapmotiváció a szórakozáshoz szükséges pénz megszerzése.

A vizsgált személyek háromnegyed része a visszaesők, a többszörösen visszaesők kategóriájába tartozik. Ha ezt az arányt összevetjük azzal a ténnyel, hogy az itt szereplő cigány elkövetők 46,4%-a a fiatal felnőtt korosztályhoz sorolható, akkor egyértelműen kiderül, hogy jelentős többségük már fiatalkorúként is el volt ítélve.

A megkérdezettek közül 110 elítélt családjából elmondásuk szerint még senki sem volt büntetve, 127 fogvatartottnak viszont legalább egy vagy több hozzátartozóját vonták — több esetben is — büntetőjogilag felelősségre.

A cigány családok nagy részében a szülők valamelyike, főleg az apa, illetve egy-két testvér töltött már jogerős szabadságvesztés-büntetést. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a család a legelső, érzelmileg pedig mindvégig a legjelentősebb közösség az emberek életében, amely a társas viselkedés és tevékenység szokásrend-

jébe vezet, illetve annak mintáját nyújtja, akkor nem csodálkozhatunk azon a tényen, hogy a cigány családok zöménél a családtagok, a szűkebb környezet kriminogén hatása a cigány elkövetők számának növekedésében egyértelműen kimutatható. A bűncselekmények sértettjei széles körből kerülnek ki, de magas számban szerepelnek a körön belül közeli, illetőleg távoli ismerősök, rokonok. Garázdaságot — ellentétben a közhiedelemmel — nemcsak szórakozóhelyeken követnek el, hanem cigánytelepeken, a családjuk körében is, a feleség, a gyerekek bántalmazásával. Ennek legtöbbször az a következménye, hogy a teleplakók is beavatkoznak és tömeges verekedés alakul ki, s nem egy esetben emberölési kísérletet, súlyos testi sértést követnek ilyenkor el.

Életkörülmények

E kérdés kapcsán megvizsgáltuk a lakáskörülményeket, a családi helyzetet, a foglalkozás szerinti megoszlást.

Megállapítottuk, hogy 134 elítélt nős volt, illetve élettársi viszonyban élt. Ez több mint a felmérésben szereplők fele, pontosabban 56,6%-a. A nőtlenek közül többen éltek már hosszabb vagy rövidebb ideig élettársi viszonyban, csupán a büntetésük előtt szakadt meg ez a kötelék. A válások száma viszonylag alacsony, mindössze 7,2%, a nem cigányok esetében ez jóval magasabb. Több éves tapasztalatunk, hogy a nem cigány bűnelkövetők még a börtönbüntetés alatt elválnak. A cigány bűnelkövetőknél hasonló esettel csak nagyon ritkán lehet találkozni.

Ha összehasonlítjuk a szülők és gyerekek családjának létszámát, azt tapasztaljuk, hogy a szülők esetében mindössze négy családnál (ez a felmérésben szereplők 1,7%-a) van egy gyerek. Általában 7-8 gyerek volt egy családban. Gyerekeiknél viszont már csak 2-3 gyerek. Bár nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a büntetésüket töltők 72,1%-a a 18—30 éves korosztályhoz tartozik, így feltétlenül számolni kell még a gyerekek számának növekedésével.

A munkaképes szülők és gyerekeik foglalkozás szerinti megoszlását vizsgálva kiderül, hogy az ipari, leginkább építőipari segédmunkások aránya 60,8%, ha ehhez hozzátesszük a mezőgazdasági fizikai dolgozók és az alkalmi munkások számát, akkor ez 84,5%-os foglalkoztatottságot jelent.

Az a tény, hogy a cigány bűnelkövetők többsége segéd-, illetve alkalmi munkából él, szoros összefüggésben van iskolai végzettségükkel. Nagy részük nem rendelkezik megfelelő általános iskolai végzettséggel, így továbbtanulásuk a szakmunkásképző intézetekben eleve kizárt, nem marad más lehetőségük, mint az, hogy segédmunkásként helyezkedjenek el.

Ugyanakkor továbbra is kedvezőtlen tény, hogy a munkaképes cigány nők döntő többsége nem vállal rendszeres munkát. A vizsgált személyek mindössze 22,3%-ánál volt a feleségnek állandó munkahelye. A megyén belül élő cigány nők 30%-ának van állandó munkahelye. A rendszeres munkavállalás elmaradásának oka elsősorban a nagy létszámú család (a cigány nők szinte az egyik gyereket szülik a másik után), a tudati elmaradottság, idegenkedés a női munkavégéstől.

A családok jövedelme — ha figyelembe vesszük az átlagfizetéseket, a családon belüli keresők számát, illetve a családok létszámát — legtöbbször esetben a legszükségesebb igények kielégítésére sem elég. A megkérdézettek zöménél nem ritkaság, hogy az egy főre jutó jövedelem 300—500 forint között mozog.

A büntetésüket töltő elítéltek lakásviszonyai — a lakások állapotát, azok berendezését, az egy szobában lakók számát tekintve — rendkívül kedvezőtlenek. A lakásokból hiányoznak a higiénia legegyszerűbb feltételei is. Berendezésük sok esetben egy asztalból, tűzhelyből és néhány deszkából összetákolt ágyból áll. Egy-egy ágyon néha hárman-négyen is alszanak. Több generáció él együtt egy la-

kásban, illetve egy szobában. A felmérésben szereplők 64,5%-a hasonló körülmények között él. Az egy szobában lakó személyek számát tekintve a nem cigányok kimagaslóan jobb helyzetben vannak. „Több mint háromszor annyi nem cigány él egyedül egy szobában, mint cigány . . .” olvasható dr. Tauber István A cigánybűnözés vizsgálatának néhány kérdése című munkájában is.

Iskolai végzettség

Három arányszámmal lehetne jellemezni a cigány származású elítéltek iskolai végzettségét.

— Egyre többen vannak, akik elvégzik az általános iskola 8. osztályát. Ez a felmérésben szereplők 36,3%-a.

— Jelentős még azoknak a száma, akik a 4. osztály elvégzése után befejezik a tanulást családi, szociális vagy egyéb okokra hivatkozva. Ezek aránya 12,2%.

— Még mindig vannak analfabéták, akik soha nem jártak iskolába és még a nevüket sem tudják leírni. Ez a vizsgálatba bevontak 11,1%-a.

A vizsgálatba bevontak 63,7%-a nem fejezte be az általános iskolát. A szakközépiskola második évfolyamát négyen végezték el, a szakmunkásképző harmadik évfolyamát tizen, anélkül hogy szakmunkás-bizonyítványt szereztek volna.

Sajnos, még azok sem tudnak rendesen írni, illetve olvasni, akik elvégezték az általános iskola 1—4. osztályának valamelyikét. A megyén belül az iskolakötelesek beiskolázása eléri ugyan a 100%-ot, de csak 40%-uk végzi el eredményesen az általános iskolát.

Vizsgálatunk nem volt teljes körű, azzal a céllal készült, hogy általános képet adjunk a cigány származású bűnelkövetőkről. Befejezésül azokat a szakirodalomban előforduló megállapításokat, véleményeket összegzem — néhány saját tapasztalattal kiegészítve —, amelyek a cigányok bűnözése, a cigányok életkörülményeinek kutatása kapcsán napvilágot láttak.

A cigány lakosság integrálódásával foglalkozó tanulmányok hangsúlyozzák, hogy csupán egy-két tényező megváltoztatása és a lehetőségek biztosítása még nem oldja meg automatikusan a cigányság társadalmi problémáit. Valamennyien egyetértenek abban, hogy a megoldás kulcspontjai a munka, a lakás és az iskola. Mindhárom területen egyidejűleg kell támogatott tevékenységet folytatni.

A munka szempontjából a fejlődés útja nem a hagyományos cigány munkák fejlesztése, hanem a társadalmi munkamegosztásba való bekapcsolódás. Ez a folyamat természetesen nem zökkenőmentes. Ismeretes, hogy pl. nagy részük még ma is rendkívül gyakran változtatja munkahelyét. Jó néhányan csak annyit dolgoznak, hogy egyik napról a másikra megéljenek. A két és fél évezredes vándoréletmódról igen nehéz néhány év alatt átállni a mindennapi szervezett munkára.

A cigányok bűnözésének továbbra is oka a megfelelő kereset, a jövedelem hiánya, amely nem szűnt meg azzal, hogy a népes családból egy személy állandó vagy viszonylagosan állandó munkát vállalt.

Ami a lakáshelyzetüket illeti: folyamatosan fel kellene számolni telepszerű elszigeteltségüket, bár önmagában ez nem szünteti meg a cigánylakosság bűnözésének arányait. Ettől az intézkedéstől csupán hosszabb távon lehet hatékony eredményt remélni.

Az analfabéták száma, az alacsony műveltségi szint és e kettő együtt szintén jelentős hatással van a cigányok bűnözésére. Gondot kellene fordítani a megfelelő iskolai végzettséggel rendelkező cigány lakosság szakmai képzésére, biztosítani kellene, hogy a jó képességű egyének ne kallódjanak el.

Az állampolgári jogok és kötelezettségek megismerése és betartása érdekében fokozni kellene a cigány lakosság körében a felvilágosító nevelést abból a

célből, hogy minél több cigány szülő fontolja meg, hány gyermek iskoláztatására, tisztességes nevelésére futja pénzéből és erejéből.

Börtönön belül különböző pedagógiai módszerekkel nemcsak kívülről kell behatolni a különböző cigány származású közösségekbe, hanem saját közösségeikben kell kialakítanunk olyan egészséges magot, amely belülről kifelé hatva segíti munkánkat. Sok esetben tapasztaljuk, hogy a közülük kiemelkedő értelme- sebb egyénekre felnéznek, azokat tisztelik és példás magatartásukat követik.

A börtönből szabadultak segítése érdekében fokozni kell az utógondozói munka hatékonyságát. Egyre több társadalmi pártfogót kellene ebbe a munkába bevonni. Ma még kevés az olyan társadalmi pártfogó, aki hivatásának annyira a magaslatán áll, mint Ny. Z.-né. Íme, hozzám küldött levele.

Tisztelt Parancsnok úr!

Tudom, nem szokás, hogy egy ismeretlen nevelő egy ismeretlen tisztnek levelet ír, de már olyan régen végzek megelőző és utógondozói munkát, főleg cigányok kö- zött, hogy remélem, nem veszi rossz néven. Hiszen Önök ott, mi itt megpróbáljuk né- ha a lehetetlent is. A K. családdal most vagyok a mélyponton. Mari 23 éves, analfa- béta. Ő a családfenntartó. Anna 17, Kati 15, Zsuzsa 14, Laci 12, Zsolti 5 éves. Mari lánya, Rozália pedig 4. Mióta a szülők büntetésüket töltik, mindent megtettem, amit erővel és szívvel bírtam. De a telep még egy ideig telep marad, és ekkora családot apa nélkül összetartani nagyon nehéz. Az anyáról nem irok. Ő mindig csak vissza- húzta a családot. De a gyerekek ma még úgy állnak, hogy talán lehet belőlük valaki. Talán . . . Amíg kötődnek hozzám!!! De a telepi szokások elég erősek: szökés, lopás, verekedés napirenden. Félttem a lányokat! Hiszen ilyen korban a cigány nők nagy ré- sze már gyereket szül. Nagyon szeretném tudni, mik a kilátások? Van-e remény, hogy K. Gyulát előbb elengedik? Legalább feltételesen vagy ideiglenesen?

Tanítási év alatt könnyebb, hiszen naponta találkozom a három kisébbel. De a nyártól rettegek! Messze a telep! S annyi a veszély, hogy aki nem él benne, nem is sejti.

Kérem, írjon nekem!

*Üdvözlettel:
Ny. Z.-né nevelő
Pásztor*

U. i.: Ezeknek a gyerekeknek nincs még semmi a fülük mögött. Még egy rágógumi- lopás sem! Nyugodtam hazaengedhetem őket a saját lakásomba, hogy hozzanak el ezt vagy azt, esetleg vegyenek ki a tárcámból egy húszast. Ez a magyarázata, hogy nem engedtem őket nevelőotthonba! Félttem, hogy „nem ők” jönnek vissza!

Ny-né

Tulajdonképpen ebben a levélben sokkal több van, mint aggódás. A jó szán- dékú, tenniakaró társadalmi pártfogó szinte a cikkben jelzett gondokat és problé- mákat veti fel.

Dr. Estók József

| Egy parancsnok portréja

Reggel eligazítás a közvetlen munkatársaknak, aztán egymásnak adják a kilincset a hivatalos és félhivatalos látogatók, tárgyalások külső cégek képviselőivel, munkaértekezletek, döntések személyi és más ügyekben, s közben naponta több tucat telefonbeszélgetés. Ilyen egy átlagos munkanapja *dr. Ilovsky Vladimir* ezredesnek, a Budapesti Fegyház és Börtön parancsnokának. A büntetésvégrehajtás egyik legnagyobb intézetének vezetője mindezt természetesnek tartja, hiszen közel három évtizede ezt a hivatást választotta. Türelme, nyugalma mégis tisztelet parancsol, s az a képessége is, hogy az egymás után következő, jellegében merőben eltérő feladatokkal újból és újból azonosulni

képes. Önmagáról, munkájáról beszélni talán a legnehezebb. E kettő szétválaszthatatlan, s szinte elmondhatatlanul rajzol ki egy tartalmas életutat.

1957-ben, az érettségi után került a szegedi intézetbe. Ezek az évek a tanulás, a tapasztalatszerzés jegyében teltek el. Elvégzi a rendőrtisztai akadémiát, később a jogi egyetemet. Közben több szolgálati ágat megismer, pénzügyi előadó, személyzeti vezető, nevelési szolgálatvezető, majd az intézet parancsnokának helyettese. „Szegeden igen jó kollektíva volt, keményen dolgoztunk és igen sokat tanultam. Fiatal, ambiciózus, tervekkel teli ember voltam és ehhez ideális volt az ottani közeg. Itt tanultam meg dolgozni, a szónak a legnemesebb értelmében. Sorolhatnék olyan munkatársakat, akiknek sokat köszönhetek, s akik közül számosan ma is a büntetésvégrehajtás elismert és vezető szakemberei. Talán egy nevet említenék: egykori parancsnokomat, Lovasi János alezredest . . .”

E jövőt alapozó években és később is, a mai napig, igazi társat talált feleségében. A munka és a tanulás mellett kevés ideje maradt a két gyermek nevelésére. Az otthon, a hétköznapi gondjait levette a válláról, s olyan nyugodt, kiegyensúlyozott háttérrel biztosított, amely nélkül talán meg sem birkózott volna az előtte álló feladatokkal.

Ilyen módon emberileg és szakmailag felkészülten érte a megbízás: 1972-ben kinevezték a sopronkőhidai intézet parancsnokának.

— Nagy várakozással tekintettem az új feladat elé. Legfőbb tennivalóm az volt, hogy a személyi állománnyal megértessem elképzeléseimet. Megismerjem őket, és elérjem, hogy azokat magukévá tegyék. Meg kellett szilárdítanom a feyelmet, meg kellett követelni a szolgálat szakszerű, megbízható ellátását, s ezenkívül emberileg is foglalkoznom kellett munkatársaimmal, egyéni gondjaik, ba-

jaik megoldásával. Gondolok itt például az akkori rossz lakáshelyzetre. Vagyis a jó elvtársi, munkatársi kapcsolat kialakítása elsőrendű tennivaló volt.

Azután jöhetett a nyitás, kifelé. Az egykor „hírhedt” fegyházat el kellett fogadtatni a várossal, a város vezetőivel, hogy az intézet a „helyére kerüljön” és bizonyos tekintélyt is kivívjon magának. Mindez elképzelhetetlen jó személyes kapcsolatok nélkül, a város ügyeiben való részvétel nélkül, nem beszélve az anyagi támogatásról. Pártmunkásként, mint a városi tanács tagja, az igazgatási és jogi bizottság elnökeként tevékenykedtem. De munkatársaimmal együtt a város nagyobb rendezvényeiben is aktív szerepet vállaltunk. Az országos diáktalálkozók, az ünnepi hetek rendezésében nekünk is megvolt a szerepünk, ide értve anyagi hozzájárulásunkat is. Mindezt én fontosnak tartom, hiszen csak ilyen módon érhető el, hogy megismerjék a büntetésvégrehajtást, azt, hogy kik dolgoznak itt, miként folyik az elítéltek nevelése.

Hadd meséljek el egy jellemző történetet. Epeműtét miatt kórházba kerültem Sopronban. Az egyik nővér néhány nap múlva megtudta, hogy a börtön parancsnoka vagyok. Egy ideig nem szólt, talán csak figyelt, majd egyszer megszólalt:

— Ne haragudjon, de én eddig azt hittem, hogy a börtönparancsnok egy kövér, durva, vörös ember . . . No, persze akkor pár kilóval könnyebb voltam. De tény: ilyen előítéletekkel is számolni kellett, s kell még ma is. Nem eléggé nyitott, nem eléggé ismert a büntetésvégrehajtás, pedig nagyon sok jól képzett, kiváló ember dolgozik nálunk, akik bárhol, bármilyen közegben megállnák a helyüket.

A sopronkőhidai évek alatt a büntetésvégrehajtás elismert, nagy tekintélyű szakembere lett. Jó érzékkel választotta ki az utánpótlást jelentő munkatársait és figyelemmel volt az egész állományra. Lakáshoz jutott mindenki, aki erre várt, míg a régi lakásokat felújították. E nagyfokú figyelem és törődés a munkatársai iránt azután kamatozott a mindennapi munkában. A meglehetősen leromlott, elhanyagolt intézetet és környékét felújították, parkosították. Számos országos jelentőségű újítást vezetett be. Így a börtönök közül elsőként ide jött vendégszerepelné a helyi szimfonikus zenekar, majd érkeztek híres színészek is, hogy elítélteknek játsszanak. Neve lassan fogalom lett, olyan parancsnoknak tartották, aki körül nem dúltak viharok, aki képes megfontoltan, de előre tekintve dönteni, önálló, megbízható, határozott. A sopronkőhidai intézet vezetése alatt a legjobbak közé került.

1981 talán élete legnehezebb esztendeje. Elismerve közel tízévi munkáját, Budapestre vezénylik, a Gyűjtő parancsnokának. Az egy évtizede kialakult munkatársi, baráti, elvtársi kapcsolatokat otthagya olyan intézet élére kerül, ahol nagy szükség van tapasztalt, jó képességű vezetőre. De vajon csak a helyszín más, a feladat ugyanaz?

— A Gyűjtő nekem nem folytatást jelentett, hanem újrakezdést, annak minden nehézségével. A parancsnok a cél és az elvek tekintetében és végső soron az eredményben nem tehet engedményeket. De a módszer nagyon is eltérő lehet, azt mindig az adott állományhoz, az egyes emberekhez kell igazítani. Először tájékozódnom kellett, részletesen informálódni, hogy hol van a hiba, és azokat hogyan lehet megszüntetni. Azt az első pillanattól láttam, hogy az állomány többsége alkalmatlan igényesebb munkára, ha meg tudom őket győzni, ha látják értelmét. Akik pedig nem akarták, vagy nem tudták elfogadni a nagyobb rendet és fegyelmet, a másfajta követelményeket, azok vagy maguktól kiléptek, vagy megváltunk tőlük. A személyi állomány 15-20 százaléka kicserélődött számos helyen, a vezető posztokon is. Ma már úgy látom, sikerült előre lépnünk, egyenesben vagyunk. Tovább tökéletesíthetjük munkánkat, figyelhetünk a legfontosabbra: amiért a büntetésvégrehajtás van, azaz az elítéltek nevelésére. Sikerült jószomszédi viszonyt kialakítanunk az IMEI-vel is, amiben vitánk, nézeteltérésünk volt, azt rendeztük.

Beszélgetésünket többször megzavarja a telefon, mégis folytatja a felvett fonalat. Vajon ez is parancsnoki „képeség”? S egyáltalán, milyen ember a parancsnok?

— Olyan, mint a többi. S néha kifejezetten előnyös, ha még emlékszik rá, hogy ő hol kezdte, honnét jött. A másik ember helyzetébe való beleérzőképesség szinte elengedhetetlen. S még valami: a nyíltság, az őszinteség, a feddhetetlenség és a személyes példamutatás. Bizony sokszor kell kényes dolgokban, néha sorsok fölött dönteni. Az ember fontolja meg, mit mond, ha kell, töprengjen rajta napokig, de ha döntött, akkor a szavának legyen súlya. Könnyelműen soha ne ígérjen, mert hitelét veszti.

Egyik munkatársa előírás szerint jelentkezik és egy különleges kérést továbbít. A válasz elutasító, de hozzáfűz egy megjegyzést: „Majd visszatérünk rá”. Vajon a parancsnoknak mindig igaza van? Elmosolyodik.

— A cél, az ügy érdekében nemcsak megengedem, hanem el is várom, hogy munkatársaim elmondják véleményüket. Ha kell, vitatkozunk egymással, amíg a helyes döntés ki nem alakul. A végrehajtásban aztán már nincs helye vitának, kétségeknek. Nem vagyok haragtartó ember, még ha valakit meg is kell büntetni, mert hibázott, ha később jól dolgozik, én az előzményeket elfelejtem. Más dolog a protekció. Bizony előfordul, hogy kapok innét vagy onnét olyan telefonokat, hogy bizonyos fogvatartottat részesítsünk előnyben. Amit a törvény megenged, azon belül teljesíthető a kérés, de tovább nem; úgy tapasztaltam, az emberek meg is érzik, hogy mi az, amit lehet kérni, s mi az, amit felesleges.

Késő van már, túl vagyunk a hivatalos munkaidőn. Mint általában, most is gyalog indulna haza, a buszmegálló irányába. Ezúttal elfogadja meghívásomat, az én kocsimmal megyünk, a tejfehér ködben szükség is van navigátorra.

— A friss levegő, a jó levegő a mindenem. Ötvenéves koromig sátorral jártunk túrázni, a nomád élet a legjobb megújulás. Télen marad a zene, az olvasás, esetleg tévézés. Persze olyan sok időm nincs. Gyakran fogadok vendégeket, társadalmi életet élek, hiszen itt is tartani és ápolni kell a jó viszonyt a társszervekkel és mindazokkal, akik kapcsolatban vannak a büntetésvégrehajtással. Én úgy szoktam fogalmazni: a parancsnoki munka áldozatvállalás, a magánéletre kevesebb idő jut, mint másoknak. Mégis sikeresnek, tartalmasnak érzem az életemet 54 évvel a hátam mögött.

A ködben szinte semmit sem látunk, pár pillanatra meg is állunk. Kudarc? Vajon kudarcok nem érték?

— Bizonyosan szerencsés ember vagyok, de tényleg nem értek kudarcok. Úgy hiszem, ha az ember reális célt tűz ki maga elé, s azt következetesen, kitartóan képviseli, akkor nem érik kudarcok. Van, aki megkérdezi: oly sok a visszaeső bűnelkövető, ez nem keserít el? Én az elítélteket mindenekelőtt embernek tekintem, próbálom őket megérteni, ez motiválja a velük kapcsolatos döntéseimet is. Ha szabadulnak, az maradjon meg bennük, hogy a büntetésvégrehajtás emberként bánt velük. Mindezt össze lehet egyeztetni fegyelemmel és szigorúsággal. A visszaesés nem büntetésvégrehajtási probléma, hanem társadalmi ügy, megoldása nem kizárólag a mi feladatunk.

Farkas Tibor

| Emberség és szaktudás

Az IMEI-ben azokat az elmebetegeket gyógyítják, akik — bár bűncselekményt követtek el — betegek, s ezért nem büntethetők. Mindenféle betegség megrendítő, de egyik sem annyira, mint az elmebetegség. Az egészséges emberben félelemmel vegyes tisztet él az elmebeteg iránt. Még a legközvetlenebb hozzátartozókban is van egy kis riadalom. S noha mások előtt nem vallják be, megkönnyebbülnek, ha betegük intézetbe kerül.

Mindezek után érthető, hogy különös tisztelettel vesszük körül azokat, akik ilyen betegek ápolására, gyógyítására tették fel az életüket, akiknek hivatásához hozzátartozik a részvét, az irgalom, a segítőkészség és ama

makacs hit, hogy ha lassan, ha csak centiméterenként is közeledik az eredmény, a beteg egyszer visszatérhet az egészségesek közösségébe. A teljes gyógyulás gyakran elérhetetlen, mégis konokul küzdenek azért, hogy betegük állapota ne romoljék, hanem elfogadható szinten stabilizálódjék.

Brandt Józsefné bv. főtörzsőrmester immár tizedik éve dolgozik az IMEI-ben mint ideg- és elmeápoló. Második éve a II. férfi pszichiátriai osztály megbízott osztályvezető ápolója. Huszonegy éves korában, 1974 nyarán lépett be ide. Vajon mi készített arra egy fiatalasszonyt, hogy a legnehezebbre vállalkozzék?

— Már kislánykoromban elhatároztam, hogy ápolónő leszek. Ahogy elvégeztem az általános iskolát, beiratkoztam az egészségügyi szakiskolába. Innen, amint végeztem, az István kórházba kerültem. Nagyon idegesített, hogy „hálapénzt” dugdostak a köpenyzebembe a betegek hozzátartozói. Elhatároztam, hogy előbb-utóbb olyan munkahelyet keresek magamnak, ahol csak gyógyítással foglalkozhatok, ahol nem aláznak meg borralalóval.

Férjhez mentem, megszületett az első fiam. Igénybe vettem a gyest, s hogy ne lepjen meg a „kismamabetegség”, az unalom, beiratkoztam az ideg- és elmeápolói szakiskolába. Amikor megszületett a második fiam, a gyés ideje alatt elvégeztem a csecsemő- és gyermekgondozói szakiskolát. Két szakmával felvértezve jelentkezni mertem az IMEI-be ápolónőnek. Kiderült, ha tudom, hogy ide jövök, akkor sem képezhettem volna magam jobban, mint így, hiszen gyakran az az érzésem, hogy bár felnőtt betegek az ápolójaim, mégis néha olyanok, mint a nagycsoportos óvodások.

Azon az osztályon, ahol Brandt Józsefné dolgozik, 82 beteg van. 12 ápoló — férfiak, nők vegyesen — visel gondot rájuk, három műszakban — délelőtt, délután és éjszaka. Kevesen vannak, egy-egy ápolóra súlyos teher nehezedik, s minnekutána emberekről — súlyosan beteg emberekről — van szó, nem is lehet lazí-

tani. Teljes összpontosítást követel ez a munka, érzelmileg és szellemileg jelen kell lenni, hiszen elég egy félmondat, s következménye van. Ha jó időben és pontosan hangzik el, akkor viszont többet ér, mint a gyógyszer.

— Amikor látom, hogy a kollégáim nagyon kimerültek, nagyon fáradtak, akkor beosztásomtól függetlenül bent maradok. Itt a betegek érdeke az első, nem lehet fáradt az ember. Ha az, akkor ez sokkal súlyosabb következményekkel jár, mint néhány túlóra. Szeretjük mindannyian, ha jó a légkör, ha a betegek nem magukkal foglalkoznak, hanem játszanak, tréfálnak, nevetnek, ha oldott a hangulat. Ilyenkor érezzük, hogy nem dolgozunk hiába.

Felszabadult légkörben jobban megnyílnak az emberek, könnyebben elmondják, mi bántja őket. Ilyenkor úgy ömlik belőlük a szó, hogy el sem lehet állítani. Mi ennek örülünk, hiszen sok beteg nem akar kapcsolatba kerülni senkivel, ellenséges hallgatásba burkolózik, gyanakszik, kényszerképzetekkel küszködik, s minket hibáztat azért, mert itt van. Sokan nem ismerik el betegségüket, szégyellik állapotukat. Épp ezért örülünk, ha sor kerül egy-egy hosszabb beszélgetésre. Sajnos nem mindenkire jut egy-egy fél délelőtt. Óriási tapintatra van szükség, amikor be szeretnénk fejezni a beszélgetést. Érezni kell azt a pontot, amikor felállhatunk.

— Vannak olyan napok, éjszakák, amikor feszültség vibrál a levegőben, amikor szinte érezni lehet, hogy valami készül. Ilyenkor nyugtalanabbak vagyunk, de nem látszik meg rajtunk, igyekszünk úgy viselkedni, mint máskor, természetesen mozgunk, társalgunk, s közben várjuk, hogy kin tör ki a betegség. És ha bekövetkezik, megnyugszunk. Akkor viszont elkeseredünk, ha olyan beteg esik vissza, aki már sokkal jobban volt, akinél látszatra nagy javulás következett be. Természetesen amikor véget ér a roham, újra reménykedünk, hogy lesz gyógyulás, hogy ez csak átmeneti rosszullét.

A betegek hihetetlen érzékenységgel figyelik az ápolókat, szavaikat, tetteiket, hanghordozásukat, s ha valami nem tetszik nekik, gyors és viharos érzelmi kitöréssel reagálnak. Nem szeretik, ha sajnálják őket, azt akarják, hogy ugyanúgy bánjanak velük, mintha egészségesek lennének. Miközben vágyakoznak a megértesre, miközben őszintén feltárják önmagukat, másnap már szégyellik „gyengeségüket”, úgy érzik, kiadták magukat. Ilyenkor fokozottabban kell vigyázniuk az ápolóknak, nehogy ürügyet szolgáltatassanak, nehogy észrevegyék, hogy az előző beszélgetés befolyásolta őket. Arra is vigyázniuk kell, hogy ne kérdezzenek semmit a bűncselekményről.

— Soha nem kérdeztem egyik betegről sem, hogy miért került hozzánk. Egyrészt, óhatatlanul, szinte tudat alatt csak riasztana a súlyos bűncselekmény, másrészt nem akarom, hogy kérdésem egy rossz pillanatban érje a beteget. Így sok zavar elkerülhető. Ha akarja, elmondja, de ha nem, nem szabad érdeklődni. A beszélgetés során feltárul egy-egy ember, akkor kitapintható mi érdekli, miről lehet vele beszélgetni, mi köti le a figyelmét. Talán furcsa, hogy örülünk, ha a tévében labdarúgó-mérkőzés van. Ilyenkor mindenki vidám, felszabadult, tele van várakozással, s utána is sokáig foglalkoznak egy-egy meccsrészlettel, egy-egy szép góllal.

A betegek hallatlanul érzékenyek, megérik, hogy ki az, aki komolyan érdeklődik irántuk. Elfogadják — de csak tőle — a segítséget, a szeretetet. Gyakran érzi úgy az ápoló, hogy egy cérnaszálon közlekedik. Az sem jó, ha valamelyik beteghez túl közel kerül, az sem, ha távol marad, meg kell találni az ideális közelséget. Ez a legnehezebb, de nem lehetetlen. Teljes szellemi és fizikai frissesség, beleérzőképesség, mély emberség kell hozzá. S ezen felül: szaktudás. Az előzőek nélkül a szakmai tudás könnyen üres pózzá merevülhet, szakmai tudás nélkül pedig érzelmű csapongássá válhat az emberség. Mindkettő szélsőség, tehát el kell kerülni.

Vannak nagyon nehéz időszakok, amikor minden tudásra-emberségre szükség van. Amikor egy-egy beteg megmakacsolja magát s kijelenti, hogy nem eszik, mert az étele mérgezett, vagy a másik, aki nem akar sem levátkózni, sem fürdeni, csak fekszik az ágyán ruhástul. Milyen óriási lelkiereő kell odaülni az ágyuk mellé és beszélni, amíg felvillan valami a szemükben és enni kezdenek vagy kimennek a mosdóba. Az érzelmi feszültség megviseli az ápolókat, gyakran ólmos fáradtsággal zuhannak ágyba. S várja őket a második vagy harmadik műszak, a család, a férj! Vajon megértik-e azt a missziós hivatástudatot, azt a már-már emberfeletti lelki-fizikai erőfeszítést, amit ez a munkakör igényel?

— Ezt a munkát kiegyensúlyozott családi háttér nélkül nem lehet végezni. Nálam ez rendben van. A férjem rengeteget segít, nélküle nem tudnék úgy és annyit dolgozni, mint mellette. Amikor hazamegyek, már mindent elvégzett, nem sokat segítek az otthoni munkában, ő van a két főnkkal, ő vezeti a háztartást. Megérti, hogy az én munkám ilyen. Segít, nem tesz szemrehányást, számomra ő a biztos pont. Nélküle idegölőbb, fárasztóbb lenne a munkám, s talán nem is bírnám. Persze, a kollégák is segítenek, mindnyájan arra törekszünk, hogy megért-sük betegeinket. Tudjuk, nem látványos ez a munka, lassan lehet eredményt elérni, de mi minden apró sikernek örülünk. Erőt merítünk abból, hogy a betegeknek szükségük van ránk, hogy tőlünk is függ, enyhül-e a betegség vagy súlyosbodik.

*

Igen, meg kell érteni a betegeket, mert ha ismerjük cselekedeteik, gondolataik rugóját, akkor már kevésbé félelmetesek, riasztóak, akkor inkább arra figyelmeztetnek, hogy az emberi elme ereje véges. Ha emberhez nem méltó feladatot kényszerítünk rá, könnyen összeroppan. Nem felejthetjük el ugyanis, hogy ezek a betegek évekkel-évtizedekkel ezelőtt egészségesek voltak, dolgoztak, tanultak, részei voltak egy családnak, egy közösségnek, s aztán hirtelen bekövetkezett az elme napfogyatkozása.

Ács Jenő

| Ezt láttuk Martinban

Köztudott, hogy őrzési rendszerünk fejlesztésre és továbbfejlesztésre szorul. Ezért került sor a Szlovák Szocialista Köztársaság martini Fiatalkorúak Börtönébe szervezett munkalátogatásra. Egresi István őrnagy, a tököli intézet biztonsági és nevelési parancsnokhelyettese és Kiss Béla százados, a hír- és biztonságtechnikai alosztály vezetője társaságában tekintettük meg a magyar határtól körülbelül 160 kilométerre fekvő intézetet.

Az intézet a gyönyörű környezetben fekvő járási székhely szélén épült fel. Csoportunkat a pozsonyi központ egyik vezető munkatársa, Znedek Hana ezredes és az intézet parancsnoka, Miroslav Habrun őrnagy fogadta. A parancsnok részletesen tájékoztatott bennünket a börtön őrzési rendszeréről. Felvetett kérdéseinkre érdemi válaszokat kaptunk, sőt gyakorlati bemutatót is szerveztek számunkra.

A börtön viszonylag kis területen fekszik, az őrzendő terület körülbelül 200×180 méter. A hétvégeken, illetve munkaidőn kívül ez tovább szűkíthető. Az intézetet háromszoros kerítésrendszer veszi körül:

— Kívül körülbelül 3 m magas betonkerítés áll, tetején gyengeárammal telített szögesdrót. A gyengeáram elsősorban a befelé hatolás jelzésére szolgál, a kifelé haladásnál már nincs különösebb jelentősége. A betonfal a ki- és belátást, továbbá az eltávozást egyaránt akadályozza.

— A középső kerítés drótfonatból van. Elsősorban az a célja, hogy a fogvatartottak szökését meggátolja, másodsorban pedig az őrkutya mozgási sávját elzárja a mikrohullámú jelzőberendezéstől.

— A legbelső kerítés is drótkerítés, melybe szintén gyengeáramot vezettek. Szökés esetén először ezzel találja szemben magát az elítélt. A drótfonat megbontható vagy elvágható anélkül, hogy a rendszer működésbe lépne, ezért majd átépítik.

A két drótkerítés között helyezkedik el a mikrohullámú technika, mint a riasztórendszer második eleme. Az egyes kerítések közötti sáv 4 m széles. A szlovák kollégák szerint a kutyák mozgása és az elfogás végrehajtása érdekében ilyen szélességre feltétlenül szükség van.

A szolgálatban lévő kutyák zárt ólakban, a betonfal és a középső kerítés között vannak elhelyezve. Egy-egy kutya 80–100 m hosszúságú szakaszt őriz. E szektorok egymástól is el vannak zárva, tehát a saját területén túl a kutya nem tud mozogni. A jelzőrendszer sérülése esetén a szomszédos övezetben lévő kutya-ólak is automatikusan kinyílnak. A kutyák futási sebessége akkora, hogy 5–8 másodperc alatt végig tudják futni az őrzendő területet. A rendszer sérülése esetén a jelzés az ügyeletes szobájába is befut. Az operátor ellenőrizni tudja, hogy kinyíltak-e az ólajtók vagy sem. Ha nem, akkor az ügyeletes gombnyomással ezt előidézheti.

A fentiekben túl még egy helyen ad jelzést a technika: a védelmi rendszer el-

lentétes sarkain kiépített őrhelyeken. (A külső őr fogalma Martinban ismeretlen, itt a kutyák kiképzői teljesítenek szolgálatot.) A jelzésre a szolgálatban lévő kutyakiképző — kutyájával együtt — a sérült szektorba fut. Az ügyeletes és a kutyakiképző rendszeres rádió-összeköttetésben van egymással.

Egyazon időpontban tíz kutya védi a intézetet. A 12 órás pihenőidő a kutya számára a gyakorlatban sokkal rövidebb, hisz nyomozási, előállítási feladatokhoz is bevonják őket, sőt továbbképzésüket is ekkor folytatják.

Vendéglátóink elmondták és tapasztalhattuk is, hogy a dresszírozás elért szintjének fenntartása érdekében úgynevezett vakjelzéssel naponta gyakoroltatják a kutyákkal a szökés megakadályozását. A gyakoroltatást úgy oldják meg, hogy egy kiképző védőöltözetben bemegy az adott szektorba. A továbbiakat már el lehet képzelni!

A 16 kiképző közül egy-egy maximálisan 4 kutyával tud foglalkozni. Jelenleg ennél kevesebb jut rájuk fejenként, mert összesen csak 40 kutya van az intézetben. Mint már jeleztem, ez a 16 fő nemcsak a ki- és továbbképzéssel foglalkozik, hanem ügyeletet is teljesít a védelmi rendszerben.

A kutyákkal foglalkozó testületi tagok a fizetésükön túl havi 350—400 korona összegű pótlékot kapnak. Munkaidejük lényegesen több a más beosztásban dolgozóknál (napi 8,5 óra), mert a kutyákkal a hétvégeken is foglalkozni kell, azok mindenkor ellátást, gondozást igényelnek. A kiképzők havi szolgálati igénybevétele így 240—250 óra. A többletidőért a pótlékon kívül más juttatást nem kapnak.

A kutyák szálláskörlete, kiképzőpályája és az úgynevezett kiszolgáló helyiségek az intézet mellett vannak. Valamennyi pihenőben lévő kutya számára külön boxot alakítottak ki. Távobabb található az egészségügyi elkülönítő boxok. A kiszolgáló épülettömbben helyezkednek el a kiképzők öltözői és társalgói. Továbbá külön főzőkonyha, zuhanyozó, szárító- és egészségügyi helyiség van itt kialakítva. Napi 7 koronát fordítanak az állatok ételmezésére, a napi húsadag 750 gramm. A kutyák naponta egyszer kapnak eledelt, de az fűszert nem tartalmazhat.

Vendéglátóink lehetővé tették számunkra azt, hogy az intézet életébe is betekinthessünk. Az állomány kétfajta gumibotot használ. Az egyik 40 cm hosszú, a másik pedig 60 cm-es. Ez utóbbit Lengyelországból importálják. Mindkettő rendkívül hajlékony. A náluk rendszeresített könnyfakasztó vegyszer azonos a miénkkel, csak nagyobb flakonokat is használnak. A spray nincs tartótokban, mindenki ott tartja, ahol tudja.

Az intézetbeliek — ha szükséges — használják a plexiből készült védőpajzsot, amely a rendkívüli események leküzdésénél igen hasznos. Miután csehszlovák gyártmány, ígéretet kaptunk arra, hogy a gyártó cég nevét és címét megküldik.

A börtön külön tűzoltóautóval rendelkezik, amelyet fel lehet használni a tömeg szétosztatásánál is. Tartálya 2000 literes.

Az elítéltek ruházata is összefüggésben van a biztonsági kérdésekkel. A fiatalok sötét tónusú kékeszürke nadrágot, kabátot és mellényt viselnek, az ingük pedig világoszürke. A kabát hátán és a nadrágszár külső oldalain különböző színű csíkok vannak. (Ezeket nem festik, hanem varrják.) A fehér színű csík viselője gyakran fenyített személy. A zöld színnel jelöltek már egyszer megszöktek a rendőrségtől vagy a büntetésvégrehajtástól. A piros csík azt jelenti, hogy az elítélt hivatalos személyeket támadott meg. Az a fogvatartott, akinek ruházatán nincs jelzés, az intézet kijelölt részein szabadon mozoghat.

Az elítéltek szálláskörlete öt szintből áll. A földszinten kultúrterem és más kiszolgáló helyiségek vannak, a többi szinten lakószobák találhatóak. A szobák ti-

zenhat ágyasak, szépek, tiszták, kulturáltan berendezettek. Ha az elítéltek a körleten tartózkodnak, az ajtók — éjjel és nappal egyaránt — nyitva vannak. A színtek végében tévészoba található, ahonnan még egy erkélyre is ki lehet lépni.

A szálláskörletet folyosó köti össze azzal a külön épülettömbbel, amelyben a speciális zárkák kaptak helyet. Itt töltik büntetésüket a fogdafenyitással sújtottak, továbbá azok, akik különösen veszélyesek az intézet biztonságára. Ez utóbbiaknak a zárka nemcsak tartózkodási helyük, hanem munkahelyük is. Itt a fekhelyet — amelyen két ember is kényelmesen elfér — nem rögzítik a padozatba, hanem nappal a fal mellé felhajtják és lakattal lezárják. Ezáltal az elítélt az ágyra sem leülni, sem lefeküdni nem tud. A W. C. vízőblítése a folyosóról történik.

Gyönyörű iskolakörlet és sportcentrum áll az elítéltek rendelkezésére. A nagyméretű füves futballpályát salakos futósáv veszi körül, a nyújtók, korlátok mellett röplabdapályák jelzik, hogy odafigyelnek a fogvatartottak testkulturájára. A rossz idő beköszöntével sem áll meg a sportélet, mert a 36 × 18 méteres játéktérrel rendelkező sportcsarnokban szinte minden megoldható. A fiatalokruának szombaton és vasárnap 2 × 2 óra kötelező sportfoglalkozáson kell részt venniük. A reggeli torna naponta 15 perc.

Kulturáltan berendezett az egészségügyi blokk is. Általános orvos és fogorvos dolgozik itt főállásban, ezenkívül több szakorvos jár be az intézetbe rendelni. A blokkba az elítéltek cipőre húzható fehér papucsban léphetnek csak be. A kórteremben sárga pizsamát viselnek.

A fiatalokru elítélteket hatalmas munkateremben foglalkoztatják. Az üzem nem a büntetésvégrehajtásé, hanem a munkát végeztető gépgyáré. A termelés két műszakban folyik, műszakonként 100—100 elítélt dolgozik a Zetor traktor különböző alkatrészeinek megmunkálásán és összeszerelésén. Az elítéltek között műszakonként, ún. művezető-nevelők teljesítenek szolgálatot. Az elítéltekkel együtt dolgozik a gépgyár 50—60 alkalmazottja: nők-férfiak vegyesen. Az ebédidő 15 perc. Az intézeten belüli foglalkoztatás mellett a városi üzemben is dolgoznak fiatalokruak.

Végezetül megemlítünk néhány, számunkra szokatlan érdekességet. Az elítéltek tisztelegéssel köszönnek a testület tagjainak. Ennek az intézkedésnek az a célja, hogy a sorkatonai szolgálat előtt álló fiatalokat szoktassa a később megkívánt viselkedési formákra. A szálláskörlet szintjein 2-2 postaláda van. Közülük az egyikbe a parancsnoknak szóló leveleket, kérelmeket lehet bedobni. A ládát csak a parancsnok megbízottja tudja kinyitni. A körleten nincsenek örök, a szolgálatot nevelők látják el. Éjszaka mindössze két nevelő tartózkodik a körleten. A nevelői beosztás — bár tiszti rendfokozattal jár — nincs főiskolai végzettséghez kötve. A személyi állomány konyháján elítéltek főznek és szolgálnak fel.

A Szlovák Szocialista Köztársaság börtönrendszerébe szervesen beletartozik a kutyák alkalmazása. 1985-től további 3—4 intézetben is bevonják őket az őrzésbe. A Martinban alkalmazott módszerek változtatás nélkül nem ültethetők át a magyar büntetésvégrehajtásba, de egyes elemei (kutyák alkalmazása más szervezésben, védőpajzs) nálunk is hasznosíthatók.

Dr. Németh Gyula

Bevezető*

Mióta ember él a földön, létezik büntetés; az államilag szervezett társadalom megjelenése pedig magával hozta a büntetőjogi szankciók kialakulását is. A társadalom, a jog fejlődésének különböző korszakaiban eltérően vélekedtek a büntetési eszmékről. Természetesen a mindenkori gazdasági-politikai helyzetben követett — épp emiatt uralkodónak tekintett — elvekhez meghatározott büntetési és büntetés-végrehajtási rendszert tartottak alkalmazni az állam irányítói.

Célunk, hogy sorozatunk keretében vázoljuk ezen eszméknek és rendszereknek, a büntetés-végrehajtás elméletének és gyakorlatának történetét. De nem csupán a büntetés-végrehajtás „történelemkönyvében” való eligazodáshoz szeretnénk segítséget nyújtani, hanem a napjaink büntetéstanai kérdéseire adandó válaszhoz is szeretnénk adalékokkal szolgálni. Hisszük ugyanis, hogy a múlt vizsgálata nemcsak arra szolgál, hogy a megtett út a fejlődés jó érzésével töltse el a szakembert. Az előzmények tükrébe tekintve megismerhetjük a napjainkig terjedő folyamat egészét — minden kitérőjével együtt — s tapasztalatainak felhasználása megmagyarázhatóbbá teszi korunk gondjait, értékelhetőbbé megoldásait.

A jogbölcselet büntetéstanai termése rendkívül gazdag. A joggyakorlat és

a tudományos gondolkodók nagyszámú büntetési elméletet, s még több büntetési és büntetés-végrehajtási rendszert alkottak meg. Elkerülhetetlen tehát a válogatás során a tisztes önmérséklet, mégha az önkényesség vádjának árnyéka vetődhet is ránk. Ha két és fél ezer év történetének minden eredményét és kudarcát jegyezni kívánnánk — s mindezt az olvasóra zúdítanánk —, az inkább elriasztaná őt, ahelyett, hogy közös gondolkodásra serkentené. Márpedig mi ez utóbbit szeretnénk. Így a feldolgozásnak azt a módját választottuk, hogy a büntetési elméletek és gyakorlat változásainak fő csomópontjait megragadva, csupán a fejlődés fontosabb irányait jelezzük. A történeti lánc folyamatosságában szükségszerűen lesznek szakadások, léteztek egykor olyan büntetések és különösen olyan végrehajtási módok, amelyek napjainkban ismeretlenek és persze akadnak olyanok is, amelyek az újabb idők termékei.

Szándékosan mellőztük a szakirodalmi cikkekben megkívánt tudományos megalapozottságot és tisztességet bizonyító jegyzeteket. Kényszerűségből tettük ezt, mivel az összes hivatkozás pontos feltüntetése, mennyisége miatt lehetetlen. Viszont az egyes témák iránt mélyebben érdeklődőket ajánlott irodalomjegyzék közreadásával kárpótoljuk.

* 1982 végén kérdőívet bocsátottunk ki a bv. intézetek sajtófelelősei részére, hogy megismerjük a személyi állomány véleményét a Módszertani füzetek fogadtatásáról. 1983 közepén összegeztük a beérkező válaszokat, s kitűnt, hogy kiadványunk olvasótábora várja a büntetés-végrehajtás történetét feldolgozó több részes, folytatásos anyagokat. Sorozatunkat ezért indítottuk.

| Büntetési elméletek

A büntetési elméletek eszmék és nézetek rendszere, amelyek a büntetés erkölcsi-filozófiai, társadalmi-politikai, illetve jogi alapproblémáira vonatkoznak. Büntetési elméletről természetesen csak az állam és jog kialakulása után beszélhetünk. Korábban a közösség érdekében, a közösség által hozott és végrehajtott együttélési szabályok „államosítása” révén alakultak át osztályjellegű normává. Ezzel egy időben jöttek létre kikényszerítésük intézményei, a jogi büntetés és az állami végrehajtás.

A büntetésről megfogalmazott legkorábbi gondolatok nem voltak mai értelemben vett tudományos elméletek, inkább csak valláserkölcsi elmélkedések a jóról és a rosszról. A valódi elmélettörténet első állomása az antik görög filozófia volt, majd a középkor szellemi pangása után: a felvilágosodás. Az előbbi megfosztotta vallási köntöstől a büntetési elméleteket, míg az utóbbi segítségével különvált az általános filozófiától és önálló szaktudománnyá lett. A büntetési tanok fejlődése ezután sem volt egyenes vonalú: sokszor homlokegyenest ellenkező indíttatású elméletek is érvényesültek ugyanazon korban. Az elméletek sokfélesége és változékonyága nem az eszmék önmozgásának eredménye. A társadalmi-politikai erők, tudati tényezők, sőt néha gazdasági érdekek tolták előtérbe hol az egyik, hol a másik nézetet.

A büntetési elméletek minden korban alapvetően két kérdésre válaszolnak. „Milyen alapon” és „mi végett” büntet az állam, vagyis a büntetés jogalapjával és a büntetés céljával foglalkoznak.

A büntetés jogalapja

A büntetés alapja

Milyen joron büntet az állam? E kérdés súlya ma már meg sem közelíti azt a jelentőséget, amit még két-háromszáz évvel ezelőtt tulajdonítottak neki. A büntetéshez való jog kérdésével foglalkozó irodalom fénykora a felvilágosodás időszakára esett és a természetjogi iskolának¹ az állam kialakulására vonatkozó elképzeléseivel kapcsolódott össze. A kor nagy gondolkodói (*Montesquieu, Rousseau, Beccaria*) a büntetés „jogosságát” az úgynevezett szerződéses államelméletből vették le. Eszerint az állam lényege és alapja az emberek között létrejött társadalmi szerződés, amelyben az egyének a közhatalomra ruházták az őket természetből fogva megillető jogok egy részét. Az úgy létrejött államnak a „szerződéses” rend

¹ Természetjogi iskola: A feltörekvő polgárok államelméletüket a feudális abszolútizmus elleni követeléseként fogalmazták meg, amelyet az ember örök, elidegeníthetetlen, magából a természetből származó jogaira való hivatkozással támasztottak alá.

érdekében gondoskodnia kell arról — *Hobbes* szavával élve — „hogy nyilvánvalóan nagyobb rossz legyen a bűncselekményt elkövetni, mint el nem követni, és ezért szükség van a büntetés intézményére”.

A 19. század szerzői a — közben megvívott polgári forradalmak nyomán — megszilárdult polgári rend tényeiből kiindulva a büntetés jogát már az állam tényleges hatalmából származtatták. Napjainkban pedig az is általánosan elfogadottá vált, hogy az államnak nemcsak joga, hanem egyenesen kötelessége a társadalmi rendet sértő személyek megbüntetése. Ezért a büntetési elméletek érdeklődése elfordult a büntetés alapjának vizsgálatától. Immáron nem az a kérdés, hogy „miért” van az államnak joga állampolgárai életébe beavatkozni, hanem e beavatkozás feltételeinek meghatározása igényel elvi megalapozást.

A büntetőjogi felelősség alapja²

A büntetőjogi felelősség alapja világnézeti, filozófiai jellegű kérdés, amely arra keresi a választ, hogy az ember mikor és miért tehető felelőssé cselekménye miatt.

A múlt század végéig szinte egyeduralgó volt az *indeterminizmus*³ filozófiai alapjaira építkező felelősségfelfogás. A büntetőjogi felelősség alapja: az ember szabad választási lehetősége és cselekvési szabadsága. A tettes megbüntetését az indokolja, hogy rosszul választva „rosszat” tett. A befolyásmentes, szabad akaratból elkövetett bűncselekményért büntetés jár, amely a hibás döntés „kiérdemelt” megtorlása. A büntetésnek megtorláson kívül más értelme nem lehet, a jövőt befolyásoló céltételezést az akarat szabadságának elve kizárja. Elképzelhetetlen, hogy akár az elkövető, akár mások jövőbeli magatartását „determinálni” lehetne. Az indeterminista felelősségi tan ugyanakkor erkölcsileg nagyon meggyőzőnek tűnik, és épp emiatt ma is erősen áthatja a közgondolkodást.

A büntetőjogi felelősségi rendszerek másik nagy csoportját a *determinizmus*⁴ alapuló teóriák alkotják. Alapgondolatuk az, hogy az emberi akarat a környezete által meghatározott. Ez a felfogás a 19—20. század fordulójától kezdve többször előbukkant a tudományban és mindig heves elméleti vitákat kavart. A törvényhozás viszont a determinista büntetőjogi felelősségi rendszert a maga teljességében sehol sem tette magáévá.

A századfordulón *Garofalo* és *Ferri* fogalmazta meg először, hogy a bűncselekmény biológiailag és társadalmilag teljes mértékben determinált magatartás, ami miatt a bűnöző egyéni-erkölcsi alapon nem tehető felelőssé. A bűnelkövetővel szemben viszont mégis védekezni kell, mivel a személyében rejlő „determinánsok” veszélyesek a társadalomra. E veszélyes állapot megszüntetésére a tettet megtorló büntetés alkalmatlan. A veszélyes állapothoz igazodó úgynevezett biztonsági intézkedésekre van szükség. A determinista felelősségi koncepció⁵ újabb nagy fellángolása a húszas-harmincas években volt a Szovjetunióban. Az új, szovjet büntetőjog megteremtésének útját többen (mint *Sztucska*, *Kozlovskij*) a

² Itt nem a büntetőjogi felelősség törvényi feltételei (tényállás, bűnösség stb.) érdekesek számunkra, mert ezek a mindenkorli törvényhozó döntési jogkörébe tartoznak és tisztán jogi természetű kérdések.

³ Indeterminizmus: A világ jelenségei közötti oksági kapcsolatot, a természet és társadalom objektív törvényszerűségeit tagadó filozófiai tanítás.

⁴ Determinizmus: Az események és jelenségek szükségszerű összefüggését és okozati meghatározottságát valló felfogás.

⁵ A determinista koncepció tagadta az ekkor még általánosan elterjedt klasszikus büntetőjogi iskola tanai szerint felépített tetterányos büntetési rendszert. Ugyan e tanok megsemmisítésére nem volt képes, ám a képviselői által javasolt új szankciók közül a gyógyító-nevelő és védekező jellegű intézkedések beépültek a törvénykönyvekbe.

determinizmus elvén felépülő szankciórendszerben látták. Elképzeléseik erősen hatottak a törvényhozásra; a determinista büntetési elmélet talán még soha nem volt oly közel a megvalósuláshoz, mint ekkor⁶. A sztálini jogpolitika változása viszont egyik napról a másikra felszámolta ezt az irányzatot olyannyira, hogy a harmincas évek végétől még napjainkra sem tért magához.

A hazai jogbölcséletben három ízben lendült támadásba a determinizmus elvét valló irányzat. Századunk elején *Pikler Gyula* és *Somló Bódog* jártak Ferri nyomdokain, a felszabadulás után igen rövid időre *Schultheisz* elevenítette fel, legutóbb pedig a hatvanas-hetvenes évek irodalmában jelent meg. Részletesen csak ez utóbbival foglalkozunk.

*Földesi Tamás*nak az „akaratszabadságot” cáfoló filozófiai álláspontját magukévá téve indultak rohamra a determinizmus hívei. A jogászok közül többen (*Eörsi*, később *Vigh*, *Szabó András*) azt hirdették, hogy az ember az adott szituációban nem cselekedhet másként, mint ahogy cselekedett, mivel akaratát objektív körülményei és szubjektuma teljesen meghatározták. Büntetni ilyen feltételek mellett is kell, de nem azért, mert az egyén másként is cselekedhetett volna, hanem azért, mert objektíve kárt okozott a társadalomnak. A döntően javító-nevelő célt szolgáló büntetés maga később szintén determináló tényező lesz, amely mind az elkövető, mind mások akaratát hasonló esetben „meghatározza”, olyanformán, hogy visszatart a bűncselekmények elkövetésétől. Ez a felfogás, mivel az emberi magatartás feltétlen meghatározottságát vallotta, az úgynevezett teljes determinizmus néven vonult be a szakirodalomba. Állásfoglalásuk nyomán élénk vita bontakozott ki, amelyben megszólaltak a „részleges” determinizmus, a „viszonylagos” szabad akaratot hirdető és az egyén „öndeterminációs” képességét hangsúlyozó elképzelések képviselői.

A vitában az volt a legmeglepőbb — különösen így visszatekintve rá —, hogy a támadott fél, a klasszikus büntetőjog követői (*Békés*, *Tokaji*) egyáltalán nem tagadták az emberi magatartás meghatározottságának tételét. Sokkal inkább azt keresték, hogy ebből mi alkalmazható a felelősségre vonás rendszerének megújításához. A leghevesebben a determinizmus hívei csaptak össze, mégpedig a fogalom értelmezése kérdésében. Többen (mint például *Bihari*) a teljes determinista álláspontot azért támadták, mert ez a felfogás a determinizmust az oksági meghatározottsággal azonosítja. *Bihari* szerint hiba nem figyelembe venni azt a filozófia — és az emberrel foglalkozó más tudományok — által már igazolt felismerést, hogy a tudatra sokféle determinációs erő (úgy mint fizikai, biológiai, genetikai, társadalmi meghatározottság) hat. A különböző szintű hatások közül az okozati meghatározottság csak az egyik összefüggés. Sőt, nemcsak az egyértelmű, feltétlen és egyirányú meghatározottság létezik, hanem a kölcsönhatáson és a statisztikai valószínűségeen alapuló kapcsolódás is hat. A „házon belüli” vita a hetvenes évek végére elcsendesedett, anélkül azonban, hogy kiforrott volna egy egyenes determinizmusfelfogás.⁷

A félbehagyott vita miatt nagyon nehéz bármiféle összegzés vagy tanulság levonása. Annyit azért bizvást megállapíthatunk, hogy a bűnös emberi magatartás külső és belső tényezők által meghatározott, de semmiképpen sem azon a módon, hogy az egyén — mintegy a kálvini eleve elrendeltség béklyóiban vergődve — „nem tehetett mást, mint amit tett”. A determinizmus ilyen merev értelmezése optikai csalódásból adódik, abból, hogy valaki az oksági láncon visszafelé halad-

⁶ Az 1924. évi büntetőjogi alapelvek és a szövetséges köztársaságok 1926 után kiadott törvénykönyvei a büntetés helyett a „társadalmi védekezés intézkedéseiről” rendelkeztek, amelyeket a személy társadalomra veszélyessége miatt alkalmaztak.

⁷ Nem hisszük, hogy — azzal, hogy a jogalkotás részben magáévá tette a determinista koncepció következtetéseit és bevezette a szigorított őrizet intézkedését — a vita eldőlt volna. Hiszen a honi jogtudomány és jogalkotás között messze nem „oksági” kapcsolat van.

va gondolkodik. Ha a már elkövetett bűncselekményből következtek vissza annak kiváltó okaira, szükségszerűen elsikkadnak mindazok a körülmények, „determinánsok”, amelyek bár léteztek, nem a cselekmény elkövetésének irányába vitték az egyént.

Az elméleti megközelítés tévedései dacára a determináció szemléletének be kell valahogy épülnie büntetőjogi gondolkodásunkba. Nélküle a büntetőjog lefegyverezné önmagát, nem beszélve arról, hogy a kriminológiai kutatások alól kicsúszna az elvi alap. Le kellene mondani a bűnözés megelőzésének olyan lehetőségeiről, amelyek az emberi magatartás kialakulásában szerepet játszó törvényszerűségek felismerhetőségére és így annak jövőbeli befolyásolhatóságára építenek.

A büntetés célja

A büntetés céljának kérdése egyike a bűnügyi tudományok legtöbbet vitatott témáinak, s a téma kiváltotta érdeklődés messze túlterjed a büntetőjog határain, és erkölcsi, pedagógiai, pszichológiai, filozófiai, politikai problémákkal is szorosan összefügg. A büntetés célja, a „mi végett büntetnek” kérdése ősidők óta izgatja az embereket. Az e kérdésre adott eltérő válaszok szolgáltattak mindig elvi alapot az emberiség által kiagyalt különböző büntetési módok alkalmazására. Igen óvatos számítások szerint is legalább félszázra tehető azon büntetési elméletek száma, amelyek a büntetés különböző céljai szerint nyertek megfogalmazást. Más vélemények szerint csak a 18. századtól napjainkig több mint két tucat büntetési rendszer és körülbelül száz, e rendszerekhez tapadó elmélet keletkezett.

Oly hatalmas mennyiségű és oly szerteágazó tartalmú ez a büntetéstani szellemi hagyaték, hogy megismerni csak úgy lehetséges, hogy fő vonásai mentén feltérképezzük. Tudjuk jól, hogy mindenfajta rendszerezés, osztályozás — a valóság mindössze egy-egy elemére alapoz, s így — torzít, de elsődleges eligazodásra alkalmas. További ismérvek bekapcsolásával pedig az összkép is finomítható. A mai szakirodalomban a büntetési elméletek hagyományos osztályozása általában sommás, logikai jegyek alapján történik:

	ABSZOLÚT ELMÉLET	RELATÍV ELMÉLET	VEGYES VAGY KÖZVETÍTŐ ELMÉLET
Mit büntet	tettet	tettet	elsődlegesen a tettet, de figyelemmel van a tettesre is
Filozófiai alapja	indeterminizmus	determinizmus	általában nem foglal formálisan állást, de a teljes determinizmust elveti
Szemlélete	a múlttra reagál	a jövőt kívánja befolyásolni	úgy reagál a múlttra, hogy a jövőt is szolgálja
Végző célja	igazságosság	hasznosság	igazságosság, hasznosság és szükségesség
A büntetés tartalma	megtorlás	társadalomvédelem; általános és különös megelőzés	igazságos megtorlás, amely alkalmas a társadalom védelmére

A vázolt (s egyébként általánosan elterjedt) csoportosításnak az a legfőbb hibája, hogy egy csoportba söpör nemcsak időben, de eszmei fogantatásában is egymástól igen messzeálló elméleteket. Így kerül együvé például az abszolút el-

méletekben Arisztotelész és Hegel, a közvetítő elméletekről sem lehet többet sejtteni, mint azt, hogy innen is, onnan is merítenek, tehát leginkább gyakorlatiasak.⁸ Nem kapunk magyarázatot az egyes elméletek társadalmi kötöttségeire, hiányzik annak a kornak a „levegője”, amelyben születtek, elhaltak vagy más megfogalmazásban feltámadtak.

E három felfogás — és ennyiben hasznos a táblázat — mindig jelen volt a büntetőjogi gondolkodásban, csupán hol egyike, hol másika került előtérbe. Mikor, melyik és miért éppen az, erre csak egy történeti áttekintés adhat választ.

Az antik görög büntetési elméletek

Az európai gondolkodás bölcsője közismerten az antik görög hon: az ókori bölcsek sok mindent megsejtettek, ami alapjaiban ma is érvényes. Alig akad olyan elmélet, amelynek első megfogalmazását ne ők adták volna. Így van ez a büntetési elméletek esetében is. Az antik görög büntetési elméleteknek két fő vonulata volt: a relatív elméletek csíráját magában hordozó protagoraszi tanítás és az abszolút elmélet első megfogalmazása, amely Arisztotelésztől ered. *Protagoras* a bűncselekmények megelőzésének ésszerű társadalmi szempontjaira alapozta elképzelését. Tanítása szerint: aki értelmesen akar büntetni, nem a tett miatt büntet — mert meg nem történtté tenni úgysem képes —, hanem azért, hogy a büntetés a jövőben mindenkit visszatartson a jogsértéstől. Gondolataival több mint kétezer évvel a polgári jogtudósok előtt hirdette meg hasznossági elméletét.

Mégsem a protagoraszi felfogás volt a görög elmélet fő iránya, hanem a büntetés erkölcsi kérdéseivel foglalkozó arisztotelészi gondolat. Ennek ugyanis jelentőségét időszerűsége adta: a magán-igazságszolgáltatásból a köz-igazságszolgáltatás felé haladó korban nagy fontossága és értéke volt a vérbosszú tagadását jelentő „állami” büntetés erkölcsi megalapozásának. *Arisztotelész* a büntetés problémáját tehát elsősorban erkölcsi oldalról világította meg.⁹ Büntetési elméletének alapgondolatát az igazságosság elve képezte. Az igazságosság eszméje az erkölcs és a jog által biztosított javak meghatározott egyensúlyában áll. A bűncselekmény megzavarja ezt az egyensúlyt, amelyet a büntetés hivatott helyreállítani azzal, hogy a bűnöst valamilyen javától megfosztja. Ez a megtorlás, amelynek arányosnak kell lennie az okozott kárral, és nem ugyanakkorának!

Az elmélet egy helyben topogásának korszaka: a feudalizmus

A feudalizmus utolsó évszázadaitól eltekintve, amikor már a polgári gondolkodók készítették szakmai érvelésre a feudális jogfelfogás képviselőit, tudományos igényű elméleti munka a büntetési tanokkal kapcsolatban nem született. A korszak egyetlen — azóta ugyanis meg nem ismétlődő — figyelemre méltó sajátossága az elmélet és gyakorlat egysége volt. Az elvi megalapozást a keresztény vallás biztosította.

A katolikus egyház a vallásukat állította a büntetőjog fókuszába. A törzsek letelepedésével belsőleg is széteső nemzetiségi társadalom a „közbékét” sértő magatartások elleni közzvédekezési formákat „katolizálta”, azaz minden olyan cse-

⁸ Közismert ugyan, hogy az élet általában nem, a jogélet és különösen a jogalkotás még kevésbé toleráns a szélsőséges nézetekkel szemben, de ez önmagában nem indokolja a „közvetítő” elméletek elterjedését.

⁹ A mai ember persze nem felejtetheti el azt sem, hogy a görögök sohasem választották el élesen egymástól az erkölcsöt és a jogot.

lekményt, amely a kialakult — istenileg szentesített — rendet támadta, bűncselekménynek, az isteni akarat tagadásának minősített. Ebből következően a büntetés célja nem más, mint a megbántott Isten kiengesztelése. Ez a gondolatmenet a legsúlyosabb büntetési és végrehajtási nemeket is igazolta, hiszen a középkori felfogás nagyobb vétket, mint Isten megsértését, elképzelni sem tudott. Semmilyen megtorlás nem lehetett olyan súlyos és kemény, hogy felérjen a sértés nagyságával.¹⁰

Az elmélet pangása és a végrehajtás véres gyakorlata mellett is felfedezhető egyfajta — ma is létező — optimizmus, igaz, valláserkölcsei burokból: hit az emberek megváltoztathatóságában. Erre utalt az a sokféle használt, fokozatos büntetési-büntetéskiszabási rendszer, amely bízva a tettes megjavulásában, első ízben csekély, inkább nevelő jellegű büntetést (például börtönt, papi oktatást, kisebb vagyoni vagy enyhe testi büntetést) írt elő, csak ezt követte — általában a harmadik esetben — a súlyosabb halálbüntetés.

A büntetéstan legnagyobb elméleti fordulata: a felvilágosodás

A 17—18. század, a felvilágosodás korszaka a büntetési elméletek fejlődésének második állomása és egyben egyik legnagyobb fordulópontja, amely a büntetéstan mindkét alapkérdésében újat hozott. A felvilágosodás korai szakaszában az érdeklődés középpontjában a büntetés jogosságának kérdése állt, ami érthető, hisz a feudális önkény tagadásaként a még csak elképzelt új, polgári állam és polgára közötti kapcsolatot tisztázni kellett. Miután a szerződéses államelméletek meglelték a megfelelő megoldást, figyelmük mindinkább a büntetés céljának meghatározása felé fordult.

Büntetési elméletük a középkor büntetőjogi felfogását uraló — arisztotelészi elveken nyugvó —, az egyház ideológiájával erősen átítatott abszolút teóriák kíméletlen kritikájából indult ki. *Beccaria* a relatív elmélet első nagy alakja, aki szerint „... a büntetés célja ... nem lehet más, mint megakadályozni, hogy a bűnös új sérelmet okozhasson polgártársainak, és az, hogy másokat hasonló cselekményektől tartóztasson”. Meghirdette az azóta klasszikusnak számító büntetőjogi elveket: csak a törvény szabhat a bűncselekményre büntetést, a büntetés pedig álljon arányban az elkövetett tett súlyával, megteremtve ezzel az állampolgári jogok máig elvülhetetlen garanciáit.

A felvilágosult gondolkodók érdeme az is, hogy az addig kizárólagosan erkölcsi kategóriaként értelmezett büntetésből jogi fogalmat alkottak.

Az abszolút teória utolsó nagy fellángolása

A 18. század második felében ismét az abszolút elméletek kerültek előtérbe, egyáltalában nem véletlenül a feudális széttagoltság évszázados örökségét viselő német területen. *Kant* és *Hegel* felfogása az abszolút büntetési elmélet fejlődésének csúcspontja.

A büntetés — *Kant* szerint — sohasem lehet eszköz a bűnöző vagy a társadalom javának előmozdítására. A büntetést nem valamely hasznossági megfontolásból, hanem kizárólag azért kell alkalmazni, mert bűncselekményt követtek el, viszont minden bűncselekménynek feltétlenül igazságos viszonzásban, megtor-

¹⁰Jellemző példa erre az istenkáromlás bűncselekményének büntetése. A Biblia példabeszédére hivatkozva Európa legtöbb államában halállal, annak is sajátos változatával, a kövezéssel szankcionálták a szitkozódást.

lásban kell részesülnie. Hegel felfogásában a bűncselekmény a jog tagadása, tehát a büntetésnek a jogsértés tagadásának kell lennie. Ennyiben a büntetés megtorlás, amelynek mértékét a tett határozza meg.

Kant és Hegel elmélete jelentékeny hatást gyakorolt a 19. századi úgynevezett klasszikus büntetőjogi iskolának a büntetés céljairól vallott felfogására. A kanti—hegeli abszolút teória kiemelkedő elméleti tisztaságú és legkövetkezetesebb kifejtése ellenére is a „tegnap ideológiája” volt, így a német területeken kívül nem gyakorolt sehol sem döntő befolyást a törvényhozásra.

A relatív elmélet győzelme a liberálkapitalizmus büntetéstanában

A 18—19. század folyamán az Elbától nyugatra eső területeken kiépülő büntetőjogok általában elutasították az abszolút büntetési elmélet tanait. A polgári törvényalkotás által megalkotott büntetési rendszereket a különböző relatív elméletekre alapozták. A relatív elméletek közös vonása, hogy a büntetés célját általában a büntetés hasznosságában: az újabb bűncselekmények megelőzésében jelölték meg. A büntetés jövőre irányzott célja meghatározott kapcsolatot tételez fel a tett és a büntetés, valamint ennek hatása között, vagyis világnézetileg — bár sokszor ki nem mondva — a determinizmus elvét követik. A hasznossági elméletek azonban nagyban különböznek egymástól, aszerint, hogy a büntetés célját kivel szemben, milyen módon és milyen eszközökkel kívánják elérni. Eszerint két nagy történeti rendszer alakult ki: az általános megelőzés (generális prevenció) és a különös megelőzés (speciális prevenció) elsőbbségét hirdető elméletek.

Az *általános megelőzés* elmélete a büntetés elsődleges célját abban látja, hogy az állampolgárokat visszatartsa a bűncselekmények elkövetésétől. Első megfogalmazója: *Bentham* és *Feuerbach*. Bentham a büntetés külső társadalmi tartalmát, Feuerbach viszont a büntetésnek belső, az emberekben lezajló pszichikus hatását tárta fel. Bentham elmélete abból indult ki, hogy a büntetés célja a közjó, az emberek boldogságának biztosítása. A büntetésnek az a társadalmi hasznossága, hogy csak általa küzdhetők le a bűncselekmények. Feuerbach alap gondolata pedig az volt, hogy a büntetés képzetének le kell győznie a bűnelkövetést támogató képzeteket, amire persze csak akkor képes, ha a büntetést az állampolgárok zöme kedvezőtlenebbnek tartja, mint a büntett elkövetésében rejlő vágyak erejét.

A *különös megelőzés* elmélete a büntetés céljának meghatározásakor azt tartja lényegesnek, hogy a tettes a jövőben ne kövessen el újabb bűncselekményt. Ezen elmélet kialakítója *Grolman*. Javítási elméletét a 19. században *Reeder* és *Ahrens* fejlesztette tovább, azt hirdetve, hogy a büntetés egyedüli célja a bűnelkövető megjavítása neveléssel és munkáltatással.

A relatív büntetési elmélet fénykora: az imperializmus

A 19—20. század fordulóján a büntetési elméletek alakulása összefonódott a klasszikus és a reform büntetőjogi iskolák, azaz a tett- és a tettes büntetőjogi irányzatok harcával. A relatív büntetési elmélet fejlődésének csúcspontja a *The-ring* és *Jellinek* felfogásából megszületett „célbüntetés” tana volt.

Relatív büntetési elméletük végképp szakított a klasszikus iskolák „tett” központi szemléletével és vizsgálódásuk középpontjába az elkövető személyét helyezték, tagadva a szabad akarat létét. Felfogásukban a törvény végső célja a társadalom normális életfeltételeinek biztosítása, tehát náluk a büntetés társadalom-

politikai kérdés, amelynek mértékét nem a tett veszélyessége határozza meg. Felfogásukban a büntetés nem feltétlenül megtorló, elismerik megelőző hatását is. Sőt Jellinek tovább megy és megfogalmazza azt a máig ható gondolatot, hogy „... a büntetés nem az egyetlen, állam által igénybe vehető eszköz és sok esetben nem is a leghatásosabb”.

Mint minden irányzatnak, így a tettes-büntetőjognak is idővel megjelentek túlhajtásai. A századfordulón tapasztalt újabb bűnözési jelenségek¹¹ hatására megrettenő elmélet hajlamosnak mutatkozott arra, hogy a szélsőségek felé hajoljon el. A Lombroso tanain felnövekedett nemzedék koncepciójában az elkövetett bűncselekmény helyét a jövőben elkövethető cselekmény veszélye, a bűnösség helyét a korábbi életvitelből levont következtetés, az úgynevezett személyben rejlő veszélyesség, a tettehez arányló büntetést pedig a biztonsági intézkedések foglalták el.

Garofalo és *Ferri*, az irányzat legjelesebb alakjai a természet analógiájára hivatkozva hirdették, hogy az alkalmatlan egyedeket — ideértve a személyük miatt veszélyes bűnözőket is — a társadalomnak ki kell rekesztenie. Az irányzat legszélsőségesebb képviselői lehetségesnek tartották a biztonsági intézkedések alkalmazását akkor is, ha az egyén valójában még nem is követett el társadalomra veszélyes cselekményt, de „személyisége” miatt ettől tartani kellett. Innen már csak egy lépés volt, hogy egynéhányan a fasizmus „tisztoztatásainak” kiszolgálóivá vagy ideológusáivá váljanak. Az pedig, hogy ez megtörtént, súlyosan lejáratta az alapelképzelést is.

A közvetítő vagy egyes büntetési elméletek megjelenése

A végletes elméletek küzdelmét szinte sohasem egyik vagy másik elképzelés győzelme zárja le, a mindennapi jogélet (a jogalkotás és joggyakorlat) igényeit általában egy közbülső álláspont elégíti ki. Az „arany középút” elvi magyarázata nem tiszta és sohasem következetes, de könnyen lefordítható a hétköznapi nyelvére.

A közvetítő irányzat megjelenésének furcsasága az, hogy az a tudós, a német *Liszt*, aki munkásságában valójában elegyítette az abszolút és relatív elméletet, meg volt győződve arról, hogy a relatív iskola tökéletesítésén buzdólkodik. A büntetés fejlődéstörténetéből kiindulva bebizonyította, hogy abszolút igazság nincs, és így ennek, mint mércének az alkalmazása téves. A büntetés egyedüli célja csak a célszerűség eszméje lehet. Ez képes kielégíteni a büntetéstől elvárható hatásokat: az alkalmi elkövetőt elretentti, a még javíthatót megjavítja és a javíthatatlant ártalmatlanná teszi. De mint látható, felfogásában a célszerűség mellett az abszolút teória megtorlási elve is tetten érhető.

Liszt követői, *Prins* és *van Hamel* irányzattá szélesítették mesterük felfogását és sürgették a hagyományos tetterányos büntetési rendszerek reformját. Az új és súlyosbodó bűnözési formák elleni védekezés sürgette a klasszikus büntetési rendszer kiegészítését az elkövető személyiségére, veszélyességére válaszoló intézkedésekkel. Másképpen mondvá: az élet elkerülhetetlenné tette az abszolút és relatív elképzelés házasságának törvényi rögzítését.¹²

¹¹Ezen a fiatalok és visszaeső bűnözés növekedését, a szervezett bűnözés és a munkakerülő veszélyes emberek számának felduzzadását kell érteni.

¹²Még ma is szinte eldönthetetlen az, hogy a közvetítő elmélet hatott a törvényhozásra vagy inkább a bűnözés valósága szorította rá a jogalkotást a változtatásra, vagy esetleg mindkettő egyidőben, de külön-külön felismerte a továbblépés szükségességét. Viszont az sem zárható ki, hogy a törvényhozó a relatív elmélet gyakorlati következtetéseiből szernelgette ki az átvehetőket és csak ennek magyarázatként született meg az elvi általánosítás: a egyes teória.

Újdonság a büntetési elméletekben: a fiatal szovjet állam büntetőjoga

A fiatal szovjet állam elvi alapállását a marxizmus klasszikusainak a bűnözésről és a büntetésről vallott nézetei adták. Eszerint a bűnözés a kizsákmányoló társadalmak szükségszerű velejárója, tehát a társadalom szocialista (kommunista) átszervezése megszünteti a bűnözés társadalmi okait. Erre az elméleti kiindulásra viszont a gyakorlat rácafoltt. Leninnek mint gyakorló államvezetőnek szembe kellett néznie a bűnözés tényével, épp ezért hangsúlyozta 1919-ben: „Nekünk szükségünk van az államra, szükségünk van a kényszerre.”

De milyen legyen ez a kényszer? A viharos polgárháborús idők nem tették lehetővé az elvont elméleti megalapozást, sem új törvények megalkotását. Egy biztos volt: a cári, illetve polgári jogszabályok híján a „forradalmi jogtudat” szellemében ítélkeztek. Maga az igazságszolgáltatás alakította ki saját elveit és büntető rendszerét. Új típusú szankciók formálódtak ki, különösen a nevelő jellegű intézkedések köre bővült. A külső és belső ellenforradalom leverése után napi-rendre került a szocialista büntetőjog elméletének és szabályainak kiépítése. A szovjet jogtudósok nagy része (*Utyevszkij, Pasukanisz, id. Pionkovszkij*) a célszerűség elve alapján kívánta megalkotni az új, szovjet büntetőjogot. A Szovjet Jogtudományi Intézet koncepciót dolgozott ki, mely a büntetés célját az általános megelőzéshez kapcsolta. A „társadalmi védekezés intézkedéseit” — ez volt az egységes, a büntetés helyébe lépő szankció neve — úgy értelmezték, hogy az nem annyira az elkövetett bűncselekményre, mint inkább az elkövető személyiségére van tekintettel. Nem tulajdonítottak fontosságot a garanciális jellegű, leíró törvényi tényállásoknak, a szankciók tekintetében pedig ellenezték a határozott „büntetési” tételek alkalmazását.

Felfogásukban nem nehéz felismerni a hasznossági és a relatív büntetési elmélet általános megelőzést szolgáló tanait. Sokban támaszkodtak a nyugat-európai szociológiai elméletek eredményeire, főként mert szakítani kívántak a korábbi orosz törvények megtorlási cél koncepciójával. Az akkor legkorszerűbb Ferrifele társadalomvédelmi irányzatot azonban nemcsak szolgálilag követték, hanem „szovjetesítették”: azaz az új társadalmi-gazdasági és tudati viszonyok közé ültették át. Ezzel tartalmilag is más lett.

A 30-as évekre megváltozott politikai hangulat nem tette lehetővé, hogy elképzeléseik teljesen kiforrhassanak. A sztálini korszak más fordulatot adott a büntetőjog alakulásának, amelyet kevésbé jellemzett az elméleti kérdések tudományos igényű tisztázása, mint inkább a büntetésnek nagyon is gyakorlatias, politikai eszközként való felhasználása. A tudományban a hivatalos irányvonaltól eltérő elképzelések létalapja — néha hirdetőinek létével együtt — megszűnt. Ez lett a „baloldali” relativista szociológiai irányzat sorsa is.

Jelenkori polgári büntetési elméletek

Amiben minden irányzat egyetért, az az, hogy elutasítják az abszolút büntetési elméletet. Csak egy eleme van, amely túlélte a teória elmúlását: ez a megtorlás elve.

A 20. században a megtorlás elvét továbbvivők leginkább az angolszász jogterületről kerülnek ki (*Hall, Hawkins, Armstrong*), de elméletileg semmi újat nem tudnak mondani.¹³ Újdonságuk csak annyi, hogy elvetik a fizikai szenvedést és

¹³ Alaptételük még mindig az az arisztotelészi igazságos büntetés, amelyre az adott személy azzal „szolgált rá”, hogy a múltban valamilyen erkölcsileg és/vagy jogilag tilalmazott cselekményt követett el.

gyötrelmet okozó büntetéseket, és további humanizációt tartanak szükségesnek. Modernizáló hajlandósága ellenére, elméleti alapjai miatt nagyon is sebezhető ez az irányzat. Még akkor is, ha vitathatatlan, hogy szigorúan tetterányos büntetési koncepciójával az állampolgári jogok legteljesebb garanciáját nyújtja. A legalapvetőbb kifogás ellene az, hogy az igazságos megtorlás elve nem ésszerű, legfeljebb csak valláserkölcsi alapon érthető. Aligha lehet ugyanis belátni, miként lehet egy elkövetett rosszat azzal megszüntetni, hogy egy második rosszat (a büntetést) szabnak ki rá.

Napjainkban a legelterjedtebbek a hasznossági elméletek. Mindkét irányzatának (az általános és a különös megelőzésnek) egyaránt nagy irodalma van. Az általános megelőzés előtérbe helyező irányzat vezéralakjai angol, illetve skandináv jogászok (*N. Walker, Andenaes*). Igyekeznek továbbfejleszteni az általános megelőzést klasszikusan szolgáló elrettentő hatású büntetések eredendően múlt századi elméletét. N. Walker élesen különválasztja az elrettentéstől mint generálpreventív hatástól mind a megtorlás elvét, mind pedig az „elrettentő” szigorúságú büntetéseket.¹⁴

Andenaes más oldalról közelít. A büntetésnek többféle generálpreventív hatását különbözteti meg: az elrettentés mellett az erkölcsi gátlások erősítését és a jogkövető magatartások igenlését. Ezzel mintegy oldja az elmélet merevségét, és kimondatlanul bár, de becsempézi a nevelés gondolatát is. Az irányzat megújulási próbálkozásai dacára az általános megelőzés elméletét a nyugati irodalomban is sokoldalú bírálat éri.

A büntetéstan kutatások a büntetés tényének általánosan elrettentő hatásába vetett hitet megdöntötték. Kimutatták ugyanis azt, hogy a büntetés generálpreventív hatása nem azonos valamennyi bűncselekménytípusnál, és nem érvényesül egyenlő mértékben a társadalom valamennyi tagjánál. Az előbbire példa a vám- és deviza-bűncselekmények, valamint a közlekedési vétségek társadalmi megítélése, az utóbbira pedig az elmebeteg, szellemi fogyatékosok, pszichopáták elleni fellépés hatástalansága. Az általános megelőzés elméletének talán egyetlen, mindenki által elismert tétele az a beccariai gondolat, hogy a bűnfelderítés és a büntetés bizonyossága nagyobb visszatartó erőt jelent, mint maga a büntetés és különösen annak szigora.

Korunkban a különös megelőzés elméletének két fő iránya van; az egyik az úgynevezett társadalomvédelem nemzetközi mozgalma, a második pedig a „treatment” (kezelési) ideológia. A második világháború után létrejött társadalomvédelmi mozgalom nem kevesebbre vállalkozott, minthogy a fasiszta Németország és Olaszország gyakorlatának embertelenségei által lejáratosított tettes-büntetőjog gondolatát megtisztítsa és megújítsa. Az újrafogalmazás *Grammatica* nevéhez fűződik, aki visszanyúlt a századelő klasszikusainak, Ferrinek és Garofalónak tanaihoz és azokat a kor követelményeihez igazította.

M. Ancel, az általa alapított „új társadalomvédelem” nemzetközi társasága keretében már annyira megszelídítette a reformkövetelések vadságát, hogy teljesen „szalonképessé” vált; s ezzel visszaszerezte a tettes-büntetőjog megbecsültségét. A program megnyirbálása miatt viszont az „új társadalomvédelem” vesztett elvi tisztaságából, kis túlzással azt is lehetne mondani, hogy az anceli irányzat a 20. század „közvetítő” elmélete. Kiinduló tétele ugyanis az, hogy a bűnelkövető a társadalom védelme érdekében büntetendő, amely beleillik majdnem valamennyi ma hirdetett büntetési teóriába. A relatív elmélet sajátosságából annyit őrzött

¹⁴ Találón jegyzi meg, hogy „az elrettentés olyan szó, amely rosszul cseng manapság a büntetéstan vitákban, részben azért, mert gyakran azok használják csatakiáltásként, akik a halálbüntetést és a testi büntetéseket támogatják, részben pedig annál a divatos felfogásnál fogva, hogy felvilágosultabban és tudományosabban hangzik az, ha valaki társadalmi higiéniáról és az elkövetők megjavításáról beszél”.

meg, hogy számára is az a legfontosabb, mivel befolyásolható az elkövető jövőbeli magatartása. Központi eleme maradt a „veszélyesség” fogalma és az ehhez arányuló intézkedés, amely a tettes „hatástalanítását”, a személy társadalomtól való elszigetelésével vagy gyógyító-nevelő beavatkozásokkal kívánja elérni.

Az amerikai kontinensen, illetve a skandináv államokban alakult ki a különös megelőzés másik nagy áramlata, a „treatment”. *E. Ferri* és *K. Menninger* hangsúlyozta azt, hogy a hagyományos büntetések helyett a büntetések jelentős része megfelelő „kezeléssel”, úgymint munkaterápiás, pszichoterápiás, szociálpolitikai jellegű intézkedésekkel vegyített beavatkozással gyógyítható. Tudniillik a bűnelkövető beteg ember, akivel szemben büntetésnek, még kevésbé szabadságelvonásnak nincs helye, hiszen ezek hatástalanságát a gyakorlat és a kriminológiai vizsgálatok már egyaránt bebizonyították.¹⁵

Elképzeléseik gyakorlati megvalósítására Amerikában több helyen kísérleti „klinikai” — börtönt helyettesítő — intézeteket nyitottak. A „treatment” azonban nem állta ki a gyakorlat próbáját. A hetvenes évek második felétől kezdve egyre több szerző (például *N. Morris*, *I. Anttila*) a kezelési ideológia csődjéről beszélt. A „treatment” mint relatív elmélet, ha úgy tetszik, a „büntetőjog nélküli tettesiskola” egyik legújabb kori szélső értéke, valóban többféle támadásnak tette ki magát. A felelősségi rendszeren következetesen keresztülvitt speciálprevenációs célkitűzés esetén még a legdurvább büntett miatt sem lehetne semmiféle szankciót alkalmazni, ha nem áll fenn a „bűnismétlés” veszélye. Eddig a pontig azért a kezelési elmélete sem merészkedett el. Ennek ellenére, a „kezelés” szükségleteihez igazított rendszer határozatlan tartalmú intézkedéseket igényel, amely viszont megteremti a korlátlan állami beavatkozás lehetőségét; végeredményben az állampolgári szabadságjogok érvényesülésének felszámolását is eredményezheti.

Merre tartanak napjaink polgári büntetési elméletei?

Az előbbiek ismeretében nem is csoda, hogy az utóbbi években határozott irányváltás figyelhető meg az észak-amerikai és skandináv államokban, de másutt is. Egyfajta visszatérés kezdődött meg az úgynevezett klasszikus büntetőjogi elvekhez (tett — arányosság — büntetés).

A tartósan növekedő és veszélyesen súlyosbodó bűnözés hatására és nem utolsósorban az adófizető közvélemény nyomására felhagynak a „kísérletezéssel”. A társadalom fokozottabb védelme érdekében tökéletesebb megoldást keresnek. Figyelemmel elsődlegesen az elkövetett tetre, másodlagosan az elkövetőre is, arányos, igazságos, sőt néhol megtorló jellegű büntetési és intézkedési rendszert építenek ki, amelytől azt várják, hogy bűncselekmények elkövetésétől mind a bűnelkövetőt, mind pedig másokat visszatart majd. Új, átütő erejű elképzelés sehol sem látott napvilágot, összességében azt mondhatjuk, hogy napjaink polgári büntetési elméleteire — ha nem is mindenütt — a válság, az útkeresés a legjellemzőbb.

Mai szocialista büntetési elméletek

A mai szocialista büntetési elméletek megalapozása az 1960-as években történt meg, amikor is a sztálini korszak bénaságából megelevenedő tudománynak újra meg kellett válaszolnia a büntetéstani alapkérdéseit. Harminc év kihagyása után kellett állást foglalnia a büntetés jogalapjáról és céljairól. Ebben a munká-

¹⁵ Okfejtésükből úgy tűnhet, mintha támadásuk fő eleme a szabadságvesztés-büntetés ellen irányulna, de valójában az egész másfél évszázados polgári felelősségi rendszert kérdőjelezték meg, s a büntetőjog egészének létét tagadták.

ban a szovjet büntető jogtudomány járt élen, így ennek tükrében mutatjuk be a fejlődést.

Az eltelt negyedszázad tudományos vizsgálódásai nyomán még nem fogalmazódott meg egy teljesen új és cáfolhatatlanul szocialista elméleti felfogás.¹⁶ Nem jött létre egy sajátosan szocialista arcélú büntetéstani iskola sem. Napjaink szocialista elméletei a közvetítő vagy vegyes, illetve a hasznossági teóriákból merítenek. Ez azt jelenti, hogy a büntetést általában a szükségesség és a célszerűség elveivel indokolják. A büntetés végső céljának a társadalom védelmét tekintik, vagyis annak megelőzését, hogy a büntettek és a társadalom más ingatag tagjai bűncselekményt, illetve újabb bűncselekményt kövessenek el.

A büntetőjogi felelősség filozófiai megalapozásában viszont egyre inkább szélesedik a determinizmus elvét hirdetők tábora. Ha viszont a szocialista büntetéstannak a polgári büntetési elméletektől mégis csak elütő másságát keressük, akkor a fogalmak mögé kell néznünk. A büntetési célok szözszerinti megfogalmazásainak szembe- vagy párhuzamba állításával nem megyünk semmire. Ha ellenben sikerül azt feltárni, hogy a büntetési célok milyen erkölcsi értékeket részesítenek előnyben és milyen gazdasági, társadalmi, politikai érdekeket védenek, közelebb juthatunk a sajátosságok feltárásához. Nem igényel külön bizonyítást, hogy mennyiben és miképpen tér el egymástól a polgári és szocialista országok gazdasága, társadalma és politikája. Viszont egyértelművé kiforrott szocialista erkölcsi értékekről még nem lehet beszélni.¹⁷

A büntetési célok mélyén rejtőzködő effajta különbségeket szinte észre sem lehet venni, ha csak a szakajtóban lezajlott vitákat tekintjük át. Ugyanis sokan a viták során, szakmai rátermettségüket igazolandó, mások felfogását jobbra csak azért cáfolták, hogy saját, önálló elképzeléseiknek hangot adjanak. Ebből a körből, szinte külön irányzatként emelkedik ki *Sargorodszkij* büntetési elmélete. *Sargorodszkij* a szovjet „hasznossági” elmélet legkövetkezetesebb és legszínvonalasabb képviselője.

Álláspontja közreadásával felpezsdítette a szovjet büntető jogtudományt és hatással volt a többi európai szocialista ország büntetési elméletére is. Jelentkezéséig jobbra csak a tételes jogot magyarázó értelmező munkák születtek. Talán egyedül a hasznossági elve nem kavart vitát. Felfogása nem egyszerűen a benthami gondolat felélesztése, mert a pusztán és rideg célszerűség elvét értéktényezőkkel dúsítja, szerinte ugyanis „a büntetés akkor célszerű, ha egyben humánus és törvényes is”.

Legnagyobb ellenkezést az a tétele váltott ki, hogy a büntetésnek csak egyetlen célja van: ez a bűncselekmények megelőzése. A mások által szintén önálló célnak tartott általános és különös megelőzést, illetve a megjavítást és nevelést *Sargorodszkij* csak a büntetés hatásának, illetve módszereinek, vagy mint a cél eléréséhez szükséges eszköznek tartja. Véleménye szerint a tévedés a büntetőtörvénykönyv szövegéhez való túlzott ragaszkodásból ered, pedig egyáltalában nem szükségszerű a törvényben felsorolt valamennyi elv mindegyikének egyenlő súlyt tulajdonítani. További támadási felületet szolgáltatott azzal, hogy határozottan elutasította a megtorlás célként való értelmezését.

¹⁶ Nem azért, mert nem létezne olyan felfogás, amely széles körben elfogadott, nem is azért, mert félne a szakmai közvélemény „tanná” nyilvánítani valamelyiket, mégha megdönthetlenné merevített tétele kísért is, hanem egyszerűen azért, mert nincs ilyen.

¹⁷ A vitákban is inkább valamiféle értékválságról szoktak szólni. Az átmeneti kor változó értékei között a társadalomkutatók már több ponton kimutatták — az időnkénti újratermelés ellenére — a hagyományos polgári értékektől való elszakadást. De még nem mindenben alakultak ki markánsan szocialista értékek helyettük. Tudomásul kell venni, hogy ez egy hosszú folyamat és azt is, hogy a társadalmi tudat világa zömében jogon kívüli tényezők befolyása alatt áll. A közvetlen, jogi beavatkozás — már volt rá példa — nem vezet eredményre.

A Sargorodszkijjal vitában állók tábora sem egységes. Talán csak az az elvi közösség köti össze őket, hogy valamennyien a büntetés fő céljának a társadalom védelmét tekintik. De emellett további al-, rész- vagy másodlagos célokat is megkülönböztetnek.¹⁸ A megtorlás Sargorodszkij-féle tagadásával szemben állók (mint például *Karpec, Beljajev, Szmirnov*) nézeteinek kifejtésével bontakozott ki az a vita, mely a megtorlás és a nevelés kapcsolatának elméleti feltárását eredményezte. Összegyűjtötték a megtorlás céljának igazolására szolgáló érveket. Arra hivatkoztak, hogy a tettarányos büntetés rendszere általában, de különösen a halálbüntetés, a szabadságelvönással együttjáró korlátozás és a gondatlan elkövetők megbüntetése a megtorlás elismerése nélkül nem indokolható. *Noj* Sargorodszkij felfogása mellé állt, és pontról pontra megcáfolta a megtorlást igazoló érveket.¹⁹

Ami a vita másik elemét, a büntetés nevelő hatását illeti, ebben is nagyon sajátos, egyéni Sargorodszkij álláspontja. A nevelés szerinte a büntetés célját megvalósító eszközök egyike, viszont mint generálprevenciót szolgáló módszert tagadja, mondván, hogy az állampolgárok nevelése nem a büntetőjog, hanem a társadalom feladata. *Noj* és *Karpec* ezzel homlokegyenest ellenkező felfogásában éppen a nevelő jelleg a szocialista büntetés legjellemzőbb vonása. Mindketten azt vallják, hogy valamennyi büntetés nevelés, azonban a nevelőhatás különböző erősséggel és módon nyilvánul meg. Abban viszont már ők sem értenek egyet, hogy mit kell érteni nevelésen, elégséges-e az elkövető jogi megjavítása, azaz, hogy azért nem követ el valaki újabb bűncselekményt, mert fél a büntetés-től, vagy pedig az elkövető erkölcsi megjavítására kell törekedni, vagyis arra, hogy később azért ne kövessen el büntetett, mert belátta jogsértő magatartása erkölcsi-társadalmi helytelenségét. Végül tehát, összegzés helyett, csak annyi állapítható meg, hogy a szovjet-szocialista büntetésttan fejlődésének jelenlegi szakaszában a büntetési célok elméleti vitája napirenden van.²⁰

A magyar szocialista büntetési elméletek

A magyar büntetési elméletek fejlődésének legújabb szakaszát csak úgy érthetjük meg, ha annak a folyamatnak részeként fogjuk fel, amelynek eredményeként a marxista társadalomszemlélet és a dialektikus gondolkodásmód utat tört magának a hazai büntető-jogtudományban. Sajátos volt ez a fejlődés abban is, hogy a tudomány által kidolgozott büntetési elméletek és a büntetőjog-alkotás egymástól viszonylag független életet éltek. A felszabaduláskor egy klasszikus tett-büntetőjogi elveken felépülő Btk. volt érvényben, míg a tudományos elméletek többsége a közvetítő iskola tanait hirdette. A 40-es évek végének irodalmában újra megjelent a tettes-büntetőjog, megerősödött a relatív büntetési célok hangoztatása.

¹⁸ Így például *Karpec* felfogásában a büntetés fő célja a társadalom védelme, másodlagos célok pedig: az igazságosság és célszerűség által korlátozott megtorlás, valamint a bűnelkövető nevelése. *Noj* — a végső cél azonossága mellett — a büntetett megjavítását és átnevelését a büntetés önálló, s egyik legfontosabb célkitűzésének tartja.

¹⁹ A büntetés súlyát — írta *Noj* — nem elsősorban az elkövetett cselekmény társadalomra veszélyességének foka határozza meg, hanem jelentősen függ az elkövető személyiségétől. A büntetéssel járó korlátozás igazolására felesleges a megtorlásra hivatkozni, az minden büntetés szükségszerű eleme. A halálbüntetést a különös megelőzés célja indokolja és nem a megtorlás (nem beszélve arról, hogy ez egy igen kivételes büntetési nem). A gondatlan bűncselekményekkel szemben a társadalom védelmét nem a megtorlás, hanem az általános megelőzés garantálja.

²⁰ Érthető, hogy a büntetési célok vitáján belül a nevelés-megtorlás ellentétpárjának feloldása került előtérbe, hiszen a társadalmi-politikai életben is az elnyomó feladatok háttérbe szorulásával együtt mindinkább megnő a szocialista állam nevelő funkciójának jelentősége.

Úgy látszott, mintha megismétlődne a szovjet büntető-jogtudomány 20-as, 30-as éveinek fejlődése. A társadalmi-gazdasági átalakulással párhuzamosan komoly támadás érte a klasszikus büntetéstani elméleteket. Schultheisz tette magáévá legkövetkezetesebben a tettes-büntetőjog elveit, az egész szankciórendszert eszerint kívánta átépíteni.

Az 1950-ben megjelent Btk. általános része viszont tudomást sem vett erről az irányzatról. A jogalkotás a tett-büntetőjog elveit követte. A jogszabály megjelenése, mintegy pótolta a vitát, és egyben jelezte, hogy az mely irányban dőlt el. A bírálat efféle megoldása megint kísértetiesen emlékeztet a 30-as évek végének szovjet „mintájára”. A jogszabály magyarázata alapján *Kádár Miklós* több rétegű büntetési célelméletet fogalmazott meg. A büntetés első és legfőbb célja a társadalom védelme, második célja a különös megelőzés, ezen belül a tettes megjavítása és nevelése. A büntetés harmadik célja pedig az általános megelőzés, de nem az elrettentés, hanem a társadalom tagjainak nevelése révén. Közel tíz éven át egyeduralkodó volt ez a nézet. 1961-ben pedig megjelent az első egységes Büntetőtörvénykönyv, de nem gyakorolt semmilyen hatást az elméletre. Sokkal inkább az időközben, a társadalmi-politikai konszolidációval együtt oldódó görcs hatott felszabadítólag az elméletre, s a Szovjetunióban meginduló büntetéstani vitákkal párhuzamosan szólaltak meg a magyar szerzők is.

A legtöbb megnyilatkozás hazánkban a büntetés-nevelés problémaköréhez kapcsolódott. A neveléspártiak, mint például *Szabó András*, az átnevelés szükségleteihez igazodó büntetések követelésével logikusan jutottak el olyan közvetítő elméleti alapra, ahol a tett-büntetőjog és a determinizmus összeegyeztethető.

A hetvenes évektől olyan átfogó tanulmányok is megjelentek, amelyek a hazai büntetéstan szocialista elméletének felépítéséhez alappilléreként szolgálhatnak. *Földvári József* leginkább Sargorodszkijból merítve, a büntetés végső célját a bűnelkövetések megelőzésében jelölte meg. S ennek alávetve, csupán módszernek fogta fel az általános és különös megelőzést. A nevelést viszont mindkét módszer alapvető eszközének tekintette. Tíz évvel később *Horváth Tibor* — a legutóbbi szovjet elméleti állásfoglalásokra, különösen Karpec felfogására figyelemmel — a többes büntetési cél mellett tett hitet. Legátfogóbb célként a társadalom védelmét jelölte meg, míg a büntetés úgynevezett közvetlen céljaiként: az általános és különös megelőzést. A lényegyet tekintve azonban nincs nagy különbség a két szerző között.

A legutóbbi, 1978/79-es nagy büntetőjogi kodifikációban a törvényhozó mintegy összegezte a tudomány művelőinek véleményét, amikor meghatározta a büntetés célját. Ezzel viszont inkább majd a következő részben foglalkozunk, amikor is a büntetési célok és büntetési rendszerek történetileg igen változatos kapcsolatáról és a büntetés lényegéről, tartalmáról kívánunk szólni.

Dr. Kabódi Csaba—dr. Mezey Barna

Felhasznált és ajánlott irodalom

Heller Erik: A büntetőjogi elméletek bírálatá. Bp.—Vác Fegyintézet kiadványa. 1924.

Finkei Ferenc: Büntetéstani problémák. Bp. Sylvester ny. 1933.

M. D. Sargorodszkij: A büntetőjogi büntetés I—II. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1960.

Földvári József: A büntetés tana. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1970.

I. I. Karpec: A büntetés társadalmi, jogi és kriminológiai kérdései. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1978.

N. Walker: Gondolatok az ésszerű büntetésről. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1976.

Felelősség és szankció a jogban. (Szerk: Asztalos—Gönczöl) Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1980.

Vigh József: Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában... Bp. Akadémiai Kiadó 1980.

Horváth Tibor: A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja. Bp. Akadémiai Kiadó 1981.

Cigányok, honnét jöttök — merre tartanak?

(Kozmosz Könyvek, Budapest 1983.)

Van-e „cigánykérdés” Magyarországon? — vetődik fel az iskolai nevelés, az egészségügyi és szociális ellátás, a jogszolgáltatás és a társadalmi élet számos más területén. Hogy egy embercsoport társadalmi és gazdasági helyzete egy adott társadalomban problémaként fogalmazódik-e meg vagy sem, részben reálfolyamatoktól, részben politikai döntésektől, nem utolsósorban pedig attól függ, hogy az érdekelt embercsoport, illetve a társadalom többi csoportja azt miként értékeli.

Habent sua fata libelli: tartja a latin, de nemcsak a könyveknek, hanem a bennük tárgyalt problémáknak is megvan a maguk sorsa. A hazai cigányság életviszonyai iránti érdeklődés, amely az 1970-es évek második felében tetőzött, napjainkban csökkenni látszik. Ez aligha magyarázható csupán a cigány népesség anyagi-kulturális viszonyainak javulásával; inkább arról van szó, hogy a beruházások és a fogyasztás visszafogásának időszakában eleve kisebb figyelem és kevesebb anyagi erőforrás fordítható a halmozottan hátrányos helyzetű rétegek körülményeinek javítására. Ezt csak tetézik az — egyébként talán indokolt — decentralizációs törekvések mellékhatásai.

Cigánykérdés nincs — szögezi le a könyv 1979-ben írt előszava, mert a felvetődő problémák „... összességükben sem jelentenek valamiféle »kérdést« egy olyan országban, amely alkotmányának szövegében már jóval több mint negyedszázada deklarálta a területén élő valamennyi kisebbség egyenjogúságát, s amely a nyelvi-etni-

kai csoportok problémáit ugyancsak sokkal több mint negyedszázada következetesen a lenini nemzetiségi politika elveinek jegyében oldja meg.”

Nem oszthatjuk ezt a „jogászai optimizmust” (melyet Lenin a sajtóperektől nem félve jogászai kretenizmusnak nevezett), mert nem hisszük, hogy egy deklaratív jogi aktus önmagában bármilyen társadalmi problémát megszüntetne.

Nézzük ugyanezen szerzőnek négy esztendővel későbbi — változnak az idők, változnak az emberek! — gondolatmenetét, ezúttal a könyv utószavából. „Ami a hazai cigány szeparatista törekvéseket illeti, jó, ha az érdekeltek idejekorán tudomásul veszik; egyrészt Magyarországon azokat a népcsoportokat deklarálták nemzetiséginek, nemzeti kisebbségnek annak idején, amelyek anyaországában számottevő lélekszámú magyar kisebbség él, s a paritásra való törekvés jellemezte nemzetiségi politikánkat. Márpedig cigányország Európa térképén nem található, s ha található volna is, semmi bizonyítékunk nincs arra, hogy ott a lakosság akárcsak közelítőleg is olyan számban volna magyar anyanyelvű, mint ahány cigány anyanyelvű — vagy akár csupán magát cigánynak valló — ember Magyarországon él.” A korábbi jogászai optimizmus itt obskúrus, rossz emlékü táblabíró-logikába csap át.

A magunk részéről ugyan nem tartjuk valószínűnek, hogy ez idő szerint a Baranya megyei Alsószentmárton és a VIII. kerületi Mátyás tér lakói egyesülvén, Magyarországtól elszakadva önálló cigányállamot akarnának létrehozni, szerzőnk felfogását — aki szeparatizmust lát néhány cigány értelmiségi azon törekvéseben, hogy etnikai hovatartozásának megőrzésével cigányként integrálódhasson a magyar

társadalomba —, mégis igen veszélyesnek tartjuk.

A lenini nemzetiségi politikát — amely nem mulasztott el soha különbséget tenni az elnyomók és az elnyomottak nacionalizmusa között, és a legkisebb etnikai csoport örendelkezési jogát is egészen az elszakadásig biztosítani kívánta — ugyanis nem lehet közös nevezőre hozni a paritás elvvel, a burzsoá nacionalista nemzetiségpolitika alapeszméjével. Az utóbbi szerint helyénvaló volna, ha egy ország politikai vezetése akár milliós nagyságrendű etnikai csoporttól megtagadná az őket megillető politikai, gazdasági, szociális és kulturális jogokat azon az alapon, hogy annak nincs anyaországa, vagy ott nem él a másik ország „államalkotó” nemzetével azonos etnikum, amelyet megtorlás érhetne. Nem kell bizonygatni, hogy az ilyen politika messzebb esik a lenini elvektől, mint Makó Jeruzsálemtől.

Furcsa és nehezen magyarázható az elő- és utószó közötti koncepcinális különbség. Ennek ellenére a könyv több, értékes tanulmányt tartalmaz.

Ezek közül is kiemelkedik *dr. Kozák Istvánné* írása a cigányoknak a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyzetéről. Az emberek jelentős része magukat a cigányokat okolja hátrányos helyzetük miatt: nem dolgoznak, munkakerülők, csavargók, vérükben van a lopás, a bűnözés, hallhatjuk úton-útfélen — megjegyezzük — nemegyszer olyanok szájából is, akik, vagy akiknek a szülei egy-két emberöltővel ezelőtt a saját bőrükön érezhették a társadalmi-faji diszkrimináció nyomását.

Ezek az emberek és néhány különleges büntetőjogi intézkedésen fejtő ró jogász-kriminológus is kezébe vehetné — a sokszor emlegetett, de ritkán olvasott — klasszikusokat. „... Azok, akiket életük megszokott pályájától hirtelen letaszítottak, nem szokhattak bele ugyanilyen hirtelenül az új állapot követelte fegyelembé. Tömegesen lettek koldusokká, rablókká, csavargókká, részben hajlamból, de a leg-

több esetben a körülmények kényszerítő ereje folytán. Ezért a XV. század végén és az egész XVI. század folyamán egész Nyugat-Európában véres törvényeket hoztak a csavargás ellen. A mai munkásosztály apáit mindenekelőtt megfenyítették azért, amit reájuk kényszerítettek, azért, mert csavargókká és pauperokká váltak. A törvényhozás „önkéntes” bűnözőként kezelte őket és feltételezte, hogy csupán jó szándékuktól függ, hogy tovább dolgozzanak a már nem létező régi viszonyok között.” (Karl Marx: A tőke. Magyar Helikon, Bp. 1967. I. kötet 817. o.)

A cigányok többsége — folytatja a szerző — vándoriparosként érkezett a középkori Európába. A vas- és fémkovácsolásban járatos kézműveseket a feudális urak szívesen fogadták. Zsigmond császártól Mátyás királyon át egészen Bocskaiig mint fegyverkovácsokat, tüzéreket Magyarországon is megbecsülték őket. Nem lebecsülendő társadalmi szerephez jutottak az akkoriban „stratégiai árucikknek” számító lovak kereskedelmével. A XVIII. századig a hazánkban élő cigányok nagy része lépést tartott a magyar társadalom lassú és fokozatos fejlődésével. A cigányok üldözése a legtöbb nyugat-európai országban a céhes ipar megerősödésével függött össze, minekutána a magyarországi céhes ipar fejlődése elmaradt a nyugat-európai mögött, a cigányság helyzetének radikális romlása nálunk később következett be.

1893 elején az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal cigányösszeírást végzett, melynek során feltérképezték a 15 éven felüli cigányság foglalkozási struktúráját is. A majd száz évvel ezelőtti adatok csattanósan cáfolják a cigányok többségének munkakerülő, élősdi, tolvaj életmódjára vonatkozó előítéleteket. A történelmi Magyarország területén 275 ezer 15. életévét betöltött cigány élt. Mindössze 7,6%-uk volt foglalkozás nélküli, további 10,4%-uk háztartásbeliként tevékenykedett, míg a fennmaradó 82% — férfiak és nők egyaránt — valamilyen kereső tevékenységet folytatott. Nagy

részük kézműipari, kovács vagy vályogvető munkával foglalkozott, 9,6%-uk muzsikálásból élt.

Külön figyelmet érdemel a 0,1%-ot kitevő értelmiségi réteg, akikről a múlt században Markó Miklós így írt: „Vannak hazánkban és külföldön nevelkedett mérnökök, orvosok, ügyvédek . . . Vannak aktív katonatisztek és minisztériumi tisztviselők, falusi jegyzők . . . mind elsőrendű erők. Ezek aránya azonban az összes cigány foglalkoztatottakon belül minimális, és többnyire csak a jobb módú zenészcsaládokból kerülhetnek ki.” A századvégi statisztikában kimutatott magas foglalkoztatottsági arányszám még akkor is figyelemre méltó, ha nyilvánvaló, hogy ez legfeljebb a cigányság kisebb részénél jelenthetett folyamatos, egész éven át végzett tevékenységet.

„Sajátos foglalkozásaikkal — állapítja meg a tanulmány szerzője — a cigányok több évszázadon keresztül fontos társadalmi szükségletet elégítettek ki, elsősorban a falusi lakosság körében, és ha nem is integrálódtak a társadalomba . . . elismerten szükséges funkciókat láttak el. A XVIII. és XIX. században feltehetően nem volt még túl nagy különbség a cigány és a nem cigány népesség többségének életszínvonala között. A nagy szakadék az utóbbi száz évben keletkezett.”

A múlt század végén Magyarországon is erős fejlődésnek indult ipar áttételesen még hátrányosabb helyzetbe sodorta a cigányokat. Megkezdődött a fémipari termékek sorozatgyártása, s természetes, hogy a lakosság az olcsóbb és szabvány minőségű ipari termékeket vásárolta. A XX. század elején a vályogvetést is engedélyhez kötötték, és az engedélyek jelentős hányadát már nem a cigányok kapták meg. Részben csökkent tehát a cigányok termékei iránti kereslet, részben fokozatosan kiszorultak egyes, jövedelmezőbb tevékenységekből; átvettek viszont olyan tevékenységeket (pl. csont-és ronggyújtás), melyet korábban más etnikumok végeztek, de kedvezőbb lehetőségek kedvéért elhagytak. A cigá-

nyokat végül is a kapitalista iparosítás taszította páriasorsba.

A felszabadulás, illetve a népi demokratikus fordulat eltörölte a cigányok jogi-állami diszkriminációját: az egyenlő jog azonban nem jelentett egyenlő lehetőséget a munkához, a tanuláshoz és a közügyekben való részvételhez.

1945-ben a földosztással kezdődött meg a magyar társadalom legnagyobb méretű átalakulása. 620 000 család között 3 260 000 hold mezőgazdasági földterület került felosztásra. A cigányok viszont, talán mert még nem érkeztek haza a náci koncentrációs táborokból, talán más okokból — annak ellenére, hogy a II. világháború előtt mintegy negyedrészüket mezőgazdasági napszámából tartotta fenn magát, és 80%-ban a falvak peremén éltek — egyszerűen kimaradtak a földosztásból. Ez a körülmény is tovább szűkítette munkalehetőségeiket, hiszen a kisgazdaságoknak kevésbé volt szükségük a napszamos munkaerőre, mint a korábbi nagybirtokoknak, a későbbiekben pedig ez — kiegészülve a falusi lakosság előítéleteivel — lehetetlenné tette a megalakuló termelőszövetkezetekbe történő belépésüket.

Az üzemek az írni-olvasni nem tudó, szakképzetlen néprétegnek csupán csekély hányadát szippantották fel. 1960-ban a munkaképes korú cigányoknak mindössze 30%-a rendelkezett állandó munkahellyel. Természetes, hogy a nagylétszámú munkátlan és létbizonytalanságban élő népesség a deviáns jelenségek egyik forrásává vált. A hatvanas évek közepétől a munkaerő-tartalékok kimerülése a vállalatokat (elsősorban az építőiparban, a kommunális ágazatban és részben a bányászatban) a cigány munkaerő befogadására kényszerítette; ma a munkaképes korú cigány férfiak foglalkoztatása alig marad el a nem cigányok munkavállalásától.

A munkavállalás lehetősége természetesen nem azonos a munkaválasztás lehetőségével. Alacsony iskolai végzettségük és szakképzetlenségük

miatt általában csak a legnehezebb, legpiszkosabb munkákat tudják elvállalni. Mindössze 10—12%-uk szakmunkás, a többiek betanított, illetve segédmunkát végeznek. Nagyon keveseknek adatik meg a társadalmi felemelkedés lehetősége. A perspektívalanság pedig — főként a fiatal generációknál — az alkoholizmus, a bűnözés melegágyává válhat.

A cigányok hátrányos társadalmi helyzetének ma tehát általánosságban nem az az oka, hogy nem dolgoznak vagy nem akarnak dolgozni — állapítja meg befejezésül a tanulmány —, hanem, hogy „szakképzetlenségük miatt többségük alacsony keresetet biztosító munkakörben dolgozik, és újratermelődik az iskolázatlan réteg. Ugyanakkor... mivel sokuk nagycsaládos... az egy főre jutó kereset a cigánycsaládok nagy többségében... igen alacsony.”

A cigány néesség lakásgondjainak megoldásával kapcsolatos feladatokról és intézkedésekről szól *Huszóczy Miklós* írása. Az 1964. évi felmérés szerint országosan 55 000 család, 220 000 ember élt barlangokban és putritelepeken; ezek 70%-a cigány volt. A kormányzati szervek 1964-ben, 1974-ben és 1979-ben határozatokat hoztak a telepek fokozatos megszüntetésére. 1965-től 1980-ig az érintett családok fele került emberibb lakáskörülmények közé.

Úgy véljük, ez akkor is jelentős eredmény, ha az akció során létesített félkomfortos, a legtöbb esetben folyóvíz és csatornázás nélküli, ún. „Cs”-lakások újabb problémák kiindulópontjai. A „Cs”-lakásoknak a szegregációt és a hátrányos helyzetet bizonyos mértékig konzerváló hatásai lépcsőzetes lakáshoz juttatással megelőzhetőek volnának. Sajnos az ország jelenlegi gazdasági helyzete, az ezzel összefüggésben kialakult lakáspolitikai, az állami lakásépítések nagymérvű csökkenése, a lakások áruvá válása ezt a megoldást nem teszi lehetővé. A még meglévő telepekről, illetve a „Cs”-lakásokból a telekárak és az építkezési költségek

nagyarányú emelkedése miatt önerőből lehetetlen kikerülni.

Dr. Horváth Mihály írása egy megye cigány lakosságának egészségügyi helyzetével, míg *Kotnyek István* cikke a cigánygyermekoktatásával foglalkozik. Az elmúlt két évtizedben legalábbis tömegmérétekből megszűntek a kalóriahiányos táplálkozásból eredő megbetegedések, a putrik számának csökkenésével visszaszorultak a fertőző betegségek. A korábbi, rendkívül rossz egészségügyi körülmények utóhatása máig megmutatkozik a koraszülések magas számában (még mindig 30%!).

Az 1970-71-es tanévben 138 990 gyereket irattak be hazánkban az általános iskola I. osztályába; ezek 10,8%-a volt cigány. Országos átlagban az első osztályosok 12,3%-a volt túlkoros, míg a cigánygyermekek közül 56,1%. Az illetékes állami szervek feltárták a jelenség okait és egy sor fontos kezdeményezést elindítottak. Ugrásszerűen megnőtt a napközis ellátásban részesülő cigánygyerekek száma, megkezdődött az intézményes iskola-előkészítés. Ennek eredményeként számottevően megnőtt az általános iskola nyolc osztályát eredményesen elvégző cigány tanulók száma.

Péli Tamás A cigányok törekvései sorsuk megváltoztatására című írásában röviden vázolja a cigányok helyzetét az európai szocialista és tőkés országokban, különös tekintettel a nemzeti és nemzetközi cigány szervezetekre. Ezek létezését, működését pozitívan ítéli meg, mert véleménye szerint a cigányság társadalmi felemelkedése az érdekelték aktív közreműködése nélkül elképzelhetetlen. Megállapítja, hogy „A nyílt fajüldözés megszüntetése egyáltalán nem szüntette meg az általánosan elterjedt faji előítéleteket, így a megkülönböztetés elleni harc szükségessége tömörítette elsősorban a legkülönbözőbb helyi, országos és nemzetközi szervezetekbe a cigányságot, elsősorban azokon a területeken, ahol akár súlyosbodó helyzetük következtében, akár pedig a polgári demokrácia által

elvileg, a szocializmusban pedig gyakorlatilag is megadott lehetőségek felismerése révén önálló lépésekre kényszerültek.”

Vele szemben Szegő László szerkesztői zárszavában úgy véli, hogy a „napnál világosabban bebizonyosodott”, hogy a különböző cigány szervezetek „lényegükből következően” csak arra alkalmasak, hogy egyes országok kormányaitól jóvátétel címén különböző pénzüsszegeket hajtsanak be, de alapos a gyanú, ha ezen összegek egyáltalán befolyanak, nem kerülnek majd igazságos elosztásra. Úgyszintén alkalmatlanok ezek a szervezetek a nem cigány tömegek és az őket képviselő hatalmi szervek asszimilációs törekvéseinek leküzdésére, hisz a cigányság jövője — véleménye szerint — az asszimiláció.

Sok mindent megtudhatunk a legkülönfélébb kiadványokból a magyarországi cigányokról; hogy nem felelnek meg a nemzetiség kritériumainak, hogy nem alkotnak egységes szociális réteget, és így tovább. Társadalomelméleti elemzéseinknél — mivel közhasználatú fogalmi hálónkkal nehezen megragadhatók — legszívesebben elfe-

ledkezünk létükről. Am ha cigánykérdés nincs is, cigányok vannak, és a cigányság — a mi fogalmi meghatározatlanságunk ellenére — virulensen vegetál. Nemcsak a társadalmi deviancia kimeríthetetlen forrása, hanem a politikai névtelenségnek, a politikai szint alatt tengődésnek is rekvizituma.

Önképviselet nélkül, a politikai névtelenségből való kiemelkedés híján pedig még a legadekvátabb szociálpolitika is csak jótékonykodás. Lehetséges persze, hogy a cigányságnak nem lesz aktivitása, ereje, hogy kilépjen a politikai névtelenségből, és megmarad társadalom alatti helyzetben, esetleg bűnbak is lehet. Mindhárom tendenciának volt és van realitása: csak a negyedik, az asszimiláció nem sikerül, Mária Terézia óta.

Ezek a kötet számunkra legérdekesebb írásai. Több közlemény foglalkozik történeti, néprajzi kérdésekkel: a cigányok szokásrendszerével, népművészeti, zenei és tánckultúrájával, a cigány népköltéssel és irodalommal, a romológiai kutatások történetével. Végezetül közli a kiadvány a romológia magyar nyelvű irodalmának válogatott bibliográfiáját is.

Bánki Erika

Nemzetközi tapasztalatok

Nők a büntetésvégrehajtásban

Az 1983. október 31-i statisztika szerint 62 613 ember töltött büntetést az NSZK büntetőintézeteiben, ezek között csak 2323 nő. Vagyis az elítélteknek csak 3,7 százaléka. A kriminológusok a nőknek a férfiakénál lényegesen alacsonyabb részvételét a bűnözésben a nők társadalmi szerepével hozzák összefüggésbe. A nők hagyományos korlátozása a háziasszony és az anya szerepére; és az ezzel kapcsolatos társadalmi védelem csökkenti a nők bűnözési hajlamát és bűnözési lehetőségeiket.

Az elítélt nők 2 intézetben vannak elosztva, részben közös büntetőintézetek női osztályain, részben külön női büntetőintézetekben. Az utóbbiból mindössze négy van az NSZK-ban: Frankfurt-Preungesheimben, Schwäbisch-Gmündben, Aichachban (Bajorország) és Berlin-Tiergartenben.

Külön női büntetőintézetek létesítésének jelentőségét nem a női foglyok száma adja, hanem az a szükséglet, hogy a társadalmilag és pszichikailag erősen terhelt nők a számukra szükséges speciális kezelést kapják, amit problémáik szükségessé tesznek. A nőkkel szembeni intézkedések nem korlátozódnak a fogságuk idejére, hanem kiterjednek a szabadulásuk utáni időre is.

A legtöbb nő tulajdon elleni bűncselekmény — lopás, csalás, sikkasztás — miatt kerül büntetőintézetbe. Különösen nagy számban követnek el bolti lopásokat. Második helyen állnak az

élet és testi épség elleni bűncselekmények. Ezek után következnek igen nagy számban a kábítószeres bűncselekmények. A vagyon és személy elleni bűncselekmények a férfiaknál is legnagyobb számúak, a kábítószeres bűncselekményeknél azonban lényeges eltérés van férfiak és nők között. Míg a női elítéltek 26,1 százaléka került kábítószeres bűncselekmény miatt büntetőintézetbe, a férfiaknak csak 8,2 százaléka.

Jellemző a női foglyokra, hogy mintegy 30-40 százalékuknak nincs iskolai képzettsége vagy szakképzettsége. Más a helyzet a kábítószeres bűncselekményt elkövető nőknél, ezek általában rendelkeznek valamilyen képzettséggel.

Az aichachi büntetőintézet vezetője a sajtóinterjú hozzá intézett kérdésére, hogy van-e viselkedésbeli különbség férfi és női rabok között, kifejtette, hogy viselkedésben a két nem között igen nagy különbség van. Míg a férfiak hajlamosak a csoportéletre, a nők — különösen a képzettség nélküliek — individualisták maradnak, irigységgel és féltékenységgel vannak egymás iránt, viselkedésük rivalizálást mutat.

Az aichachi büntetőintézetben nevelő intézkedésként próbaként bevezették színelőadások rendezését színész vezetésével. Azt remélik, hogy ez az intézkedés egyéniségükre kedvezően fog hatni. De ebbe a programba — magasabb intelligenciájuknál és képzettségüknel fogva — csak a kábítószeres elítélteket tudták bevonni.

... A reszocializáció terén a frankfurt-preungesheimi intézet járt elől jó példával. Ez az intézet, amelyben 250

női fogoly van elhelyezve, 1977-ben állított fel nők számára különleges tanácsadó helyet azzal a feladattal, hogy a büntetőintézetből szabaduló nőket szabadulásuk után támogassa. Ezt az intézményt a munkásjóléti intézmény patronálja, költségeit pedig Hessen tartomány és Frankfurt am Main fedezi.

A büntetésvégrehajtás terén eddig működött pártfogó intézményeket az jellemzi, hogy azokban a férfiak terhére a nők háttérbe szorultak, holott speciális kezelést igényelnek. Ezért létesítették Frankfurt-Preungesheimben a nők számára szolgáló külön pártfogó intézményt.

Az intézményben három pedagógus működik: egy pszichológus, egy jogász és egy szociális gondozónő. A támogatás a nők önkéntes jelentkezése alapján történik. Működésüket már a büntetés végrehajtása során megkezdik, működésük súlypontja azonban a szabadulás utáni időpontra esik. Fő céljuk, hogy személyes kapcsolatot tartsanak fenn a szabaduló elítéltekkel, élete további során tanácsokkal és tetteleg támogassák, gondoskodjanak szociális segélyezéséről, illetőleg ez irányban a szükséges lépéseket a hatóságoknál megtegyék, megfelelő lakáshoz juttassák az elítélteket és az életben való elhelyezésüket előmozdítsák és könnyítsék.

Frankfurter Rundschau, 1984. jún.

Francia javaslat az előzetes letartóztatás új szabályozásáról

A franciaországi bűnügyi statisztikák a bűncselekmények és az előzetes letartóztatások számának erős emelkedéséről számolnak be. 1984. január 1-én a büntetőintézetben levő foglyok 52 százaléka volt előzetes letartóztatott. Márpedig az előzetes letartóztatás súlyos korlátozása az egyéni szabadságnak, ha figyelembe vesszük, hogy a gyanúsítottat mindaddig, amíg bűnösségét jogerős ítélettel meg nem állapítják, az ártatlanság védelme illeti.

Mi okozza az előzetes letartóztatások számának nagymérvű emelkedését?

Az okot mindenesetre a kis- és közepesen súlyos bűncselekmények számának erős emelkedése és a bíróságok túlterheltsége képezi. A letartóztatásoknak mintegy 92 százaléka vétség miatt, 8 százaléka büntett miatt történik.

... A francia igazságügy-miniszter részben az egyéni szabadságjogok erősebb biztosítása, részben a letartóztatások számának csökkentése érdekében olyan értelmű törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé, amely szerint az előzetes letartóztatás tárgyában a vizsgálóbíró az ügyésszel és védővel tartott kontradiktórium tárgyaláson határoz.

A képviselőházban a szocialista és kommunista képviselők elfogadták az igazságügy-miniszter javaslatát, az ellenzéki pártok tagjai tartózkodtak a szavazástól vagy nem vettek részt a szavazáson.

Az igazságügyi szervek általában kedvezőtlenül ítélik meg a javaslatban foglalt szabályozást. A bírák szövetségének véleménye szerint a javasolt szabályozásra nincs szükség, mert a gyanúsítottak jogai a jelenlegi szabályozással is megfelelően garantálva vannak, viszont az új szabályozás növeli a bíróságok munkáját.

A bírósági szakszervezet és az ügyvédek szakszervezete elfogadta ugyan a javaslatot, de lehetségesnek tartja annak egyes kedvezőtlen hatásait.

Több oldalról arra mutatnak rá, hogy a javasolt szabályozás erősíti az ügyész szerepét a letartóztatásban, de nem a gyanúsított helyzetét, mert az ügyész természetesen mindig jelen lesz a kontradiktórium tárgyaláson, ugyanez a védő részéről — aki részére a részvétellel a javaslat szerint is csak jog, de nem kötelesség — nem minden esetben várható.

Ezért a bíróságok és az ügyvédség részéről is rámutatnak arra, hogy nem elegendő a védőnek jogot adni a kont-

radiktorius tárgyaláson való részvételre, hanem a védő jelenlétét kötelezővé kell tenni.

Révolution, 1984. jún. 8.

Eltűnt gyermekek

— eltűnésük megelőzése

Egy idő óta a szülők beleegyezésével sok amerikai iskolában ujjlenyomatokat vesznek a gyermekektől. Másutt arra oktatják őket, hogy ne engedjenek a közelükbe idegeneket. Ismét másutt feliratokon tájékoztatják az embereket arról, hogyan kell sürgősségi helyzetben cselekedni. Szigorú instrukciókat adnak otthonra is: ne hagyjuk egyedül a gyermeket az autóban, ne engedjük egyedül sétálni, tegyük a zsebébe egy, a nevét és címét tartalmazó cédulát stb.

A különböző intézkedések célja egy: visszaszorítani az utóbbi években elterjedt gyermekrablásokat. Az óvintézkedések nem tekinthetők eltúlzottnak, s abból a helyes felismerésből származnak, hogy feltétlenül célszerűbb az óvatosság, mint később a bánat. Mostanában Washingtonban létrehozták az „Elveszett Gyermekek Központja” elnevezésű intézményt. Ennek létjogosultságát a döbbenetes statisztikai adatok igazolják. Az USA-ban évente 20-50 ezer gyermek tűnik el, s ebből kb. négyezret holtan találnak meg, soknak pedig nem bukkannak többé a nyomára. Az olyan esetek száma, mint az átmeneti eltűnés, az elsőként otthonról, az elvált szülő által a gyermek titokban történő visszatartása számszerűen még számottevőbb, mintegy másfél millió évente. De ezek az esetek, ha nem is tökéletesen, ám rövid úton megoldódnak. Sokasodik azonban azoknak az eseteknek a száma, amikor a gyermeket eladja, prostitúció céljából rabolják el. A tömegkommunikációs eszközök segítségével igyekeznek az emberek figyelmét felhívni ezekre az esetekre, óvatosságra intve a potenciális sértetteket és szüleiket.

A gyermekek egy részét, az egészen kicsiket, gyermektelen házaspá-

roknak adják el az emberrablók, 20-30 ezer dollárért. Az USA-ban meglehetősen egyszerű hamis személyi okmányokat szerezni, ez megkönnyíti a bűnözők helyzetét. Még aggasztóbb azoknak a gyermekeknek a helyzete, akik szadista vagy homoszexuális személyek kezébe kerülnek, illetve a pornográfia piacára.

... A gyermekrablók általában nem erőszakkal, hanem szívélyesen, barátságot színelve közelítik meg a gyermeket, édességgel kínálják, a nevén szólítják, ígérik, hogy édesanyjához kísérik stb. Céljuk azonban az, hogy minél hamarabb és feltűnés nélkül ismeretlen helyre csalják el. Ezért ha talán kegyetlenségnek is tűnik a gyermekek gyanakvásának a felkeltése, a jelenlegi helyzetben ez a saját velük érdekében elkerülhetetlen.

La Stampa, 150. sz.

Börtön

és társadalom

Az olaszországi Rebbibiában a bírák, a közigazgatási szakemberek, a parlamenti képviselők és a büntetés-végrehajtásban dolgozók a közelmúltban tanácskozásra ültek össze, hogy megvitassák a büntetés-végrehajtás reformját, valamint a börtön és a külső társadalom viszonyát.

Az olasz börtönviszonyok közismerten nagyon rosszak, a reszocializációnak csak minimális feltételeit biztosítják. A régi épületekben, rendkívül rossz körülmények között, 25-30 személy zsúfolódik össze egy-egy börtöncellába, néhol ötemeletes ágyakban. Az utóbbi években épültek ugyan új börtönök, de ezek a legszigorúbb rezsim köze tartoznak. Olyan új büntetés-végrehajtási intézményekre lenne szükség, ahol a reszocializációs célt is meg lehetne valósítani. Ehhez az elítéltek munkáltatásának a problémáját is meg kellene oldani. 1983-ban 41 000 elítélt közül mindössze 10 800-at tudtak foglalkoztatni, s ebből is 8 800 házi (börtönön belüli) munkát végzett. Külső vál-

latok gyakorlatilag szinte alig foglalkoztatják a börtönlakókat. Ez fokozza a börtönök és a börtönlakók egyébként is nagyfokú elszigetelődését a szabad élet viszonyaitól és realitásaitól, de anyagi vonatkozásainál fogva is megnehezíti a szabadulás utáni társadalmi beilleszkedést.

Nagyobb hangsúlyt kellene tehát helyezni azokra a munkákra, amelyek a börtönök elszigetelt világában az összekötő kapocs szerepét töltik be a börtön és a társadalom között, állapították meg a tanácskozás résztvevői.

Rinascita, 29. sz.

Válogatta: **Bánki Erika**

E SZÁMUNK SZERZŐI

Ács Jenő, a Heti Híradó munkatársa; **Bánki Erika**, a Módszertani füzetek szerkesztője; **Csordás Sándor** bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság titkárságának osztályvezető-helyettese; **dr. Estók József** bv. százados, a Nyíregyházi Büntetésvégrehajtási Intézet parancsnoka; **dr. Farkas Tibor**, a Heti Híradó munkatársa; **Fejes Imre** bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának vezetője; **dr. Kabódi Csaba** egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar eljárásjogi tanszék; **dr. Mezey Barna** adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, állam és jogtörténeti tanszék; **dr. Németh Gyula** bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság őrszolgálati osztályának vezetője; **Szende Péter** bv. százados, az Országos Parancsnokság anyagi és technikai osztályának alosztályvezetője; **Vincze Tamás** bv. ezredes, a Fiatalkorúak Börtöne és Fogháza parancsnoka.

Latyák Ferenc zászlós (Fővárosi Bv. Intézet 1.) ezúttal nem nevelőként, hanem iparművészként mutatkozik be. Égetési technikája egyedülálló az országban: egy elektromos árammal izzított vékony tüvel csodálatos mintákat varázsol a sima felületre. Munkásságát több hivatalos elismerés, díj nyugtázza. Minden évben szívesen látott vendége a különféle iparművészeti táboroknak.

ára:10 Ft

